

STENOGRAFSKE BELEŠKE

NARODNE SKUPŠTINE

KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 7

BEOGRAD 1938 GODINE

KNJIGA 2

X REDOVNI SASTANAK

NARODNE SKUPŠTINE

KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

DRŽAN 14 FEBRUARA 1938 GODINE U BEOGRADU

PRETSEDAVALI:

PRETSEDNIK
STEVAN ĆIRIĆ

i

POTPRETSEDNICI:

FRANJO MARKIĆ i JEVREM TOMIĆ

SEKRETAR

Dr. ANDREJ VEBLE

Prisutni g. g. Ministri: Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja Dragiša Cvetković, Ministar građevina Dobrivoje Stošović, Ministar finansija Dušan Letica, Ministar bez portfelja dr. Miho Krek, Ministar bez portfelja Vojislav V. Đorđević, Ministar bez portfelja dr. Niko Novaković, Ministar fizičkog vaspitanja naroda dr. Vjekoslav Miletić, Ministar pošta, telegrafa i telefona Vojko R. Čvrkić, Ministar prosvete Dimitrije Magarašević.

POČETAK U 9.30 ČASOVA

SADRŽAJ:

Pre dnevnog reda: 1 — Čitanje i usvajanje zapisnika IX redovnog sastanka;

2 — Saopštenje o podnošenju interpelacije dr. Rika Fuksa i drugova narodnih poslanika, na Pretsednika Ministarskog saveta i Ministra inostranih poslova i Ministra unutrašnjih poslova o raspuštanju Jugoslovenskog akademskog društva „Jadran“ u Ljubljani, i usvajanje prvenstva.

3 — Odgovor Pretsednika Narodne skupštine Stevana Ćirića na kratko pitanje narodnog poslanika Aleksandra M. Lazarevića.

Govornici: Vojislav Lazić (primedba na zapisnik), sekretar, dr. Andrej Veble, (odgovor na primedbu na zapisnik), Ministar finansija Dušan Letica, Aleksandar Lazarević, Pretsednik Narodne skupštine Stevan Ćirić (tri puta).

Dnevni red: Produženje pretresa u načelu izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za budžetsku 1938/39 godinu.

Govornici: Milan Blažić, dr. Dragutin Kojić, dr. Janko Barićević (u ime grupe Jugoslovenskog kluba), Pretsednik Narodne skupštine Stevan Ćirić, (šest puta), dr. Šime Kulišić, Živojin Rašailović, Ljubomir Jovanović, Dušan Ivančević, Jemija Protić, Potpretsednik Narodne skupštine Jevrem Tomić.

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodo narodni poslanici, imam čast otvoriti X redovni sastanak Narodne skupštine. Molim sekretara g. dr. Veblea da izvoli pročitati zapisnik prethodnog sastanka.

Sekretar dr. Andrej Veble pročita zapisnik IX redovnog sastanka.

Pretsednik Stevan Ćirić: Ima li ko od gospode narodnih poslanika kakvu primedbu na zapisnik? (*Vojislav Lazić:* Molim za reč).

Vojislav Lazić: Gospodo narodni poslanici, pročitani zapisnik nije tačan. U zapisniku stoji da je sa pristankom Narodne skupštine prošla sednica zaključena onako suviše rano. Nije se ni prešlo na dnevni red. Gospodo, ja znam zašto je ta sednica zaključena. Ne zato, što su to zahtevali naročiti državni interesi, ili interesi Narodne skupštine, već je ranije zaključena i nije se prešlo na dnevni red zato što su gospoda iz J.R.Z hteli toga dana da slave svoj praznik. Međutim opozicija nije pristala na prekidanje sednice i sekretar nije mogao upisati da je po pristanku Narodne skupštine zaključena ta sednica, nego da je ta sednica zaključena samo po pristanku većine Narodne skupštine i ja tražim da se zapisnik

u toliko ispravi, da se kaže da je sednica zaključena po pristanku većine Narodne skupštine a ne po pristanku cele Skupštine, jer cela Skupština nije bila raspoložena da se toga dana ne radi. Zbog svega ovoga ja stavljam primedbu na ovaj zapisnik i molim g. sekretara da je primi i da se zapisnik u toliko ispravi.

Pretsednik Stevan Ćirić: Ima reč sekretar g. dr. Veble da se izjasni prima li primedbu na zapisnik.

Sekretar dr. Andrej Veble: Čast mi je izjaviti da ne mogu primiti primedbu g. Vojislava Lazića na zapisnik, pošto u zapisniku ne stoji da je cela Skupština odlučila da se sednica Narodne skupštine zaključi. Prema tome sednica je odložena na zaključak Narodne skupštine.

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodo narodni poslanici, g. sekretar ne prima primedbu na zapisnik i sasvim je prirodno da nije mogao primiti ovu primedbu, jer ja sam proglasio onako kako je u zapisnik ušlo i fakat je da je Narodna skupština dala svoj pristanak da se sednica zaključi. I u samom zapisniku se ne kaže da je sednica zaključena jednoglasno, nego da je Narodna skupština dala pristanak. Dakle primedba nije bila umesna.

Prima li Narodna skupština zapisnik onako kako je pročitao? (Prima!) Objavljujem da je Narodna skupština primila zapisnik onako kako ga je g. sekretar pročitao.

Izvolite čuti interpelacije.

Sekretar dr. Andrej Veble (saopštava): G. dr. Riko Fuks i drugovi, narodni poslanici, upućuju interpelacije na g. Predsednika Ministarskog saveta i Ministra inostranih poslova o raspuštanju jugoslovenskog akademskog društva „Jadran“ u Ljubljani, i traže da joj se prizna prvenstvo; na G. Ministra unutrašnjih poslova o raspuštanju jugoslovenskog društva „Jadran“ u Ljubljani i traže da joj se prizna prvenstvo. (Vidi prilog.)

Pretsednik Stevan Ćirić: Ima reč Ministar finansija g. Dušan Letica da se izjasni u odsustvu g. Predsednika Ministarskog saveta i g. Ministra unutrašnjih poslova da li Kraljevska vlada prima traženo prvenstvo ove interpelacije.

Ministar finansija Dušan Letica: Čast mi je izjaviti da primam tražena prvenstva.

Pretsednik Stevan Ćirić: Kraljevska vlada prima prvenstvo za obe interpelacije. Prima li Narodna skupština tražena prvenstva? (Prima.) Objavljujem da je prvenstvo za obe interpelacije primljeno.

Gospodo, pre prelaza na dnevni red imam čast odgovoriti na jedno kratko pitanje narodnog poslanika g. Aleksandra Lazarevića, koje glasi ovako:

„Gospodine Predsedniče,

Na dan 12 ovog meseca u šibeničkim ulicama prolivena je opet krv.

Za vreme dok je g. Dimitrije Ljotić držao predavanje „O idejnim smernicama budućih pokoljenja“ nekoliko policijskih agenata provokatora vikalo je na ulici pred zgradom gde je držano predavanje: „Dole Ljotić! Dole fašizam!“

Na ove povike okupio se malo veći broj profanznika i kada su ti isti agenti-provokatori otpočeli bacati kamenice i lupati izloge, policija je odmah upotrebila vatreno oružje od čega je palo nekoliko žrtava, koje poginulih, a koje teže ranjenih.

Posle ovog krvoprolića g. Ljotiću je uskraćeno slobodno kretanje, i on je juče silom vlasti primoran da se vrati za Zagreb iako je duž celog Primorja, počev od Šibenika i Splita pa do Kotora i od Kotora kroz Herceg-Bosnu duž bosanske pruge sa završetkom u Užicu inao zakazane zborove.

Zbog ovakvog protivzakonog i protivustavnog brutalnog postupanja policijskih vlasti, ja sam juče pokušao da protestujem kod g. Ministra unutrašnjih poslova, ali u tome nisam uspeo sa razloga što g. Ministra uopšte nisam mogao ni videti, a jedva sam imao toliko časti da malo progovorim sa ministrovim šefom kabineta.

Zbog svega navedenog, ja Vas molim, Gospodine Predsedniče, da mi na prvoj plenarnoj sednici Narodne skupštine izvolite odgovoriti na ova pitanja:

1) Šta mislite preduzeti da prema narodnim poslanicima u buduće šefovi kabineta, bar prilikom ovako važnih prijema, budu predusretljiviji i da mi odgovorite da li ima puta i načina da jedan narodni poslanik u ovako važnim i hitnim slučajevima može doći do g. Ministra unutrašnjih poslova; i

2) Šta mislite preduzeti kao Predsednik Narodne skupštine i kao nekadanji Ministar da se jednom Dimitriju Ljotiću, bivšem Ministru i vodi jednog državnog pokreta u Jugoslaviji, omogući sloboda kretanja, na koju on po još postojećim ovozemaljskim zakonima ima pravo.

Primate, Gospodine Predsedniče, i ovom prilikom uverenje o mom osobitom poštovanju.

4. februara 1938 god.
Beograd

Aleksandar M. Lazarević, s. r.
narodni poslanik”

Gospodo narodni poslanici, ja ću ovo kratko pitanje narodnog poslanika g. Lazarevića uputiti g. Ministru unutrašnjih poslova s molbom na nadležnost. Tom prilikom ću u propratnom pismu naglasiti samo to da mislim da u ovim izuzetnim slučajevima treba naći mogućnosti da gospoda narodni poslanici mogu hitno kod g. Ministra unutrašnjih poslova ili kod druge gospode ministara intervenirati.

Reč ima narodni poslanik g. Aleksandar Lazarević, da mi se opet ne bi prebacilo da sam suviše govorio.

Aleksandar Lazarević: Gospodo narodni poslanici, sa ovakvim odgovorom g. Predsednika ne mogu biti zadovoljan. Ako se ovo moje pitanje uputi g. Ministru unutrašnjih poslova na nadležnost, onda sam unapred uveren da g. Ministar unutrašnjih poslova nikakav odgovor neće dati.

Ja sam juče telefonskim putem bio obavešten iz Šibenika da su ove demonstracije bile provocirane od strane policijskih agenata. Svedoci tvrde da je videno nekoliko policijskih agenata pred zgradom u kojoj je držao g. Ljotić predavanje. Ti isti provokatori vikali su: Dole Ljotić, dole fašizam! Naravno, ova provokacija imala je uspeha, time, što je zainteresovala prolaznike i skupila ih je u veću grupu, pa su neki od njih i prihvatili provokatorske povike. Ti isti agenti provokatori prvi su se bacili kamenicama na izloge i na prozore zgrade gde se predavanje držalo zbog čega je policija upotrebila vatreno oružje, i od nekoliko pučnjeva palo je nekoliko žrtava.

Ovo je policiji trebalo, ne da zaštiti g. Dimitrija Ljotića, policija ne štiti g. Ljotića, jer da ona hoće da štiti g. Ljotića, pre svega ona bi njemu dozvoljavala zborove. Od svih zborova koje je g. Ljotić

zakazao duž Primorja i u Herceg Bosni nijedan nije bio dozvoljen. G. Ljotić je bio prinuđen da drži predavanje u zatvorenim partijskim prostorijama.

Policija je ovim ubistvom, ovim krvoprolićem, htela da nađe razloga i cenu po koju bi se Dimitriju Ljotiću moglo sprečiti da i dalje drži svoja predavanja, a da bi to postigla ona je to i učinila pod cenu nekoliko nevinih žrtava. Ovakav postupak policijskih vlasti i ovakav način zabranjivanja rada našem pokretu brutalan je i potpuno protivan postojećim zakonima. Zato ja sa ovog mesta najenergičnije protestujem protiv ovakvog rada Kraljevske vlade i tražim da se u buduću našem pokretu dozvoli slobodan politički rad.

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodo narodni poslanici, prelazimo na dnevni red: Produženje pretresa u načelu izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za budžetsku 1938/39 godinu. Reč ima narodni poslanik g. Milan Blažić.

Милан Блажић: Господо народни посланици, у току последње три године много је говорено о т. зв. „хрватском питању”. Дозволите, да и ја изнесем своје гледиште по њему. Ја мислим, да о њему треба још и данас говорити, зато што је оно данас можда актуелније него што је раније било и зато што су се у току неколико последњих месеци одиграли извесни догађаји, који нам баш императивно налажу да о њему говоримо и да изнесемо своје гледиште по коме би народ изрекао свој праведни суд.

Да видимо, господо, прво са колико се основа ово питање назива „хрватско питање”. Можда је, господо, некад и било основа, да се том питању да име хрватско питање. То је било у оно доба кад је ово питање заступала једна група чисто хрватског порекла, која је била незадовољна са нашим унутрашњим уређењем и са квази некаквим неправдама, које се хрватском делу нашег народа чине, и која је тражила друго државно уређење и правду за тај хрватски део нашег народа, ограничавајући се при том да то тражи само за хрватски део нашег народа. Међутим, господо, ја мислим, да је ово питање већ одавно изгубило право на то име. Ја мислим, да је оно изгубило право на то име још од оног доба кад је пок. Светозар Прибићевић са својом Самосталном демократском странком пришао Хрватској сељачкој странци, јер, господо, не треба да заборавимо да је Самостална демократска странка била претежно српска странка. Уз то господо, ја бих могао навести још један разлог, а то је једно писмо пок. Светозара Прибићевића које је он упутно својим пријатељима пре неколико година и у коме је тражио федеративно уређење наше земље. Али, господо, при томе се није ограничио само да издвоји хрватску федеративну државу, него је нас Србе поделио на неколико федеративних држава, на: Босанце, Црногорце, Војвођане и Србијанце. Па господо, какво је то хрватско питање, које подупире, не само један део Хрвата, него и један део Срба? Какво је, господо, то хрватско питање које не решава само оно што је од интереса за Хрвате, него и оно што тангира директно нас Србе?

Ја мислим, господо, да је ово питање још мање хрватско питање откако су три бивше наше, поготову чисто српске странке, пришле Хр-

ватско-сељачкој странци да помажу г. др. Мачека у његовим федеративним захтевима. Оно је, господо, још мање, јер су те три странке претежно српске странке, готово искључиво српске странке, и уз то, колико се чује и колико се може сазнати, оне су се, исто онако као и пок. Светозар Прибићевић, договориле на колико ће федеративних држава нас Србе поцепати.

Ја мислим, господо, да је ово питање изгубило право на име хрватског питања. Ја мислим да је оно чисто партијско питање, питање партијског програма и да се оно више не може звати хрватским питањем, него се мора звати питањем федералиста, а не питањем Хрвата.

Ја, господо, могу да разумем кад г. др. Мачек и његове присталице из Хрватске називају ово питање хрватским питањем, могу чак да им као Хрватима и одобрим, па могу, господо, чак да разумем и присталице Прибићевића, Давидовића, бившег Главног одбора Радикалне странке и присталице г. Јовановића, кад ово питање називају хрватским питањем, иако, господо, ја мислим, да оно за њих није хрватско питање, већ питање оживљавања њихових већ готово угашених странака и њихове поновне појаве на политичкој позорници. Ја, господо, могу да разумем њих што га називају хрватским питањем, јер оно за њих под тим именом, претставља један проблем далеко погоднији за њихове шпекулације и махинације, него што је име федералиста. Али, господо, ја не могу да разумем нас који стојимо на линији државног јединства. (Гласови са левице: Од када?) Од вајкада. Ми од увек стојимо на линији државног јединства. Узмите програм Југословенске радикалне заједнице, па ћете видети шта у томе програму стоји и видећете да на томе становишту стојимо од дана постанка Југословенске радикалне заједнице. (Жагор на левици). Ја, господо, не могу да разумем нас кад то питање називамо именом хрватског питања: јер је оно одавно престало бити хрватско питање, јер таквим називом вређамо оне исправне Југословене хрватског порекла; јер таквим називом дајемо том питању појам једног широког државног проблема, што оно у ствари није; и, господо, најзад, што, називајући то питање тим именом грешимо се о једну основну линију нашега Устава од 1931 године, по коме наш целокупан народ има само једно званично име, а то је име Југословенина. (Пљескање на десници. — Жагор на левици).

Pretsednik Stevan Ćirić: Molim da gospodina govornika u miru saslušate.

Милан Блажић (наставља): Господо, ја не знам како ви можете тврдити да Југословенска радикална заједница није била увек на линији народног јединства (Узвици на левици: Никад!) Онда, господо, узмите програм Југословенске радикалне заједнице па ћете видети да је тако (Жагор и упадице на левици).

Pretsednik Stevan Ćirić: Molim da ne upadate, gospodo, u reč. Budite parlamentarni i dozvolite govorniku da govori.

Милан Блажић (наставља): Господо, при расправи овог називи хрватског питања, многи су говорници, доказујући оправданост или неоправданост његовог постојања, увек додиривали питање, да ли смо ми један народ са три племена или смо три посебна народа. Једни су заступали

и бранили гледиште да смо ми један народ са три племена, а други су бранили и доказивали да смо три посебна народа. Ја не знам, господо, зашто не бисмо ми истини погледали у очи. Ја мислим да та истина неће ни браниоцима данашњег унитаристичког уређења бити од штете, а исто тако ни онима који желе неку „сложену“ државу. Истина је, господо, да смо ми у прошлости били један народ са три племена и да смо били три посебна народа.

Сви, господо, знамо да смо се из старе постојбине доселили као један народ; као народ једне крви, једних обичаја и једног језика, а под заједничким именом Словена. Па пошто су за већину од нас једна крв, један језик, једни обичаји, једна постојбина и једно заједничко име, још и данас битна обележја једнога народа, ми тврдимо да смо један народ и то са пуно основа и чинимо. Сви, међутим, знамо исто тако: да смо после доселења у ове крајеве били туђином разбијани и раздвајани; да смо делимично падали у ропство разних туђинских народа; да смо потпадали под разне туђинске културне утицаје; да смо верски отишли на разне стране; да до године 1918 никада нисмо успели да створимо националну државу у чије би границе улазила ста три наша племена; те да је то допринело да се три племенска индивидуалитета развију у три народна индивидуалитета. Уз то је дошао још један, а то је главни моменат, да је свако од ова три племена имало у прошлости своју независну државу, дакле, да су у прошлости постојале: и држава Словенаца, и држава Хрвата, и држава Срба и да су стога у међународним односима третирана та наша племена као: народ Словенаца, народ Хрвата и народ Срба. Тачно је, господо, и то не можемо побити: да и Хрватски и Српски и Словеначки народ, као засебне народне јединке историјски постоје. Па како не можемо побити чињеницу да свако наше племе има и своју националну историјску прошлост, онда не можемо ни рећи да они, који тврде да смо три народа, немају основа да то тврде.

Дакле, господо, неко више а неко мање, али и једни и други су у праву, т.ј. и они који тврде да смо један народ и они који тврде да смо три народа, јер смо стварно у прошлости били и један, а били смо и три народа. Међутим, господо, за опстанак и снагу нашега народа и наше државе од споредног је значаја шта смо били у прошлости. Од значаја је шта треба у будуће да будемо. А за снагу и опстанак нашега народа и наше државе битно је и животна питање да од сада будемо један народ, и једна народна душа и јединствена држава, јер у јединственом народу и јединственој држави лежи снага и моћ наше заједничке домовине. Зато, и само зато, а без обзира на чињенице из прошлости, па говориле оне за или против, ми смо један народ и остаћемо један народ. (Народни посланик *Мирко Дошен* упада у реч говорнику. — Граја).

Pretsednik Stevan Ćirić: Molim Vas, gospodine narodni poslanice, da ne prekidate govornika. (*Mirko Došen*: Situacija je veoma komična, pa ne mogu da se uzdržim!) Gospodin Blažić ima pravo na reč a i Vi ćete imati prava tako isto da govorite, pa ako imate što da mu kažete, Vi to učinite tom prilikom kad budete dobili reč. Nije ni parlamen-

tarno a ni kolegijalno prekidati u govoru jednog svog kolegu.

Милан Блажић (наставља): Још од године 1935 говори се, господо, стално, и сви говоре, да треба постићи неки споразум са браћом Хрватима и да тим споразумом треба исправити неке евентуалне грешке које су створиле незадовољство код једног дела Хрватског племена.

Ја нећу да улазим у то питање: је ли било грешака или није, а још мање ћу да побијам разлоге Хрвата. Ја ћу да им верујем да је било прешака. Није немогуће, јер покрајински антагонизам и племенски осећаји нису још, као болесне појаве, потпуно отклоњени. Ја верујем и хоћу да примим тезу Хрвата, да је било грешака и од стране државних управа и од стране појединаца. Ја примам ту тврдњу браће Хрвата као тачну, али само са напоменом да ни они нису били потпуно без греха и да су се они још најмање ослободили поменутог покрајинског антагонизма и своје племенске тесногрудости. Међутим, ако те грешке стварно постоје, и ако је Хрватима стало да се оне исправе и да сви они буду задовољни у нашој лепој земљи, зар је паметно и потребно да се повуку у Загреб у место да дођу у Београд, за који веле да им чини неправде, па да га својим разлозима натерају да промени своју политику. Ако за то нису имали могућности за време режима, почев од 6 јануара, па до стварања Југословенске радикалне заједнице, свакојако да су имали ту могућност за време Владе г. др. Стојадиновића, јер се режим Владе г. Стојадиновића дијаметрално разликовао од ранијих режима. Док су ранији режими јединство државе и народа одржавали и развијали грубом силом и угушивањем слободне речи, дотле је Влада г. Стојадиновића пошла потпуно супротним путем, са жељом, да тај исти проблем реши на основу добре воље и сагласности сва три наша племена и исправком свих грешака које би могле бити сметње за то. (Граја и упадице са левице).

Pretsednik Stevan Ćirić: Molim vas, gospodo, da ne prekidate g. govornika u mislima. G. Blažić je već prekinuo jedared svoj govor zbog toga, pa apelujem na vašu kolegijalnost da mu ne pravite smetnje u govoru.

Милан Блажић (наставља): Господо, либерално и широкогрудно држање Владе г. Стојадиновића, због кога је толико нападана са левице овог Дома, ишло је баш на то, да се браћи Хрватима покаже, да могу слободно рећи све оно што сматрају да им је најбоље учињено, и да им се даје могућност, да слободним и отвореним протестом својим дођу до својих угрожених права, разуме се, уколико би се ти њихови приговори показали као тачни.

Па зар им није довољно јасно речено и то, да Југословенска радикална заједница и Влада г. Стојадиновића стоје на гледишту децентрализације власти, на гледишту широких самоуправа, које би углавном онемогућиле оне појаве које браћа Хрвати истичу као неправду.

Господин др. Мачек није прихватио ову понуду иако је овим путем могао бити уклоњен сваки неспоразум и сви разлози, које су Хрвати истицали као узрок свога незадовољства. Клупе у овоме Дому стоје још и сада неке празне. Г. др. Мачек са својим присталицама, повукао се у За-

греб и оданде, једва у зло доба, избацио је нову паролу, паролу федеративне хрватске државе иако је ово питање државног облика скинуто с дневног реда још под пок. Стјепаном Радићем.

Ја мислим, да под том новом паролом г. др. Мачека не може бити никаквог споразума, бар за нас, који стојимо на терену јединства народног и јединства државе. Границе у којима је могућ споразум, Југословенска радикална заједница је јасно обележила. Нова парола г. др. Мачека доказ је, да по среди нису ни биле квази неправде, које се Хрватима чине, да није по среди ни добро хрватског народа, већ да је по среди племенски шовинизам, шовинизам хрватски. Само племенски шовинизам може да тражи да идемо толико далеко и распарчавамо своју земљу и да од једног снажног фактора на Балкану и у Европи створимо једну трулу државу.

Уосталом, господо, питање споразума скинуто је са дневног реда. Мудри шефови Удружене опозиције споразумели су се са г. др. Мачеком да у свему, како бар изгледа, капитулирају пред захтевима г. др. Мачека. Постигли су врло смешан споразум, тако успешан и паметан, да ће политичка историја на својим страницама врло крупним словима забележити овај велики и генијални споразум, који иде на то, да у темељима заљуља ову нашу, крвљу, муком и знојем, стечену земљу.

Да пређемо сада, господо, на питање да ли је по народ и по државу корисна ова спрега г. др. Мачека и вођа т.зв. Удружене опозиције, као и крајњи циљ који та спрега жели да постигне, а то је федеративно уређење наше државе.

Свакојачко, господо, да је ван сваке дискусије, да је за снагу једног народа потребно, да је тај народ духовно компактан; да су у њему изједначена схватања и осећаји дужности према заједници, да је свакоме грађанину сваки део његове земље подједнако мио, да код њега нема разлике у љубави, коју гаји према комшији и према оном са стотине километара даљине, да је потребно да престане свака анимозност и свака суревњивост једнога краја према другом.

Ту духовну компактност нашег народа ми ћемо постићи подизањем већ зачете идеје југословенства. Југословенство је оно што ће једнога дана збрисати све племенске разлике, а чим су се у једној заједничкој кући нашли и Словенци и Хрвати и Срби, Југословенство се мора изградити, оно мора победити, јер су наша три племена тако блиска једна другом, да је то логична и природна последица њиховог уједињења. Ја дубоко верујем да ће кроз неку десетину година име Србина, Хрвата и Словенца, бити само светле тачке југословенског народа, да ће бити само светле језгре из којих се југословенски народ искристалисао, да ће славна историја Хрвата, Срба и Словенаца бити светли историски моменти југословенског народа. (Одобравање у центруму и на десници.)

Било да наш народ чине три народа или три племена, овај неминуи и природни процес одиграће се. Одиграће се и противу воље појединаца и противу воље појединих група. Ја сам уверен да и они, који му се данас одупиру, у души верују, да се он изабели не може. Биће, господо, у низу година, уколико то већ и сада није, и јединствена крв југословенска и јединствен језик југословенски и јединствени дух и мисао југословенска и јединствени народ југословенски. Па када је ово

искристалисавање Југословенства неминуовно, онда је акција г. др. Мачека и његових другова из Удружене опозиције, да се наша држава претвори у федеративну државу, директан грех према народу и земљи јер је то само успоравање тог неминуовног процеса, а уз то такав облик државног уређења имао би штетне последице и по снагу наше државе.

Јединствена држава, господо, држава без унутарњих граница, јесте облик, који ће најбрже извршити духовно спајање нашег народа и који ће најбрже изгладити разлике и схватања у погледима, које су дошле као последица расцепаности нашег народа у прошлости и разних утицаја за време робовања. Федеративно уређење наше земље, насупрот томе, отежало би и продужило ово духовно спајање нашег народа а са тиме и стварање југословенског човека, а осим тога од једне снажне Југославије створило би државу сумњиве вредности.

Ја сам, шта више, дубоко уверен да би се убрзо после спровођења федеративног уређења, баш међу присталицама г. др. Мачека појавио покрет за јединство државе, јер г. Мачек и његови другови сада говоре увек само о ономе што Хрватска у јединству губи, а никако о томе шта у томе јединству добија. Нека г. др. Мачек и његови другови искрено кажу: да ли је Загреб у овој заједници напредовао или назадовао, а нека замисле после федеративног уређења наше државе и однос своје индустрије и своје прекобројне интелигенције према Србији, а нарочито према Јужној Србији, која им у јединству служи као нека колонија. Господо, ја мислим и кад би дошло једнога дана до федеративног система у нашој држави, он би био само привремена појава, која би једино изазвала нове крваве ране на народном тлу, и то непотребне ране.

Да видимо сада, господо, да ли племенски, или ако хоћете да их назовемо и народни осећаји Словенаца, Хрвата и Срба, треба да буду препрека стварању јединственог југословенског народа. Мислимо да не треба да буду, јер све док југословенство не искристалише својим природним током, Србин може бити једновремено и Србин и Југословен, Хрват и добар Хрват и добар Југословен, а Словенац и Словенац и Југословен. Сваки Србин може остати и даље добар Србин, сваки Хрват и даље добар Хрват, сваки Словенац и даље добар Словенац, докле се год тако осећа. Од нас се не тражи да се одричемо од свога племенског имена и свога племенског осећаја, од нас се једино тражи то, да не спречавамо природан ток изграђивања духовног националног јединства, природан ток стварања Југословенства. Чудно је, господо, онда, како Срби и Словенци у огромној већини могу једновремено да воле и своје српско, односно, словеначко име и да гаје Југословенство, док код већине Хрвата њихово Хрватство потпуно искључује Југословенство. И док је Србин и Словенац готов да своју славну прошлост и своју историју уступи југословенском народу, Хрват то не жели. И док Србин и Словенац мирно жртвују свој матерњи језик, и гледају како се на темељима њиховим полако изграђује заједнички језик, Хрват се томе противи! А зашто је то тако? Мислите ли да у широкој народној маси лежи узрок томе, да у њој лежи тај хрватски сепаратизам, да он из ње спонтано избија. Ја мислим да не, народ се

само повија за сугестијама оних који га воде. Нека сутра г. др. Мачек и његови сарадници из Хрватске стану на гледиште гајења љубави, уместо мржње, према Србима и Словенцима; на идеју државног и народног јединства уместо федерализма; на идеју Југословенства уместо Хрватства, видећете да ће тај хрватски народ бити најодушевљенији борац тих идеја. Када би, господо, широка народна маса Словенаца, Срба и Хрвата решавала питање народног и државног јединства, оно би већ давно било дефинитивно решено не Уставом и законима, већ душом народном. Нема, господо, мржње код српског племена, или ако хоћете народа, према хрватском и словеначком, нема мржње код хрватског према српском и словеначком, а ни код словеначког према српском и хрватском. Болесна тачка овог питања лежи само у водећим круговима.

Ти водећи кругови подржавају и распаљују код хрватског дела нашег народа хрватски шовинизам. Господин др. Мачек и његови другови, боје се да се Хрвати не изгубе у Југословенском мору. Они желе да сачувају хрватско име и хрватски народ. Они покушавају да отклоне и укоче један неминувани природан ток духовног спајања и потпуног изједначавања нашег народа, који се, међутим, може кочити, али не отклонити. Као што ће Срби и Словенци утонати у Југословенство, утонуће и Хрвати, али ће зато г. др. Мачек имати уместо 5 милиона чистих Хрвата 15 милиона Југословена са знатним обележјима данашњег хрватског човека. (Опште бурно плескање).

Још из доба, господо, кад сам у школи учио латински језик остала ми је у глави мисао, коју је изрекао неки велики Римљанин. Он је, мислећи на себе, рекао: „Pars mea vitabit libitinan”, — што би значило: „Део мене избећи ће рушевинама или пропадању”. Ја бих вас молио, господо, да ми дозволите, да ту туђу мисао применим овде. Немојте се бојати, г. Мачеку, да ће потпуно нестати хрватског човека. Истина Хрвата неће бити, као што неће бити ни Срба ни Словенаца, али ће остати видни трагови хрватског човека на свих 15 милиона Југословена. Господине Мачеку: Pars Croati vitabit libitinan.

Да видимо, господо, сада какве су побуде г. др. Мачека, а какве шефова Удружење опозиције, да заступају тезу федеративног уређења наше земље, и да на тој основи склопе и споразум о заједничком иступању.

Са пуно разлога можемо веровати да су побуде г. др. Мачека чисте. Он и његови ближи сарадници нису у стању, да се еманципују свог хрватског национализма, или како би већина од нас рекла, својих племенских осећаја и тесногрудости. Навикнути на сталну борбу за своја хрватска права и на борбу за опстанак свог хрватског народа, они ту борбу продужавају и у својој националној слободној држави. Ми мислимо и дубоко смо убеђени, да г. др. Мачек греша, али у исто време и верујемо, да то чини из поштених побуда, јер налази да тако треба у интересу хрватског народа да ради. Он мисли да је паметније чувати хрватство, него ли подизати и гајити југословенство; он греша што омета једну велику мисао, једну велику идеју која мора победити, али он то чини из чистих побуда и чистог убеђења, да је хрватски народ и хрватска мисао преча од свега. (Један глас са левице: Ви говорите о југословенству и говорите

о хрватском народу! — Како то!) Ја сам малопре рекао своје мишљење у погледу племена и народа.

Насупрот томе код шефова Удружене опозиције не би могли наћи те чисте побуде.

Приликом доношења Видовданског Устава 1921 године и бивша демократска и бивша радикална странка и њихови шефови г. Давидовић и пок. Пашић били су за јединство државе. И оба шефа и сва војска њихова и све војводе њихове гласали су, господо, тада за јединство државе, за једно унитаристичко уређење земље. Интересантно је онда, како су шеф бивше демократске странке и чланови бившег одбора радикалне странке могли од својих убеђења толико скренути, да су се нашли на сасвим супротном гледишту од онога, које су заступали 1921 године. Оно што нас интересује, јесте, да ли је то заиста промена убеђења, или су побуде за ово скретање друге природе.

Може неко рећи да је то последица жеље, да се незадовољство Хрвата отклони, да је то последица жеље, да се апстиненција Хрвата од учешћа у законодавном раду уклони, да се дође до опште слоге. Али, да то није разлог, најбољи нам је доказ баш 1921 година, када су они гласали за јединство државе, а када је то исто незадовољство Хрвата постојало, а исто тако и апстинирање Стјепана Радића и његових другова од рада у Уставотворној скупштини. Да то није разлог доказ нам је и то, што та господа и доцније за све време док су имала власт у својим рукама и утицај на ток државних послова не иступише никад као браћуници хрватских захтева.

Данас, када су и г. Давидовић, односно бивша демократска странка и бивши чланови Главног одбора Радикалне странке, са оном малом групом својих присталица, на заходу и своје моћи и свога опстанка, нашла су господа да треба последње трзаје племенског сепаратизма искористити да се на власт дође и да се њихове странке, које су време и прилике већ прегазиле, поново оживе. Шта је њих брига, што ће се темељи државе заљуљати. Жеља за влашћу и жеља, да већ скоро ишчезле своје странке спасу, разлог је овом феноменалном скретању њиховог гледишта на уређење наше државе.

Као члан бивше Радикалне странке бићу слободан да господи око бившег њеног главног одбора скренем пажњу на извесне чињенице:

Зар су г.г. Миша Трифуновић, Момчило Нинчић и Лазар Марковић заборавили да су били чланови Уставотворног одбора 1921 године, и да су у њему заступали гледиште државног јединства, а не гледиште „сложене државе”, које данас заступају?

Зар су та господа заборавила, да је нацрт Видовданског устава поднела Влада покојног Пашића, шефа Радикалне странке? Наглашавам, влада покојног Пашића, чије име баш та група, која је изневерила његово гледиште на најбитније државно питање, увек покушава да монополише за себе, и да се претстави за јединог носиоца гледишта и идеја његових.

Зар су господа око бившег главног одбора заборавила, да су од ослобођења до данас радикали у свакој влади играли једну видну улогу? Час су били радикали из центра, час лево крило, час десно крило, али нико од њих остварену идеју

покојног Пашића о јединству државе није напустио.

Зар су господа око бившег Главног одбора заборила како је покојни Стојан Протић, бранећи гледиште које се само донекле приближавало хрватском гледишту, пао и са државне и са партијске власти, бранећи своје убеђење, а поменута господа желе да се дочепају власти бранећи против свог убеђења хрватско схватање, јер њихово убеђење није: да је федеративни облик бољи?

Овакву промену њиховог гледишта можемо једино тумачити борбом њиховом, да се по сваку цену обори Југословенска радикална заједница, па да они, помоћу г. Мачека, дођу на власт.

Ја сам истина ситан човек и ситан политичар према тој господи, али бићу слободан, да на њихову адресу упутим ово неколико речи:

Да има нешто, што и за политичаре мора бити свето, и са чиме се не сме противу свог сопственог убеђења трговати, а то је сопствена држава. На рачун њене целине, снаге и моћи, не сме бити партијског трговања и погађања.

Да завршим, господо, ово своје излагање једном поруком нашом, велим, нашом поруком, јер верујем да ће се доста вас са њоме сложити:

Нашим српским политичарима, који желе оживити себе и своје партијске странке, ма и по цену снаге државне, поручујемо: „Мрка кана, зла прилика“. Ми дубоко верујемо у здраву памет и здраву свест нашег целокупног народа. Ми дубоко верујемо да ће странкама које они воде, федерација као инјекција донети не оживљавање него тотално пропадање.

Г. др. Мачека и његове сараднике из Хрватске и сву браћу Хрвате, који данас још нису на стази југословенства и државног и народног јединства, позивамо да се на ту стазу врате. Са тим позивом ми ћемо бити слободни да их потсетимо на два три момента из новије хрватске историје:

Ми ћемо их потсетити на југословенство Људевита Гаја, покрет који је вођен пре сто година у неслободној Хрватској, а који је као резултат дао изједначење књижевног језика. Ми ћемо их потсетити на југословенски покрет Јосипа Јураја Штросмајера, који је у неслободној Хрватској, пре 75 година, дао резултате, да су усред Загреба поникли: Југословенско училиште, Југословенска академија, Југословенско позориште, а народни језик добио је назив југословенски језик и то све по вољи народа хрватског и српског, израженој у одлуци Хрватског сабора.

Ми ћемо их најзад потсетити на слогу Хрвата и Срба у Хрватској и Славонији за време турске владавине, и њихову заједничку борбу за права и слободу.

Ми молимо браћу Хрвате да не забораве, да су најсветија имена хрватске новије историје, имена Људевита Гаја и Јосипа Штросмајера, оба велика Југославенина. Ми би били врло срећни да наши потомци буду у могућности да, поред та два имена, која припадају хрватском народу, а имају велике заслуге за југославенство, могу с правом поменути и једно треће хрватско име, име др. Мачека.

Ми вас молимо, г. Мачеку, а дух Гаја и Штросмајера позивају вас, да као Хрват испуните своју велику југословенску дужност.

Ми најзад молимо браћу Хрвате и г. др. Мачека да не заборављају и то, да, и када би могли и хтели, да задовољимо њихове захтеве у погледу цепања нашег народа било би то де факто немогуће. Јер, где су данас границе Хрватске, где су данас границе Србије, где су данас границе Словеначке? Нигде их нема. Утонуте су у југословенско море. Који је то волшебник, који их може понова пронаћи и повући, и ко је тај који сме, да већ у основи израђено југословенско дело забоду нож и поново га испарча. (Пљескање у центруму и на десници).

Potprirednik Franjo Markić: Reč ima narodni poslanik g. dr. Dragutin Kojić.

Др. Драгутин Којић: Господо народни посланици, благодарећи потпуном неиспуњењу свечано датих обећања и обавеза Краљевске владе да ће у земљи увести потпуни парламентарни ред у духу туне демократије и пуних политичких слобода, нама народним посланицима остала је само једна једита могућност, када можемо да подвргнемо критици и анализи рад Краљевске владе, а то је буџетска дебата. Молим овај Дом да у интересу угледа свога и свих нас допусти да ту једну и једиту могућност можемо што потпуније искористити.

Задржавајући се у најкраћим потезима на чисто финансиској страни предложеног буџета, ја морам одмах изјавити да за њега не могу гласати. Не могу гласати из ових разлога: Ово је трећи по реду повећани предлог државног буџета, са којим ова Краљевска влада излази пред Народну скупштину, јер примајући га одмах по своје доласку у суми од 10 милијарди динара, она нам га данас презентира у суми од 12 милијарди и милион 180 милиона динара.

Повећавање од преко 2 милијарде државних терета не одговара економској, финансиској и платежној моћи нашега народа, ма колико да је економска криза у нашој земљи, благодарећи слабењу светске кризе, олакшана. Један терет од 2 милијарде динара, једно повећање буџетско од 2 милијарде претставља за нашу земљу, за наш народ једно пореско оптерећење од преко 400 динара по души, по становнику, — рачунајући ту и децу и жене и изнемогле и старе, тако да кад се та цифра дода цифри оптерећења самоуправног, она иде до хиљаду динара по становнику. Тако једно оптерећење је превелико за једну економски и финансиски слабо развијену земљу као што је наша. (Један глас код већине: Ви сте били Министар 1931 г. кад је буџет износио 13 милијарди динара). Ја сам био Министар, господине попо, кад је буџет био 10 милијарди динара.

Другим речима, при изради државног буџета није се водило рачуна о врло важним моментима, који се морају имати у виду, кад се државни буџет израђује. У првом реду мора се вршити строга оцена државних потреба, мора се вршити и класирање државних потреба по реду нужности, по реду прешности. Мора се водити најстрожије рачуна о томе, колика је платежна моћ народа и, на крају, мора се водити рачуна о духу штедње, због које и један најсимпатичнији Министар финансија постаје најнесимпатичнијим чланом кабинета, што, као што знате, није случај са садашњим Господином Министром фи-

нансија. При изради буџета који нам се предлаже није вођено рачуна ни о једном од тих момената. То, господо, није чудо. Лакомислена и растурашка у политичким и моралним тековинама, данашња Влада није могла бити друкчија ни у погледу материјалних тековина народних. Не познавајући душевно расположење народно, ова Влада није могла познавати ни његове материјалне расположивости.

У мирној и савесној анализи политике Краљевске владе за последњу годину дана, ви ћете сви, господо, народни посланици, доћи до овакве оцене.

Да почнемо са унутрашњом политиком и да отпочнемо са оним што је у њој најважније и најдрагоценије, са политиком народног јединства и државне целине. Краљевска је Влада у тој политици за последњу годину дана продужила лакомислену потрошњу највећих и најскупоценијих тековина народних. Пошто је ранијих година признала постојање тако зв. хрватског питања, са карактером националне индивидуалности тога питања, природно је да је та иста Влада морала потпомагати развијање тога питања и развијање тога питања дефинитивно у форми, која му је дата т.зв. споразумом Удружене опозиције од 8 октобра прошле године. И не само то. Краљевска влада је протоколу тога споразума у једном режиму апсолутне спутаности јавне речи, када се и говори народних посланика не смеју објављивати, ако нису повољни за Кр. владу, изволела дати најширији и најсвечанији публицитет на дан трогодишњице смрти највећег протагонисте и највеће и најсветије жртве и прилога ствари народног јединства и државне целине, Блаженопочившег Александра I. (Скупштина једнодушно кличе: Слава Му!)

Ово и овакво објављивање споразума, као што сам већ рекао, дошло је као природна последица ранијег отступања Кр. владе са линије народног јединства, и њених изјава да је она дошла на власт, да исправи грешке оних који су инаугурисали ту политичку линију.

Споразум, који је израдила удружена опозиција, а који је објавила, умножила и издала о свему трошку Кр. влада у суштини својој значи признање и са званичне стране постојања народног нејединства, нецелисходности нашег државног постојања, па чак и владавинског облика таквог ненационалног државног битисања. И као такав, господо народни посланици, он је највећи и најстрашнији удар и рана, који су откако наш народ постоји, задани уз благонаклоност и готово саучесништво Кр. владе, ствари народног јединства, државне егзистенције и монархије. (Одобравање и плескање на левици.) Ја сам, господо, свестан тежине речи, које изговарам пред овим Домом и пред народом, кога овај дом претставља, али реците ви мени... (Бранко Тодоровић: Господине Министре, Ви сте произвољни у својим излагањима!) То је Ваша лична оцена.

Али, како се може, питам се ја, господо народни посланици, и питам ја вас све, како се друкчије може оценити један политички акт који садржи тврдњу да наш народ није јединствен, да су органски закони од 1921 и 1931 године, на којима је утемељена наша државна зграда и на којима још почива наша државна зграда, донашани без воље и против воље народа; не једног јединственог на-

рода, већ два народа, без Хрвата и противу Хрвата и без Срба и против Срба и да је, на крају, Устав од 1931 године, који је октроисао један Краљ и Краљ-Отац владајућег Краља, као државни акт без моралне вредности. (Одобравање и плескање на левици; Јован Здравковић: Устав доноси Краљ и народ!)... А не Краљ и партијски одбори! (Јован Здравковић: Краљ и Уставотворна скупштина!)

Или, господо, како се може окарактерисати, а то је нарочито важно по мојој оцени, давање пуног публицитета на дан трогодишњице смрти Великог Краља - Мученика, једном таквом акту од стране владе Његовог Величанства Краља? (Повици са левице: Тако је! — Др. Јордан Аћимовић: Сваки споразум треба народ да поздравља!) Није ли, господо народни посланици, тврђење: да нисмо јединствен народ, да нам се државна зграда темељи на органским законима, донетим противу воље народа и лишених моралних вредности, уједно и признање тезе непријатеља нашег народа, по којој смо ненационална, насилничка творевина, којој нема места у друштву других културних и националних државних творевина садашњег доба?

Или, зар је одбрана Марсељских злочинаца другојаче говорила о државним актима Краља — жртве тих злочинаца, но што „протокол споразума“ карактерише акта његова, уз саучесништво Краљевске владе? (Одобравање на левици.)

Шта је, опет се ја питам, Краљевска влада учинила против ових страшних напада на државу, монархију и народ, сем што је, сигурно свесна садржаја протокола од 8 октобра прошле године и свесна значења жалосног дана од 9 октобра допустила пуно објављивање тога протокола на дан смрти покојног Краља?

Зар такво држање Краљевске владе може да се не окарактерише, најблажије речено, посредним ако не саучесничким растурањем највећих и најсветлијих тековина народних? (Одобравање на левици.)

Но, господо народни посланици, није Краљевска влада само даном 9 октобра прошле године дала доказа своје равнодушности према растурачким тежњама противника народног и државног јединства и државне целине. Верна принципу „остати на власти по сваку цену“ она је и пре тога, на дан 18 јула прошле године била немарљиви сведок и посматрач свечаних растурачких манифестација у нашој отаџбини.

Тога дана, дана рођења једног од бројних грађана ове земље, који су политички истакнути, она је мирно гледала, како се тај грађанин подиже на висину једног новог величанства у нашој земљи; како се поред државне, заједничке, опште и недељиве суверености ствара једна друга сувереност; како се на место једнога симбола те суверености — наших државних застава — подижу друге заставе; како се поред наше државне оружане силе — наше националне војске, ствара и формира једна друга оружана сила.

Ево, како службене новине тога новог величанства, те нове државе и њене војне снаге „Хрватски дневник“ од 9 јула прошле године све то описује:

Извините да вас мало замарам читањем. Ево, шта пишу новине др. Мачека:

„На Мажуранићевом тргу стајале су хиљаде Хрватске сељачке заштите у дугим и правилним редовима. Била је то војска која је чекала на за-

повед да крене, да протутњи снажним и одмјереним кораком улицама града. Стотине и стотине коњаника јашили су четвороредно на снажним сељачким коњима. Тутњава копита и поносно вијорење коњаника заставама довело је грађанство до врхунца заноса. Диван ред и узорне заповиједи заповиједника.

Коњиштво се кретало одмјереним кораком, свјесно своје снаге, Франкопанском улицом према Мажуранићевом тргу, где је Хрватска сељачка заштита у дугим редовима стајала позорно и на заповијед сврставала се у четвороредове.

Праћен коњаницима појавио се др. Владимир Мачек. Одмах након тога чуле су се заповиједи и јахачи су кренули према Михановићевој улици, док је претсједник с пратњом одјашио на Мажуранићев трг, пред чврсте редове Хрватске сељачке заштите, где га је главни заповедник заштите поздравео овим речима:

Господине Претсједниче, овде је присутно 17 баталуна са 1020 пјешака и 1000 коњаника Хрватске сељачке заштите! Драги Претсједниче! Данашњи твој вриједни рођендан и имендан честитам ти у име целокупне сељачке заштите и желим да те Бог уздржи здрава на дуго година, да остваримо хрватске сељачке идеале.

На овај поздрав одговорио је др. Мачек: Хрватска сељачка браћо! Захваљујем на данашњој честитци коју је изрекао заповједник Сељачке заштите и мој заступник друг Кемфеља, а захваљујем и вама на бројном судјеловању. Ми смо хрватски сељачки народ, миротворан, али миротворност наша не значи кукавштину. И зато смо основали Хрватску сељачку заштиту. Захваљујем вам што сте овако спремно дошли данас па се надам да ћете исто тако спремно доћи, када вас позову хрватска домовина и хрватски народ. Живјели!

После тога је пешадија, коју су сачињавали силни правници Матије Губца, затутњала чврстим кораком. Трубачи — а не добошари — су пратили њихов корак, а публика је гледала како голема војска слуша савршене заповиједи појединих заповједника. Итд. итд."

Господо, да вас више не замарам читањем извештаја са ове растурачке манифестације народне и државне мисли у Загребу. (*Анте Ковач*: А у присуству органа власти!)

Питам ја вас сада како можете окарактерисати равнодушност Владе са којом је она ову свечаност народног и државног растурања посматрала. (*Бранко Тодоровић*: Ми у томе не видимо то што Ви видите!)

Ми у тој равнодушној видимо пуно доказа њених растурачких одлука свега онога што је криво стечено, а у чему Краљевска влада, морамо признати, није имала удела.

Година дана, која нас раздваја од изгласавања последњег државног буџета, потпун је доказ о расипничкој политици Краљевске владе према свему ономе што је она била дужна најљубоморније и по цену своје егзистенције чувати и бранити.

Ја нећу да вас замарам тим дугим списком, али ћу да вам наведем само још један доказ.

У прошлој години у највећем броју општина наших двеју бановина несметано а затим опет некажњено, уз равнодушно посматрање Краљевске владе, скинуте су све државне ознаке на општинским зградама и са школа, сви симболи нашег

државног, националног суверенитета. (*Бранко Тодоровић*: То не одговара истини!) Господине, то одговара истини, а да одговара ја се позивам на сведочанство једног сведока... (*Бранко Тодоровић*: Ви то уопштавате!)... у кога ми не верујемо, али у кога ћете ви веровати, на вашег Министра унутрашњих послова. (Смех на левици и одобравање).

И у колико је, господо народни посланици, Краљевска влада равнодушније посматрала растурање великог државног и националног капитала кога је, као што сам рекао, морала брижљиво чувати, ако је истински Влада Његовог Величанства Краља и Влада народа, она је у толико ревноснија била у растурању, активном растурању, не пасивном растурању, једног другог добра народног: верског мира.

Ја нећу, господо, да се повраћам на све страхоте крваве конкордатске политике Владе др. Милана Стојадиновића, нећу да се повраћам на све оне страхоте, које је она спроводила у току прошле године, и које се не даду избрисати никаквим споразумом и никаквом Каносом Краљевске владе, јер мртви се не оживљавају. (Одобравање на левици и узвици: Тако је!) А конкордатска политика Владина уписала је у активу Краљевске владе 57 и словима педесет и седам мртвих. (Усклици на левици: Страшно!)

Тако исто, ја не желим да окарактеришем, као што ви кажете, попут Министра унутрашњих дела, поступке Владе која после толико проливане крви и после форсираног изгласавања законског пројекта о Конкордату у овом Дому, тај Конкордат и тај законски пројекат повлачи, а да не повуче консеквенце тога, да не повуче и сама себе, али, господо, ја са дубоким жаљењем морам изјавити ово:

Непромишљеним држањем Владе у питању Конкордата, и свирепим држањем католичких и словеначких органа Министра унутрашњих послова, иначе католичког свештеника, према православној цркви, у наш православни народ ушла је сумња да је г. Корошец желео да завади народ са династијом. (Одобравање на левици).

Томе је у многоме допринела и фотоманија садашњег режима, који је баш у доба, када се православни народ убијао, његови првосвештеници крвавили, а његове светиње у блато бацале и ломиле, нашао за згодно да кроз свој орган „Време“ провокаторски донесе једну фотографију мирне и срећне католичке процесције у Словеначкој са првим Краљевским Намесником на челу.

Ја г. Корошцу не замерам што је овако поступио. Г. Корошец, католички свештеник, није ни могао другојаче поступити. Али, господо, још једном се на њему по несрећи освештало правило да се политичару свештенику Министру може увек пребацити што је свештеник, што је поп, а опет попу што је политичар, и то је најнезгоднија ствар министровања свештеника. Но, господо, и попу и политичару и Министру унутрашњих послова г. Корошцу сад се намеће једна дужност и према Краљу и према народу: да својом што бржом демисијом избије из душе народне ову сумњу коју је он унео. (Жагор на левици).

Председник Stevan Ćirić: Gospodo, molim za mir.

Др. Драгутин Којић (наставља): Дужност ми налаже, господо народни посланици, да прегледам

joш само једну страницу из Владине унутрашње политике пре него што бих овако исто сумарно, као и у унутрашњој политици прегледао и њен рад у спољној политици. То је, уосталом, прва страница коју је ова Краљевска влада исписала преузимајући управу земље. Вама су још у успомени, мислим и вама на десници као и на левици, фразе о демократији и о парламентаризму, као и о политичким слободама које је Претседник Владе г. др. Стојадиновић у овоме Дому и још чешће изван њега давао. Он је чак тако далеко ишао да је земљи обећавао и велику америчку демократију са свима благодетима демократије уопште.

Прошле године, као и раније, не само да није дала ни најслабије и најмање испуњење тих обавеза, већ нам је дала прекрштеног и преображеног др. Стојадиновића чак и према његовим ранијим лажним кокетирањима са госпођом демократијом. Лажни демократски претседник владе трансформирао се у отвореног противника демократије, о чијој је јаловости— израз је његов — на широко и надугачко причао једном страном новинару.

А и да није давао те изјаве, земља је могла осетити ту и такву промену. У току целе 1937 године јавна је реч угушивана безобзирније и више но икада у овој земљи. Слобода збора и договора примењивана је тако да су једни зборови просто забрањивани, а други преко агената полицијских растурени, ако се већ сопственик локала није могао застрашити да га не издаје за збор или конференцију које не држи ЈРЗ. Грађанска права и грађанске слободе толико су поништаване, да у нашој земљи не постоји више ни Уставом загарантована неприкосновеност Дома ни тајност претписке. Бивши министар и народни посланик г. др. Јањић вам је у овом Дому говорио, како му је полиција провалила кућна врата и ноћу упала у кућу и извршила преметачину, а ја знам поред њега и једног другог дугогодишњег Краљевског министра и народног посланика, коме је жандарма-каплар Словенац Јозеф Крумпф са једне мале поштанске станице у сред Шумадије узаптио писмо, упућено Министру Двора Њ. В. Краља.

Последњи сенаторски избори извршени су такође у знаку истинског и правог политичког убеђења Претседника садашње Владе. Иако Владиним сенаторским кандидатима нису истицани противкандидати у пет бановина од девет, банске управе су у тих пет бановина у масама смењивале оне претседнике општина, за које би издалека посумњале да неће гласати за Владине кандидате, или да неће доћи на дан гласања на биралиште, иако су, господо, после последњих општинских избора ти исти људи објавили те њихове општинске изборне успехе, иако су се ти претседници сматрали као ревносне пристахе и чланови ЈРЗ, (Одобравање на левици). Тако исто, господо народни посланици, смењивани су и бански већници. И то знате који бански већници? Они које је још пре три-четири месеца ова Краљевска влада поставила на место банских већника као ревносне и заслужне пристахе Владине странке.

Но, политичка конверзија Претседника владе Милана Стојадиновића из лажног демократског Савла у отвореног антидемократског Павла, није једина. Он и његов режим за последњу годину претрпели су и једно друго преображење. Из режима који није био далеко од федералистичких

погледа на уређење државе тако зване Удружене опозиције, из које је и он изникао; из режима чији је Претседник владе ишао на ноге др. Мачеку да му понуди готово исти споразум, који му је понудила и Удружена опозиција; из режима који је скинуо и упропастио државну снагу и ауторитет на једној трећини државне територије, данашњи режим се у последње време преобразио у носиоца пуног и интегралног национализма.

Господо, не замерите ми кад кажем да ову трансформацију Претседника владе и његових другова у Кабинету наш народ не може другојаче да прими но са смехом. Само, господо, у томе смеху има и нечег жалосног, јер наш народ је, господо, веровао, имајући различите владе са различитим способностима, да је управљање земљом и државна политика управе земље ипак, озбиљна работа.

Озбиљан је цео народни живот. Озбиљно је господо, копати, орати. Тако исто, озбиљна је работа: тесати и ковати. Озбиљна је свакодневна брига његова за хлеб насушни, а колико је народ морао схватити да је озбиљна работа управљање земљом и вођење државне политике. Јер, господо, како сад тако један озбиљан народ може да схвати овако брза и овако честа прерушавања једне Краљевске владе! Како озбиљно може један озбиљан народ та брза прерушавања да схвати уз изјаве једног Претседника Краљевске владе који за себе, као што је мој друг г. Поповић казао, говори: „Ја сам лав који води лавове”, једног Претседника Владе који пред Одбором за Конкордат приповеда причу о три прстена; једног Министра иностраних дела који пред Финансиским одбором изјављује, да не може дати никакав експозе о спољној политици наше земље јер има кијавицу! (Одобравање и смех на левици.)

Закључно, господо народни посланици, Краљевска влада је поред многих других утрошака националног, политичког, моралног и материјалног капитала народног у прошлој години успела да потроши и карактер озбиљности управљања земљом.

Да загледамо сада, са колико се пажње и обзривости водила наша спољна политика за последњу годину дана.

Ви сви знате, господо, да је великим Светским ратом поремећена равнотежа светских сила нашла своје поновно уравнотежење у Версалиском мировном уговору. Тај уговор поделно је свет у две снажне, готово подједнако јаке, групације сила: у групу сила чија је међународна политика у знаку одржавања Версалиске творевине, и опет у групу сила, чији је циљ у интернационалној политици рушење те творевине.

Наша национална држава изашла је из Версалиског уговора о миру, без кога до ње уопште не би дошло поред све херојске борбе и напора нашега народа за своје ослобођење и уједињење. Господо, то је чињеница која се не може оспорити.

Поред ње постоји и једна друга: Краљевина Србија, из које је створена велика и уједињена Краљевина Југославија, није се случајно нашла пре ратова на страни оне групе сила, које су сада за одржавање стања, створеног великим Светским Ратом. Њу је на ту страну одвео велики расни интерес Словенства, као што је тај исти интерес везивао велику братску Русију, за малу Словенску Краљевину на југоистоку Европе.

Велики расни интерес Латинства, који носи велика Француска нација... (На левици бурни усклици: Живела Француска!)... налазио је да, угрожени интересима германске расе само у савезу са Словенством може наћи гаранцију за своју расну будућност. И ти и такви интереси створили су, у главном, групацију сила, коју је затекао Светски Рат. Тај расни интерес и данас постоји и он је нашу словенску Краљевину и одредио, поред осталих других разлога, да се политички и војнички одреди на ону страну, на којој су силе које не могу угрожавати и не угрожавају расни словенски и југословенски интерес. Но поред та два фактора, за одређивање наше спољне политике постоји још неколико других, који се не смеју испуштати из вида кад је реч о нашем ставу у међународним односима. Наиме: носиоци наше спољне политике морају стално имати у виду, да на овом командићу југоисточне Европе, који се зове Југославијом, постављеном на раскрсници великих и класичних путева завојевања, за нашу националну будућност и нашу државну егзистенцију постоје опасности и антагонизам интереса које је поставила историска прошлост и садашност живота, а не политичари и њихове симпатије или антипатије за ову или ону политичку групацију.

Велика и снажна германска раса, у неминовности своје експанзије има у главном само два правца: Рајну и Дунав, које јој, тако рећи, сама животна динамика намеће. Није, господе, народни посланици, фамозни германски „Дранг нах остен“ измишљена и вештачка кабинетска творевина, која је важила само за један период временна политичке активности. Од времена германског спуштања Дунавом у правцу наше земље из IV и V века, па до досељавања германског, готово пред вратима наше престонице из 17. и 18. века, и све до окупације Санџака, германска раса је, било из северних германских држава, било из Хабзбуршке Монархије, увек својом експанзијом тежила ка југоистоку преко наше Отаџбине. Тако исто није ни империјалистички бесни револуционарна разузданост Француске измислила принцип француске спољне политике, по коме је безбедност француске нације на Рајни.

Поред тога, господе, не сме се заборавити да на нашем Балканском тлу постоји још од Краља Владимира па преко Стевана и Душана, питање Повардарја.

Сви ти моменти морали су одредити, и у прошлости и у садашњости, а одређиваће и у будућности главне линије наше спољне политике. Интерес наше нације и брига за нашу националну будућност, одредиле су наше велике руководеце спољне политике, да нашу земљу вежу за велику братску Русију, за велику Француску нацију и њихове пријатеље. Тај исти интерес и то старање и брига одредиле су и великог Краља Александра да буде иницијатор и главни израђивач политичких творевина које се зову Мала Антанта и Балкански пакт, а које нису ништа друго до политички изражаји истовестности интереса нација, које се у њима налазе.

У какав нас је положај према свима факторима и неспорним интересима наше земље довела спољна политика Краљевске владе за последњу годину дана?

Да отпочнемо са пактом, чија је годишњица, пре кратког времена, тако помпезно слављена. Ја

мислим да нећу бити индискретан и да се нећу огрешити о дужност чувања државних тајни као бивши Краљевски министар, када вам будем кажао, да је пакт пријатељства — ако не пакт вечитог пријатељства, а оно просто пакт пријатељства са нашом источном сусетком нашој влади нуђен још за живота пок. Краља.

Тадашња влада Великог Краља и Миротворца свесрдно га је прихватила, али само под једним условом: кроз Балкански пакт и у заједници са чланицама тога пакта. (Живо одобравање на левици).

Зашто је постављен тај услов није тешко погодити.

Желело се да на првом месту ојача Балкански пакт једним новим чланом, а тиме уједно добије и пуну гаранцију искренности пријатељства тога новог члана, и према нама и према свима нашим пријатељима. И одмах затим, да од наше земље одбаца сваку могућу сен која би се могла поставити у положај једне силе, која нагриза и слаби један солидан и испробани политички организам, као што је Балкански Споразум. Ово утолико пре, што је наша источна сусетка посебне пактове нудила и другим чланицама балканског споразума, које су јој такође те понуде враћали предлозима приступања општем споразуму.

Какав је ефекат могао учинити на наше пријатеље наш поступак склапања засебног пакта о вечитом пријатељству са Бугарском није потребно нарочито подвлачити.

Јелан од утицајних политичара и државника сродничке и савезничке Румуније, бивши председник владе и данашњи члан владе г. Јорга, није се либио, да то изрази у једном општром чланку, који је и у Румунији и изван ње у целом свету добио најширу јавност. Тај чланак био је управо оцена наших пријатеља из Балканског споразума о нашем држању.

Иако је наш Министар спољних послова инсистирао на томе, да је он све наше пријатеље из Споразума благовремено обавестио о својим намерама, да склопи засебан пакт о вечитом пријатељству, и од њих добио пристанак за то, — у политици уопште, а у спољној политици нарочито, кад једна страна саопштава другој, да намерава нешто предузимати, то јој може бити неповољно, друга је страна обично у једној јединој могућности да направи весело лице, како се то каже, на ружну игру!

Пакт о вечитом пријатељству са Бугарском, склопљен изван и без осталих пријатељских и савезних сила из Балканског споразума, није могао бити користан по интересе нашега народа у његовој спољној политици.

Он је ослабио веру наших пријатеља на Балкану у нас, поред свих изјава, које је наш Министар спољних послова искукао од њих после закљученог уговора о вечитом пријатељству, а поред тога учинио да одмах после закључења пакта о вечитом пријатељству, на конференцији у Атини, државе — чланице Балканског споразума измене обавезе, које су имале према нама — као чланице тога Споразума.

Како нам тај дипломатски аранжман о пријатељству са нашом источном сусетком није нимало користио у нашој унутрашњој политици, показао вам је, господе народни посланици, Министар унутрашњих послова, када је пред Финансиским од-

бором тражио повећање кредита за ојачање безбедности на нашој источној и југоисточној граници!

Ја намерно прелазим преко путовања нашег Министра иностраних послова у Италију. Налазећи да би његови резултати могли бити и добри и корисни по интересе наше земље, као и интересе наших великих савезника, да је само томе путу дат један уљуднији и лојалнији карактер према оном нашем савезнику, који је своједобно свој споразум са Италијом условљавао споразумом те силе са нашом земљом.

Остављање претставника савезничке Француске у нашој земљи у потпуном непознавању пројектованог пута нашег Министра спољних послова у Рим, и примање француског министра спољне политике г. Делбоса у Београду, готово уочи поласка др. Стојадиновића у Берлин, није било у знаку дипломатске куртоазije, ни у знаку лојалности према једној великој и моћној савезници. (Одобравање и плескање на левици).

Један други пут тадашњег шефа наше иностране политике може имати фаталних последица по интерес нашег народа и у садашњици, а нарочито у његовој будућности.

Пут г. Стојадиновића у Берлин, његово дуго борављење у Рајху и војно-политичке ознаке тога пута схваћене су и код наших великих и малих савезника као почетак преоријентације наше досадашње спољне политике.

Другим речима, тај пут тумачен је тако, као да је наша земља почела да излази из круга интереса, у који су је били ставили: наша историска прошлост, наши географски положаји, наш ратни и национални интерес пре великог светског конфликта, као и наш политички и војнички став за време Светског Рата и после њега.

Министар спољних послова Југославије својим честим и поновљеним изјавама о идентичности политичких погледа и интереса спољне политике Рајха и наше земље дао је пуно разлога за једно тако веровање. Његов орган, београдско „Време“ извесно под његовим инструкцијама нарочито је подвлачило значење „новог и доброг правца“ г. Стојадиновића у нашој спољној политици.

Да су наши велики савезници, збиља, из изјава нашег Министра спољних послова и писања његовог органа за време његовог пута у Немачку могли поверовати у преоријентацију наше иностране политике, види се јасно из писања његове јавности. На писање „Времена“ о добром и новом правцу спољне политике одговорио је „Тан“ полузванични орган савезничке и пријатељске Француске од 25 јануара о. г. својим уводним чланком.

„Важно је“ вели се у томе чланку, чија је инспирација извесно и несумњиво дошла из француског Министарства спољних послова, „да ли тај добар правац треба да удаљи југословенски народ од онога пута, којим је до сада ишао са наслоним на традиционална пријатељства и савезе, и да ли стварно његова верност Малој Антанти, Балканском споразуму, политици Друштва народа и политици колективне безбедности може бити нечега...

Тиче се ствари много озбиљнијих, но што то изгледа.

Тиче се нових прегруписавања.

Све ово, нарочито с обзиром на то, да је Италија препустила Рајху све главне позиције у Централној Европи.”

Држање нашег Министра спољних послова и његов пут у Берлин изазвао је и друге сличне незваничне коментаре пријатељске и савезничке Француске, који према онима који су их потписали, морају имати велики значај за нас при оцени питања: Како се од стране наших савезника гледа на нашу нову спољну политику и у какав нас положај може довести према нашим савезницима и осведоченим пријатељима, као што је на пример Француска, нова спољна политика др. Стојадиновића.

Као и „Тан“, слично њему, писао је и велики орган француске јавности „Гренгоар“. Г. Андре Тардје, вишеструки претседник владе у Француској, осведочени пријатељ нашега народа и лични пријатељ Блаженоупокојеног Краља Александра написао је ту скоро под својим потписом у томе листу ово: „Нећу да тврдим, да је Југославија напустила Малу Антанту или отворено пружио руку Берлину. Ја само кажем да у политици Југославије има нешто што више није пријатељски Француској”.

Исто тако, велики француски дневник „Пари Соар“, под потписима добро познатих журналиста Жерома и Жана Тароа подвлачио је у последње време „Да је извесно, да су односи Југославије према Француској далеко од тога, што су били пре убиства Краља Александра”.

„Попилер“, „Жур“, „Евр“ и многи други француски листови, блиски званичним круговима, давали су сличне оцене о нашој садашњој спољној политици; а сличан тону француске штампе био је и тон енглеске јавности, што је сасвим разумљиво, кад се зна, колика је интимна заједница и сарадња тих светских великих јавности у служби заједничких интереса Велике Британије и Француске.

Јавности наших савезника морале су ову и овакву сумњу у исправност наше државе према њима изражавати због тога, што је немачка јавност готово отворено говорила о преоријентацији наше спољне политике под управом г. Стојадиновића.

Тако је на пример, најугледнији немачки часопис „Фројде унд Арбајт“, у својој свесци за јануар, у чланку под насловом „Др. Милан Стојадиновић“ поред осталог написао и ово:

„И тако је београдско „Време“ с правом могло констатовати још у јулу 1937 год. приликом посете Министра спољних послова Рајха г. фон Нојрата да Југославија додуше, нема савеза са Немачком, али исто тако нема ни савеза против ње.

Ако се томе дода, да се г. Стојадиновић увек, и колико је год могуће, чувао илузорне политике колективне безбедности, и да је за све време своје владавине сматрао за потребно да само једном учествује у седницама Друштва Народа, имаћемо одмах главне елементе, који карактеришу његову нову спољну политику”.

Из овога што сам вам прочитао, ви видите, господо народни посланици, да се већ у велико поставља питање наше верности према нашим великим савезницима, којима толико дугујемо за ствар нашег народног ослобођења и уједињења, наше верности према нашим савезницима из Мале

Антанте, као и према онима из Балканског споразума.

Већ само то сенчење витешког карактера нашега народа, чија је верност до сада била легендарна, јер је није напустио ни у најтежим данима своје трагичне историје, показује колико нам је политика Министра спољних послова данашње Краљевске владе за последњу годину дана нанела штете, чак и онда, када би се могло претпоставити да досадашњи правац наше спољне политике није промењен. (Одобравање на левици).

Допустити, да се и најмање окрње и ослабе пријатељства, која су највећа животна искушења испробала, наслањајући се на нова, која до сада нису постојала, велика је и страшна ствар за коју једног дана ова Краљевска влада мора одговорити и пред судом народа и историје.

Постојала би једна олакшавна околност за Владу, која такве грешке чини, једна олакшавна околност, кажем, кад би јој политичка рачуница могла ма из далека указати, да њену нову спољну политику оправдава безбедност земље и народа ма и за један тренутак, за један период времена. Али зар се може и за један тренутак претпостављати, да би рушење Версајског Уговора, слабљење Друштва Народа и Пакта колективне безбедности, — само ових трију отворено признатих и истакнутих објеката рушења немачке спољне политике, могли бити извршени, а да наша држава и наша национална егзистенција и будућност не буду озбиљно угрожени? И онда, господо народни посланици, о каквој идентичности интереса и идентичности погледа на међународну политику може бити речи између немачког Министра спољних послова и нашег? Или та идентичност погледа, која се подвлачи у коминикеу издатом у Берлину после разговора г. Фон Нојрата и г. Стојадиновића, може значити, да је под утицајем „снажне личности“ г. др. Стојадиновића Немачки Рајх решио да напусти главне смернице своје досадашње политике; или је г. др. Стојадиновић нашао да те смернице не могу штетити народу чију спољну политику он води? (Одобравање на левици).

Господин др. Стојадиновић је врло често позирао у улози практичног политичара и човека, који зна само за грубу стварност. И ако, господо, груба стварност није једини фактор у животу људи и народа, да загледамо, како та његова нова спољна политика изгледа посматрана са тачке грубе стварности међународног живота. Груба животна стварност и груби интереси живота показују нам, господо, да не може бити истоветности интереса између нас, између словенске и германске расе. Груби интерес живота показује, да је неизбежна експанзија германског народа, германске расе упућена на Запад Европе и Југоисток Европе према нашој земљи; груби интерес живота открива, да су наше северне и југоисточне границе стално у знаку опасности да буду промењене од оних, који су нам најближи. Због тога тај и тако схваћени интерес налагао је великим неимарима наше народне историје, који су ову земљу уз народне напоре и жртве и створили, да у спољној политици верно и до краја буду посредно или непосредно са великом словенском и братском Русијом и са њеним савезницима — са племенитом и великом француском нацијом (Бурно плескање на левици и усклици: Живела Француска!) са племе-

нитом и великом Француском нацијом са Рајне, чији су интереси идентични са интересима нашег народа на обалама Дунава и Саве. Тај исти интерес кретао је и нашег Великог Краља, када је израђивао политичке савезе, зване Мала антанта и Балкански споразум. Тај исти интерес и прави и животни интерес налаже и нама да пажљиво и љубоморно чувамо и негујемо велики национални капитал, који имамо у међународној политици. (Одобравање на левици).

На крају, господо, да напоменем још једно, па да завршим. Свршетком великог Светског Рата, свет је повраћен у једну равнотежу сила у којој већ више од две деценије са прилично напора и прилично трзаја, али ипак у миру живи. Тешко, господо народни посланици, оном народу, нарочито ако је мали, који буде проузроковач и кривац за поремећај те равнотеже сила (Одобравање на левици). Бојим се када помислим да нас политика нашег министра спољних послова може ставити и у тај положај. (Одобравање на левици).

Председник Stevan Ćirić: Reč ima narodni poslanik g. dr. Janko Baričević u ime grupe Jugoslovenskog kluba.

Dr. Janko Baričević: Gospodo narodni poslanici, budžetska godina, koja je sada na izmaku, obilovala je mnogim važnim i značajnim događajima, koliko unutrašnje toliko i spoljne politike. Tim događajima mi moramo da posvetimo svoju najnapregnutiju pažnju. U današnjim mojim razlaganjima ja ću se ograničiti, da obeležim i da dam svoje mišljenje i poglede samo o događajima iz oblasti unutrašnje politike. U svojim razlaganjima nastojaću da iznesem i podvučem stav jugoslovenskih nacionalista okupljenih u klubu, kome mi je čast pripadati, kao i njegovih istomišljenika u narodu. Ja ću dodirnuti samo one političke momente, koji su politički značajni u događajima naše zadnje budžetske godine.

Prvi, dominantan moment unutrašnje politike u celoj državi jeste jedno latentno stanje nemira, uzbuđenja i nezadovoljstva, koje često puta prelazi u revolt. Karakteristika toga stanja jeste: krvi, mnogo krvi, i opet krvi. Na stotine mrtvih, na hiljade ranjenih, odatle mnoštvo... (*Dr. Dragomir Stojadinović upada*)... G. Kojić je govorio samo o posledicama Konkordata, a ja govorim uopšte o režimu g. Dr. Milana Stojadinovića, visoko cenjeni i poštovani brate g. Dr. Milana Stojadinovića! Bolje bi bilo da Vi kao brat g. Dr. Stojadinovića ne upadate. Ja na primer mome sinu ne bih dozvolio... (*Glasovi sa desnice: Odgovorićemo Vam mi!*)... Ama, ja se ne bojim da vi nećete odgovoriti, znam šta hoćete... I čekam vas!

Председник Stevan Ćirić: Molim Vas, gospodine govorniče, da ne odgovarate na upadice, jer pretpostavljam da ćete i inače preći okvir vremena, koje je Zakonom o poslovnom redu određeno.

Dr. Janko Baričević (nastavlja): Odatle, gospodo poslanici, mnoštvo udovica i siročadi, a ne manje kljastih i nemoćnih. Ja znam da Pariz ima jedan svoj specijalitet, koji se zove gamen, a i naš Beograd ima svoj sličan specijalitet, koji se zove mangup ili mangupčić. Ti naši mangupi i mangupčići, koji prelaze noću kroz tihe ulice, a koji se mnogo zadržavaju na periferiji našeg Beograda, imaju naročiti smisao za politiku. Oni takođe revnosno, sa mnogo pažnje i interesa prate naše političke odnose i događaje, i oni

umeju na svoj način, kroz prizmu svoga gledanja, da dađu oznaku tim političkim zbivanjima i događajima.

Ali ti naši mali gameni, mangupčići, kao deo naše nacije i našega naroda, imaju takođe jednu osobinu našega naroda, a to je, da naš narod uvek i u svakom slučaju za svako zbivanje i događaje traži personifikaciju. I u konkretnom slučaju, gospodo drugovi narodni poslanci, ti naši mali, sitni mladi političari postali su čak i sitni pesnici. Istina, nisu mnogo zarezivali propise poetike, njihovi stihovi nisu baš besprekorni u pitanju pravila, ali izgleda da imaju izvestan smisao za politiku. Ti naši mangupi, gameni, oni su takođe uočili kako je to latentno stanje u našoj državi i teško i opasno i oni su, po psihologiji našega naroda, koja je i njihova, tome latentnom stanju u malo, pravo da vam kažem, šepavim stihovima dali izraza tome. Oni kažu:

Otkad dr. Milan leči bolne sa mnogo sreće
bolnice su skoro prazne ali je zato groblje
mnogo veće.

Gospodo narodni poslanici, u ovim stihovima imade veoma mnogo licencije i poetike, ali, nažalost, imade i veoma mnogo — istine!

Drugi momenat, uzbudljiv, sa tragičnim peripetijama, revolucionarnim oblicima, ispunjen krajnjom strastvenošću, koja u svojim konzekvencijama ni danas nije popustila, jeste zakonski predlog o Konkordatu Kraljevine Jugoslavije sa Sv. Stolicom. (Glasovi sa desnice: Dosta o njemu, ako Boga znaš!) Ja znam da je vama dosta, ali nama nije dosta. Tu se nećemo složiti. (*Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja Dragiša Cvetković*: nešto upada.) Napravio si pogrešku, koja će te koštati pre ili docnije.

Treći, ne manje važan unutrašnji politički događaj jeste t. zv. sporazum, sklopljen između stranaka, koje sačinjavaju srbijansku udruženu opoziciju i stranaka, koje sačinjavaju Seljačko demokratsku koaliciju.

Prvi karakteristični momenat naše unutrašnje politike — krv i smrt — jeste posledica svih političkih čina, koji su u zadnje vreme doneseni. Krv i smrt postali su ambijenat, u kome se odigrava političko zbivanje, atmosfera, u kojoj se strasti samoodbrane sukobljavaju sa besom nasrtaja na nacionalne osećaje. Zato taj momenat neću posebno obraditi, jer je on i onako posmrtni marš, koji od slučaja do slučaja neizbežno prati svaki korak, svaki rad i svaki podhvat današnje dveipogodišnje Vlade. Ali ne mogu zato ipak bežati od svoje dužnosti, a da sa nekoliko općemun poteza ne dadem sliku naših političkih i nacionalnih odnosa.

U Hrvatskoj bačena je parola »Hrvati na okup«. Ta je parola u svome prvom početku i u svojim tendencijama bila u mnogo čemu izraz nezadovoljstva zbog materijalnih razloga, uz neke primese kulturno-socijalnog diferenciranja. Dokaz je Stjepan Radić iz 1925 g. koji je primio Vidovdanski Ustav sa svima konsekvencijama, u uverenju da će nastupiti novi dani pravog Jugoslovenstva, u kome će Hrvati imati zagarantovanu jednakopravnost na svima poljima nacionalnog i državnog života. Ali, nepredvideni događaji poremetili su tok istorije i prirodan razvitak stvari: Izbori od 1927 g., stvaranje seljačko-demokratske koalicije, klanje u Narodnoj skupštini, 6 januar, stvaranje J.N.S., pogibija Blaženopočivšeg Kralja Aleksandra, petomajski izbori i konačno Vlada

Stojadinović - Korošec - Spaho, te veštačko stvaranje J.R.Z. — Kroz taj period, kroz to kotrljanje nabrojanih događaja, nezadovoljstvo u Hrvatskoj i poklič »Hrvati na okup«, — dobili su svoj drugi sadržaj. Ono što je pok. Stjepanu Radiću bilo instrumenat za stvaranje jedne jake i moćne stranke sa čisto socijalnim ciljevima i čisto socijalnim sadržajem, pod viadom g. dr. Mačeka postalo je cilj. Cilj posebnog separatnog hrvatskog naroda, sa svima atributima suverenosti jednog slobodnog naroda. Državna jugoslovenska vlast, nakon pada vlade petomajskih izbora, potiskujući u pozadinu amanet Aleksandrović, pasivno posmatra okupljanje Mačekovih Hrvata na bazi nacionalno-separatističkoj. Politička kratkovidost te vlade, koja se održava na vladji ma pod kojim uslovima i prilikama, išla je tako daleko, da je ona i njene malobrojne pristalice sa nepritajenom zjuradošću, kao na pozornici ili u cirkuskoj areni posmatrala muke i stradanja jugoslovenskih nacionalista u Hrvatskoj. Oni su bili neosetljivi i onda, kad je Đura Mikašinić, narodni poslanik i član vladine partije, morao prekrštenih ruku da gleda u sred Zagreba kako mu kuća biva demolirana od nauškane separatističke mase. I niti je onda državna vlast bila našla za potrebno niti sa malim prstom da se pokrene. Tako pod okriljem državne vlasti to prikupljanje Hrvata postalo je organizacija moćna i jaka. Ta organizacija deluje separatistički ne samo na nacionalnom polju, nego na privrednom, na kulturnom i na vojničkom. Situacija bila je ova: Separatno hrvatsko nalazilo se sučelice državnoj politici jugoslovenskog nacionalnog i državnog unitarizma. Unitaristički front, rukovoden od države kao cilj državne politike, bio je za separatno hrvatstvo prejak, pretvrd zid, o koji su se glave razbijale i pucale. U taj zid, ali, trebalo je probiti rupe, breše. U cilju produbljenja nacionalne separacije dr. Maček je izmislio upaljiv trik. Poškakljao je Srpstvo, podišao mu je. Sa tendencijom razbijanja čvrstog unitarističkog jugoslovenskog fronta. Dr. Maček je postavio zahtev, da se i svi Srbi imaju organizovati u jednu stranku, u jednu srpsku stranku. A tek onda, kada na jednoj strani budu organizovani svi Hrvati u jednoj stranci, a na drugoj strani svi Srbi u drugoj stranci, tek onda će početi razgovori i pregovori o tome, da li će Hrvati da ostanu u državnoj zajednici sa Srbima, a ako se reše na to, pod kojim uslovima će da ostanu. Dakle, gospodo narodni poslanici, jedna vrsta pogađanja otprilike kao između Njemaca i Francuza. (*Jovan Zdravković*: Nije baš tako! *Sava Mikić*: Ne, doktore, tako, ako Boga znate!) Otprilike ali nismo daleko, gospodine kolega (Jedan povik sa desnice: Alal ti vera, Janko!)

Da li vidite, gospodo narodni poslanici, dubinu značenja ove politike i ovakve političke taktike?

Dr. Maček ne boji se Srpstva, o tome budite na čisto. Ne boji se čak ni separatnog, još bolje, separatističkog Srpstva. Šta više, on ga hoće, on ga traži, on ga nameće i to nameće, gospodo, kao uslov za svoje razgovore i pregovore.

Shvaćate li, gospodo, tajnu baš te i takve politike, te i takve političke taktike?

Dr-u Mačeku je srpski nacionalni separatizam preko potreban da može politički i moralno opravdati svoj hrvatski nacionalni separatizam. (Povici sa leve: Tako je!) I ima još naivnjaka, koji tome idu na lepak, ili, ima, možda, i pokvarenjaka, koji to primaju, koji to prihvaćaju, koji to iskorišćuju, da spasu svoju pokolebanu i ugroženu političku egzi-

stenciju. Pa, gospodo, uočite već jedared tu istinu. Čega se dr. Maček i hrvatski separatizam boji? (Dr. *Mirko Kosić*: Vas!) Gospodine profesore, Vi ste u velikoj zabludi. Ja sam mala jedinka, da bi se mene dr. Maček bojao, jer dr. Maček se boji intrusa u svome društvu. (Sava *Mikić*: Boji se zdravog razuma hrvatskog naroda!) On se boji jugoslovenskog nacionalnog unitarizma. (Dr. *Mirko Kosić*: To ste Vi!) Ja imam taj pravac, ali ga ne svojatam kao svoje vlasništvo, ja sam mali sitni radenik na tome polju. (Dr. *Mirko Kosić*: Na malom polju!) Na tome polju, a Vi nadite šire, široko Vam polje. On se boji moćne, velike i nesavladive ideje, da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedno, da imaju jednu sudbinu, jer je baš ideja nacionalnog jedinstva ona, koja je stvorila ovu i ovakvu našu današnju državu. (Sava *Mikić*: A zašto je potpisao dr. Maček sporazum, kada tako tvrdite?) Gospodine poslanički družo, ako ste me slušali od početka, ja sam izneo tri momenta naše unutrašnje politike, pa ću doći i na sporazum.

Neko će pitati :a zašto bi se hrvatski nacionalni separatizam bojao samo jugoslovenskog nacionalnog unitarizma, a ne srpskog separatističkog nacionalizma?

Odgovor je, gospodo, na dlanu: jer srpski separatni nacionalizam izaziva, potencira, opravdava i hrani hrvatski separatni nacionalizam. Jer srpski separatni nacionalizam je potreban agitatorima hrvatskog separatizma kao sredstvo za razdraživanje hrvatskih masa. Jer bez separatnog srpskog nacionalizma nema života parola o srpskom hegemonizmu. E, to je! A nasuprot tome jugoslovenski nacionalizam je nivelator i srpskog i hrvatskog separatizma. On je regulator svih srpskih i hrvatskih krajnosti, on ih apsorbira u sebi i hrvatstvo i srpstvo u jednu homogenu i harmoničnu celinu. Suprotnih razlika nestaje, a ističu se samo plemenite odlike, koje putem razvijanja postaju svojina svih nas.

Gospodo, dopustite sad jedno upoređenje, a nadam se, da će mi i gospod Bog oprostiti, jer on dobro zna, da je stvar, koju zastupam, dobra; a što je dobro, to i Bog hoće. Eto, za mene je Jugoslovenstvo u odnosu prema hrvatstvu, srpstvu i slovenstvu kao Bog u odnosu prema trima nerazdruživim jedinstvenim, božanskim osobama: Ocu, Sinu i Svetome Duhu. A jer je Jugoslovenstvo dobro, a jer Bog dobro hoće, zato: Bog je sa nama!

U ovoj fazi mojih današnjih rasmatranja moram da istaknem činjenicu, da je do nedavno hrvatski separatizam imao samo jednog partnera: jugoslovenski nacionalni i državni unitarizam. Kolebljivost i nestalnost pravca državne politike, ozloglašeno i nesretne ruke eksperimentisanje monopolisanih beogradskih eksperata, vječna pogadanja i ucjenjivanja uz garniranje neizbeživih podvala, medusobno stalno satiranje jugoslovenskih nacionalista zbog otimanja vlasti, sve je to istina slabilo redove jugoslovenske, ubijalo njihov elan, ali je još uvek jugoslovenstvo jedino ostalo na političkoj areni, da deli megdan sa nacionalnim separatizmima.

Današnja Vlada u slabljenju unitarista je odnela rekord. Ali taj minus bi bio uzrokom jednog časovitog neuspeha, da se u međuvremenu nije desio jedan krupan politički događaj, koji možemo smatrati nacionalnom nesrećom, katastrofom. Vlada je donela zakonski predlog o Konkordatu. Usred jedne i onako zaoštrene i naelektrisane atmosfere, pored gorućeg hrvatskog pitanja, kraj nebrojenih ubistava, ova

Vlada je pronašla kao nešto naročito politično, politički mudro, da pred Narodnu skupštinu i narod istupi sa Konkordatom. Iznošenje Konkordata delovalo je kao prasak od granate.

Patrijarh Pravoslavne crkve teško bolestan leži na umoru. Po beogradskim ulicama i po provinciji strahovite demonstracije protivu Vlade i protiv Konkordata. Pravoslavna crkva kao jedan čovek odlučno ustaje protiv. Dolazi krvava litija. Vidi se: sve u svemu, sve ono, što je jugoslovensko, osetilo se pobudeno, da se digne na revolt protivu ovakvoga akta, koji je današnja Vlada učinila. (Dr. *Mirko Kosić*: Jugoslovenskog pravoslavlja!) I Katolici su se bunili i Vi ste se bunili, gospodine Kosiću! (Dr. *Mirko Kosić*: Ali ne kao Jugosloven već kao Srbin i pravoslavac!) Neka Vam je onda na čast!

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodine narodni poslanice, ja Vas molim da se pridržavate svoga toka misli, jer pred Vama vidim još vrlo mnogo zabeležaka.

Dr. Janko Baričević (nastavlja): Ništa se Vi, Gospodine Pretsedniče, ne plašite za te zabeleške.

Jugoslovenski klub je na vreme nesebično i patriotski upozorio bio Vladu na sva ona zla, koja se neminovno spremaju, koja prete i koja su nažalost došla radi donošenja Konkordata.

Gospodo, ja ne znam, da li se sećate, da sam baš ja sa ovoga mesta u ime kluba izneo predlog, da se Konkordat skine sa dnevnoga reda baš radi opasnosti odnosa, radi naelektrisanog stanja, u kome se cela naša javnost nalazila, pa da se pričekava sa takvim eksperimentima, kad duhovi budu bolje smireni. Ali nas se nije slušalo, nas se nije htelo slušati!

Iste noći, kada je Patrijarh Varnava umro, te iste noći je većina u ovoj Narodnoj skupštini izglašala Konkordat. Da li vi shvaćate koliko je onimozna ta koincidencija? (Dr. *Vojislav Janjić*: A za koju su znali svi!)

Neću se zaustavljati na potresima, koji su nastali u samoj partiji J. R. Z. i u poslaničkom klubu J. R. Z., jer to je njihova interna stvar. Ali hteo ne hteo, moram se dotaknuti efekta, koji je izglasavanje Konkordata izazvalo u političkim krugovima i u narodu. Da iznesem samo per suma capita.

Prvo: protiv svih poslanika pravoslavne vere i svih ministara, sem Ministra vojnog, poveden je postupak po crkvenim propisima za njihovo isključenje iz crkve.

Drugo: zabranjeno je tim licima i njihovim porodicama: krštavanje, venčavanje, pogrebi, osvećenje žita, rezanje slavskog kolača i t. d. (*Aleksandar Đakić*: Ali su sveštenici išli robijašima da vrše obrede.)

Treće: u njihovim familijama lom, očaj i sramota.

Četvrto: poslanici i ministri terani su iz crkava.

Peto: insultiranje na ulicama.

Šesto: u provinciji na brojnim mestima formalni ustanci naroda.

Sedmo: poslanici ne smeju svojim kućama.

Osmo: Ministri su morali krišom bežati sa zakazanih zborova.

Deveto: sami jerezovci redom skidaju i bacaju jerezovske značke. (Sava *Mikić*: To nije istina!) Jeste istina. I Vi ste, gospodine Mikiću, to činili.

Deseto: Iz dana u dan svuda sukobi.

Jedanaesto: mrtvi i ranjeni padaju kao snoplje.

Dvanaesto: Najviši pretstavnici i dostojanstvenici pravoslavne crkve krstare po pravoslavlju, drže uzbuđljive i ganutljive govore, podržavaju budno narodnu svest i otpor naroda protiv Konkordata. (*Aleksandar Dačić*: I ti si tamo bio!) Gospodine Dačiću, molim Vas bar Vi ćutite! (*Aleksandar Dačić*: Zašto?) Zato, jer ako upadate, onda budite bar duhoviti. (*Aleksandar Dačić*: Ništa duhovitije, nego da ste Vi došli sa tim govornicima u Šabac da govorite!) Jesam, ali Vi niste smeli ni iz bliza da dodete u svoj rođeni kraj!

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodo, molim vas da ne upadate u reč i ne uznemiravate gospodina govornika.

Dr. Janko Baričević (nastavlja): Pod pritiskom Vlade i sretstvima njoj svojstvenim ovde onde pojavljuje se po koji otpadnik. Ali ga prati prezir svešteničke braće i gnjev naroda.

Sve što je jugoslovenski nacionalno prati sa simpatijama i pomaže ovu nacionalnu borbu pravoslavne crkve. To zato, jer jasno vidi tendencije Konkordata i njegove neminovne zle posledice po ideju nacionalnog i državnog jedinstva. Ali, i opet to nesretno, animozno »ali«. Izvesni elementi učinili su sve, što je do njih stajalo, da pokušaju nacionalnu borbu pravoslavne crkve i svih Jugoslovena skrenuti sa jugoslovenske linije na pravoslavni klerikalizam i velikosrpski separatizam. Na tim manifestacijama narodne volje i narodnog protesta počeo se je ubacivati poklik: »pravoslavci na okup!« a malo kasnije i: »Srbi na okup!«

Ja vas, gospodo, molim za izvinjenje što na ovome mestu moram ostepiti od svoga principa, da o sebi ne govorim. Ja sam smatrao svojom dužnošću i kao patriote i kao nacionalnog čoveka da uđem u antikonkordatsku kampanju, sve to u punom skladu sa stavom, koji je Jugoslovenski klub zauzimao i zauzima u Narodnoj skupštini. Ja o tome ne bih govorio, da se nije uznastojalo splesti izvesne intrige u vezi sa mojim sudelovanjem na antikonkordatskim zborovima.

Na zborovima od 10, 15 i 20 hiljada ljudi, na kojima sam i ja uzimao učešća, zastupao sam mišljenje, da se u našoj zemlji, pri rešavanju krupnih vitalnih nacionalnih pitanja, treba čuti i reč naroda. U predmetu Konkordata, ja sam stalno naglašavao, da nisam advokat pravoslavne crkve, već da zauzمام opšte narodni stav. Konkordat da nije ekskluzivno pravoslavna i srpska stvar, već opšte, jugoslovensko, nacionalno pitanje. Da su Jugosloveni, bez razlike vera, Konkordat, izvesnim propisima i odredbama Konkordata, teško i osetljivo pogodeni u svojim nacionalnim interesima i u svome nacionalnom ponosu. (Pljeskanje na levici). Svuda i na svakom mestu isticao sam jugoslovenski unitarizam na suprot raznim separatizmima. Išao sam tako daleko, gospodo, da sam, kada se na pojedinim zborovima i previše srbovalo, čak i polemisa sa predgovornicima.

Jednom svom poslaničkom drugu na velebnom zboru u Šapcu, koji je u, tako da kažem, zanosu otpora i uvredenog ponosa, vrisnuo: »A šta će biti sa srpskom uvredom?«, ciljajući na Konkordat, suprotstavio sam opšti krik Jugoslovena: »A šta će biti sa jugoslovenskom uvredom?!« Bez iznimke i stalno, u punoj lojalnosti, za Konkordat sam činio odgovornom samo Vladu, jasno i nedvojbeno pokazujući, da svi mi, a u prvom redu Vlada, treba da budemo štit, zaklon i potpora faktorima, koji treba da su uvek

van okvira i van domašaja političkih borbi i dnevnih trvenja. Osećao sam u zraku, da odanost veri skreće ka fanatizmu verskom, a ovaj da kroz prkos i bol izaziva nacionalni separatizam. Iskreni jugoslovenski unitarista, kao što jesam, nisam potencirao nikad i nigde ni jedno ni drugo. Verski fanatizam nastojao sam kanalisati, a nacionalni separatizam suzbiti. Bez povrede svoje skromnosti, smem ustvrditi, da sam preduzeo tešku riskantnu, apostolsku misiju. U koliko sam uspeo?... (*Aleksandar Dačić* nešto dobacuje) Vi se možete i smeјati, jer drugo ništa ne možete! Rade Bajaco! — Evo, sudite sami po ovome. Moj nastup na tim zborovima usred samih pravoslavaca bio je dokaz, da se katolik može uzdići iznad časovitih prohteva hijerarhije i klerikalizma rimskog i biti objektivan i pravedan u skladu sa hrišćanskom maksimalnom: ne čini drugom što nećeš da se učini tebi! Činjenica, da sam ja po plemenu Hrvat, ulivala je čisto srpskom ambijentu veru, da se dobar i svestan Hrvat pre svega rukovodi interesima celine jugoslovenske i da ne pravi razliku između hrvatskih i srpskih interesa. (Živo odobravanje na levici.) Da li, gospodo, mislite da baš ništa ne vredi, što su u čisto srpskim krajevima naši ljudi kroz moj stav i moje reči duboko i verno osetili, da Hrvat cikne od boli, kad se Srbinu zada rana? Opažate li taj refleks hrvatskog dela jugoslovenske celine kroz mozak, kroz taj centar nervnog sistema, na svaki poremećaj, na svaku povredu, koja zadesi srpski deo naroda? Na tim zborovima nisam možda ništa drugo postigao? Ne mari, gospodo! Dovoljno je ovo: otupeo sam u pravoslavnim masama žalac protiv širokogrudog čovekoljubivog pravilno shvaćenog katoličanstva i time u nekoliko zatrpao jaz između katoličkog i pravoslavnog dela našega naroda. Podržavao sam i jačao veru kod srpskog seljaka, da i kod Hrvata ima smisla za jugoslovensku celinu i ljubavi i saosećanja za sve ono, što tišti srpski deo našeg naroda. S obzirom na moje skromne snage meni je ovo dovoljno, pa čak i mnogo. (*Ministar pošta, telegrafa i telefona Vojko Ćvrkić*: Da te proglasimo zaslužnim za otadžbinu!) Nemoj, odustani od toga, jer redovito su takvi dobijali... ostracizam!

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodo govornici, nemojte se izražavati neparlamentarno, takve primedbe ostavite za kuloare, a ovde govorite sa »vi«.

Dr. Janko Baričević (nastavlja): Pa, g. Predsedniče, kad jedan aktivni Ministar i član Vlade nalazi za potrebno da me počastvuje svojom upadicom, ne mogu biti nepristojan, a da mu ne odgovorim. — Da, gospodo, čuo sam da se tamo — amo sa superiornim smeškom govori o meni kao o nekom neelastičnom teoretičaru i dogmatičaru državnog i narodnog jedinstva, a bez praktičnog smisla za dnevnu t.zv. realnu politiku.

Znam i to, da mnogi misle, da sam ja i oni, koji ispovedaju istu nacionalnu veru kao i ja, »glas vapijućeg u pustinji«. Jeste. Priznajem, teško je biti glas vapijućeg u pustinji, ali jedno stoji: nijedna energija ne propada u ništavilo! I reči, koje ovde padaju, a koje trudbeničke ruke ove gospode ovako hitro bacaju i prenose na papir, kad li tad li doneće svoje rezultate. Za deset, dvadeset, trideset godina kazaće se: Bilo je vernika jugoslovenskih, fanatika jugoslovenskih, čija je tadašnja vera postala današnja vera svih nas. (Odobravanje i pljeskanje na levici). A praktičnost? Jeste, jeste, gospodo, politika je mnogome čemu jedna veština, koja danas u izvesnim mo-

govima i plivajućim savestima znači samo zbir lukavstva, kombinacija i kompromisa. Ona, politika, nije kruta, no elastična. Ali ta elastičnost, gospodo, može i sme da se napinje ili popušta do neke mere, do nekih neprelaznih granica, i to samo na račun taktike, na račun metoda i sporednih momenata, ali nipošto ne na uštrb osnovnih načela, na uštrb glavnih nacionalnih ideala. Jer preći tu granicu znači: izdaja i beskičmenjaštvo! Ne treba odbaciti elastičnost u taktičnom kretanju, kombinatoriku između srodnih ideoloških grupa, kompromisnost u metodama prema vremenu, prema prilikama. Ali se nikad ne sme praviti principijelno ideološko odstupanje, ne sme biti pogađanja na račun i na uštrb osnovnog principa!

Stvarno, politika je predana, savesna i nesebična služba narodu, državi i Kruni.

Jer — ja hoću to da posebno naglasim i podvučem — i idejno i praktički nacionalno jedinstvo mnogo je važnije od državnog jedinstva. To s razloga, koje odmah navadam. Kroz nacionalno jedinstvo a pre a kasnije dolazi se do državnog jedinstva. Najbolji primer jeste baš stvaranje naše države koje je došlo kroz princip, kroz veru nacionalnog jedinstva. (Odobranje na levisi). A jedinstvena država, makar ona bila i hiljadugodišnja, ako je sastavljena iz raznih heterogenih nacija, ona pre ili kasnije razdubi se, smrvi se. Eklatantan primer, koji smo svi mi videli i doživeli, jeste baš Austro-ugarska monarhija.

Vi vidite, Konkordat je doneo dvojaku nesreću, koregiraću se: dvojaku opasnost: da se paroli »Hrvati na okup« suprotstavi geslo »Srbi na okup«, da se vici »Hrvati na okup« prikalemi cika »katolici na okup«, da na ciku »Srbi na okup«, poraste lom. »pravoslavci na okup«! A, gospodo, ako do toga dode, šta onda? Hrvatski separatizam identifikovan sa katolicizmom postavljen u bojni red, ne sučelice, nego neprijateljski protiv srpskog separatizma, kome se uz bok rađa pravoslavni klerikalizam.

Da kažem još jednu misao. Hrvati na okup, dobro, znamo šta znači, i znamo šta ta parola hoće. Ali parola, Srbi na okup, šta ona znači, šta ona hoće i šta ona traži? Zašto Srbi na okup? Da li preti opasnost, da će Hrvati Srbe pohrvatiti? Bože sačuvaj! Zar preti opasnost, da će Hrvati oteti koji deo zemlje, koji Srbi nastanjuju? Još manje. Kaže se na nekim stranama kao opravdanje, da je to potrebno radi toga, da Hrvati ne bi pobeegli iz ove države. Ama, gospodo, ako su Hrvati na jednoj strani svi na okupu, a na drugoj strani na okupu svi Srbi, onda su tu postavljene dve strane, dve snage, dve vojske na frontu. Malo, malo i — sukob je tu — bitka, ili, ako hoćete, čak i rat! To je bitka, rat, to je baš ono što će Hrvati isterati iz ove države, ako im se za to pruži zgodna prilika. (Čuie se: Ante Starčević nije tako govorio). Da je Ante Starčević danas živ, on bi govorio ovako, kao što ja govorim.

Gospodo, ne zaboravite na jedno. Oni Hrvati, koji svesno ili nesvesno hoće rasulo ove države, oni traže »Srbe na okup«, a oni Hrvati, koji hoće jedinstvo ove države, i koji traže jedinstvo života i nacionalnog i državnog sa Srbima i koji hoće jedinstvo države, ti Hrvati neće »Hrvati na okup«. Ali neće ni »Srbi na okup«! Oni hoće samo »Jugosloveni na okup«. (Aleksandar Dačić: Vi hoćete samo sebe da proglasite nacionalistom!) Gospodine Dačiću, ja Vam neću zameriti, niti ću se nasmejati, kad se Vi budete na ovoj tribini busali u prsa i proglasili zemljoradnikom. Dakle, gospodo, u tim i takvim političkim odnosima, predložen je Konkordat, i u takvim prili-

kama i odnosima on je donešen. Gore, malo čas, videli smo kakve su posledice Konkordata bile za naše nacionalne delove. One su bile ne manje teške naročito u odnosu pravoslavne crkve i pravoslavnih vernika prema državnoj vlasti tj. prema današnjoj Vladi. Pravoslavna crkva, govorim uvek u momentima, kad se Konkordat donosio, došla je ne samo u opozicioni stav nego u neprijateljski stav prema Vladi. Pravoslavna crkva neće da ima ma kakvih odnosa sa Ministrima i poslanicima pravoslavnim, koji su glasali za Konkordat, tako da ih je sve iz crkve udaljila i donela protiv njih crkvene sankcije. Oni su izopćeni iz pravoslavne crkve.

Pravoslavna crkva neće da bira Patrijarha. (Jedan glas: Mnogo žalite za Konkordatom)! Ja nemam šta da žalim za Konkordatom. Ja imam samo da se ponosim time, što sam i ja doprineo jedno malo zrno tome, da Konkordat danas ne postoji.

A sad treba da vidimo šta je sa narodom i kakav je njegov stav prema Konkordatu. Kratka, pregnantna karakteristika: narod se u celini odmetnuo od vlasti. (Novica Popović: Gde to piše?...) Pisalo je to još pre tri meseca kad niste smeli navolju ni proviriti. Uostalom, razgovarajte o tome sa Mišom Rašovićem, eno njega tamo, on će Vam o tome dati bolje podatke.

Gospodo, dajem zaglavlje u ovom teškom pitanju. Iznemada se počelo šaputati: da će se Konkordat povući. Dr. Stojadinović zbilja je dao o tome neku izjavu u poslaničkom klubu Jugoslovenske radikalne zajednice, koja izjava meni nije bila poznata; dao je izjavu o tome još 23 jula 1937 godine. Ova je izjava bila malo maglovita i nije bila previše decidirana. Sledile su ponovo izjave i gospodina Predsednika vlade i gospodina Predsednika Senata: da Konkordat nije prenesen u nov saziv Senata, itd. Ali uprkos tome naša je javnost i dalje ostala skeptična i nije verovala tim glasovima, koje je nazvala sirenskim. Naća je javnost tu svoju skepsu pravdala i izjavama dvojice najvažnijih faktora u današnjoj Vladi, i to izjavom Gospodina Predsednika Milana Stojadinovića i Gospodina doktora Antona Korošca. Prvi gospodin doktor Stojadinović, pronašao nam je, da je katolička vera nacionalna hrvatska vera, izneo je nešto, što dotle ni sami Hrvati nisu znali. Ali je, istovremeno, g. dr. Stojadinović dao i jednu drugu izjavu, kad je zagovarao potrebu donošenja samoga Konkordata. Ta je izjava i veoma značajna i veoma zamašna. Gospodin dr. Stojadinović je u toj svojoj izjavi kapacitirao kolebljive članove svoje stranke u klubu Jugoslovenske radikalne zajednice, da glasaju za Konkordat, argumentacijom: da je naša država dala i stavila svoj potpis na taj Konkordat i da prema tome mi moramo honorisati potpis naše države. I gospodin dr. Stojadinović je na tezulu bacio mač, koji je trebao da prevagne. Citiram doslovno reči iz teksta: »Jesmo li mi u pregovorima sa katoličkom crkvom bili poštteni i časni pregovorač, ili smo samo išli na običnu prevaru«? Da li se, gospodo, sećate tekstuelno ovih reči Gospodina Predsednika vlade? A sad, da rezimiramo činjenice. Vlada gospodina dr. Stojadinovića potpisala je Konkordat. Ona ga je iznela i pred Narodnu skupštinu. Ta je Vlada angažovala i svoju čast za Konkordat. Ona je smatrala prihvat Konkordata dugom svoje časti i dugom naše države. I ta ista Vlada provukla je taj Konkordat kroz Narodnu skupštinu. Ta ista Vlada ga posle iznemada povlači! To čini Vlada koja je, kao što napomenuh, od prihvata Konkordata pravila pitanje svoje

časti; ta Vlada, koja je od prihvata Konkordata pravila pitanje honorisanja potpisa naše države na Konkordatu.

Da, gospodo, javnost u svojoj skepsi pita se sa punim pravom, da li se može izjavama ove Vlade verovati, kada je Vlada pravila pitanje svoje lične časti o prihvatu Konkordata, pa sada ta ista Vlada bez pristanka drugoga kompaciscenta, drugoga saugovoraa, povlači taj Konkordat?!

E sada, gospodo, dolazi izjava moje lične simpatije, dr. Korošca. U svome ekspozou pred Finansijskim odborom g. dr. Korošec govoreći o Konkordatu uveravao je, da ova Vlada neće doneti niti ovaj niti ovakav Konkordat, niti izmenjen Konkordat, niti nikakav drugi Konkordat. Zato je g. dr. Korošec dao jedan argumenat koji je on sam okarakterisao magarečim argumentom, ili, ako hoćete, argumentom o magarcu. Kazao je u vezi Konkordata, na uveseljenje čitavog Finansijskog odbora, po onoj narodnoj poslovice: ni magare se dva puta ne navozi na tanak led! (Smeh). Ali, gospodo, i prema ovom dubokomunom i velemunom argumentu naša javnost ostala je skeptična, jer je ta skepsa naše javnosti našla u knjigama starostavnim, u knjigama mudrosti našeg naroda, jednu drugu poslovicu, koja glasi: a šta onda, ako vrag i po drugi put, dva puta, postane magarac! Šta kažete, gospodo, na ovo?! (Smeh na levice). Sad bar vidi i g. dr. Korošec šta znači operisati sa argumentima o magarcu. Žao mi je što g. Korošec nije tu ali ima tu njegovog zamenika — pardon i g. Krek je utekao. . . .

Pretsednik Stevan Ćirić: Smatram za dužnost, gospodine poslanice, da Vam obratim pažnju na to da u zvaničnom stenogramu o ekspozou Ministra unutrašnjih poslova g. dr. Korošca nema te izjave.

Dr. Janko Baričević (nastavlja): Gospodine Predsedniče, ja to nisam znao ali onda neka g. dr. Korošec za to zahvali Vašem cenzurisanju.

Pretsednik Stevan Ćirić: Vi ste me krivo razumeli kao da sam ja taj govor cenzurisao. Ja ne cenzurišem ničije govore. . . .

Dr. Janko Baričević (nastavlja): Znači da je on lično cenzurisao!

Pretsednik Stevan Ćirić: . . .nego svaki narodni poslanik po Zakonu o poslovnom redu ima prava da da poslednju redakciju svome govoru.

Dr. Janko Baričević (nastavlja): Ja ponavljam, gospodo, žao mi je da g. dr. Korošec nije tu, jer bih mu na taj argumenat onako malo slovenski ja odgovorio: »To sicer greh ni, ali tudi lepo ni!« Vi znate onu priču o kapelanu!

I dok je ta skepsa naše javnosti bila na vrhuncu, objavila se deklaracija Svetog Arhijerejskog Sabora od 8 februara 1938 godine, koja je u mnogome donela izvesnu jasnoću po ovoj stvari. Tu se predaše javnosti i prepiska između Kraljevske vlade i Svetog Arhijerejskog sabora. U svome aktu od 21 januara 1938 godine strogo poverljivo Br. 2790 Predsednik Kraljevske vlade saopštava Svetom Arhijerejskom saboru: »Da ne bi bilo više nekakve sumnje, to ponova u ime Kraljevske vlade izjavljujem, da je zaista ovaj i ovakav zakonski predlog definitivno skinut sa dnevnog reda.« (Dr. Vojislav Janjić: Zašto to strogo poverljivo? To je jedan javni međunarodni akt!) Izgleda, gospodo narodni poslanici, da je i Sveti Arhijerejski sabor delio skepsu naše javnosti po tome pitanju, jer je posle

toga sledio jedan akt Svetog Arijerejskog sabora Kraljevske vladi, koji je sigurno tražio više jasnoće i garancije, na to je Predsednik vlade dostavio Svetom Arhijerejskom saboru akt od 1 februara 1938 godine »poverljivo« — sada nije strogo poverljivo — br. 1861. Dozvolite mi, ja ću citirati jedan pasus toga akta koji, ima prilično jako značenje: »Da ovaj i ovakav Konkordat sa Vatikanom neće biti više iznošen pred Narodno predstavništvo na ozakonjenje«. Drugo, »Da će Kraljevska vlada pri svakom budućem sređivanju svojih odnosa sa Vatikanom i pri regulisanju položaja rimokatoličke crkve u Kraljevini Jugoslaviji u punoj meri respektovati i primeniti državnim Ustavom zagarantovano načelo o ravnopravnosti svih zakonom priznatih veroispovesti u našoj državi«. Ovako glasi doslovno akt Predsednika Kraljevske vlade upućen Svetom Arhijerejskom saboru.

Gospodo, svi stavovi, koje sam sada pročitao, imaju jedno veoma krupno značenje, jer taj akt sadrži u sebi sledeće. Prvo: da je Konkordat izazvao nepomirljivu atmosferu u narodu, — to je rečeno u prvome aktu Vlade uz deklaraciju Svetog Arhijerejskog sabora. Drugo, priznanje Kraljevske vlade da je poražena, da je tučena. Treće, da je Jugoslovenski klub imao puno pravo, kad je tražio odlaganje Konkordata, a to je dokaz, da smo mi pravilnije shvatili politiku od Kraljevske vlade. Četvrto, ovaj Konkordat nije respektovao u punoj meri ravnopravnost svih zakonom priznatih veroispovesti. Peto, da je Konkordat vrđao to načelo zagarantovano Ustavom, kosio se sa Ustavom, da je Konkordat prema tome bio protivan Ustavu. A kada smo mi to sve tvrdili i vama na desnici govorili, vi ste nas hteli žive da pojedete! E, gospodo, ta Vlada koja je donela taj i takav Konkordat: ta Vlada, koja je potukla poznatim načinom kroz Narodnu skupštinu Konkordat; ta Vlada koja je priznala da je Konkordat protivustavan; ta Vlada, koja je priznala, da je tučena na terenu, i van i u Skupštini, i moralno i politički, ta Vlada još je tu, još uvek se srčevito drži ministarskih stolica! (Pljeskanje na levice).

Ei, gospodo, ja vas pitam: šta se u jednoj normalnoj zemlji mora još da dogodi! Kakva nesreća, kakva čuda na da jedna vlada ode sa toga položaja. (Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja Dragiša Cvetković: Na izbore! Jedino je nadležan narod!) A onda kad hoćete, ja sam za to, samo dajte zakone. (Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja Dragiša Cvetković: Ti u tvoj srez, a ja u moj!) Kako podem!

Gospodo narodni poslanici, vratimo se i dovršimo sa Konkordatom. Vlada je u gornjim izjavama mnogo priznala. (Mihailo Lukarević: upada u reč. — Dr. Vojislav Janjić sedeći na desnici objašnjava se sa poslanicima sa desnice).

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodina Lukarevića, budućeg senatora, molim da ne upada u reč u Narodnoj skupštini, a g. Janjića kada je već zalutao u desnicu da se i vlada desničarski!

Dr. Janko Baričević (nastavlja): Gospodo, da se opet malo vratim na Konkordat i dovršimo sa njime. Moramo priznati da je Vlada u izjavama, koje sam malo čas citirao, mnogo rekla, ali nije rekla dosta, nije rekla sve. Koroščeve reči u Finansijskom odboru da Stojadinović, Korošec i Spaho neće doneti ni stari Konkordat, — ponavljam tekstualno njegove

reči, — ni stari korigovani, ni novi, niti uopšte ma kakav Konkordat, liče malo na lisičiji govor. Jer ima ljudi, gospodo, koji tumače ove reči dr. Antona Korošca ovako: Jeste, Vlada u kojoj će biti glavni trifolium Stojadinović—Korošec i Spaho neće doneti ovaj i ovakav, ni korigovani, niti makar koji drugi Konkordat; ali se po vragu može dogoditi da časovito, privremeno taj tercet otstupi sa vlasti, i da na njihovo mesto recimo dode Mažuranić. (Glasovi sa desnice: Janko Baričević).

Gospodo drugovi, na tu upadicu moram odmah da vam odgovorim, moram da vam diskretno u punom poverenju kažem da pod ovim zvezdem dr. Janko Baričević nikako i nipošto nije ministeriabilis! Prema tome, gospodo, možete mirno i bez straha i dalje da pravite viceve na račun važnih političkih pitanja (*Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja Dragiša Cvetković*: Da se izbaci iz Stenografskih beležaka ta izjava!) Ne, neka se naročito upiše i podvuče. Ali, gospodo, kada će politika koju ja zastupam i pobediti svugde i tamo gde treba, onda vam priznajem da se neću džapati od toga da primim i ministarsku stolicu. Vidite da sam mnogo skroman. (Smeh kod većine).

Dokle, gospodo, imade ljudi, koji kažu: može ad usum delfini da dode nova vlada, recimo vlada Mažuranića, mali Krek i Behmen... (*Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja Dragiša Cvetković*: Vojislav Janjić!) I on je onako isto kao i ja. I ta nova vlada nije vezana sa izjavama g. dr. Korošca, a niti sa svima izjavama, koje je dr. Stojadinović dao Arhijerejskom saboru. A šta onda?!

Osim toga, gospodo narodni poslanici, ti isti skeptici znadu još jedno: oni znadu i to, da je Konkordat jedan međunarodni ugovor, sklopljen između dve jednakopravne suverene sile, da se međunarodni ugovori otkazuju na način i modalitetima, propisanim međunarodnim uzancama i propisima međunarodnog prava. (Pljeskanje na levlci). A to, gospodo, znači, da ona ugovarajuća strana, koja neće da izvrši odnosni međunarodni ugovor, treba da obavesti, da obznani drugu ugovarajuću stranu metodama i načinima predviđenim u međunarodnom pravu, preko svoga predstavnika, da taj i takav ugovor otkazuje. Jer dok to nije učinjeno, još uvek postoji preliminarni, potpisan između naše države i Vatikana, koji danas ili sutra ili prekosutra, svaka vlada, pa i ova Vlada, ako hoće da pogazi svoju reč po drugi put, može ponovo da donese na dnevni red. Zato za umirenje svih tih skeptika ja sam ovu malu kratku lekciju iz međunarodnog prava izneo, da bi Vlada o tome vodila računa i da bi ovaj put ozbiljno izvršila zadanu reč, da ne dode opet u nepriliku, pa da ponovo i po drugi i po treći put pogazi svoju datu reč.

Na kraju ovoga dela ovih mojih misli nameće mi se jedno pitanje, a ja držim, gospodo narodni poslanici, da se to pitanje nameće i vama: čemu nam je trebala ovakva bruka, čemu sramoćenje i zlostavljanje visokih crkvenih dostojanstvenika, čemu nam je trebao verski rat, čemu odmetništvo naroda od vlasti, i strahovit sukob pravoslavne crkve sa Vladom?! Čemu nam toliko mrtvih i bezbroj ranjenih i kljastih! — Zar zato, gospodo, da jedna vlada sama prizna svoj politički i moralni poraz. (*Dr. Vojislav Janjić* — obračavajući se poslanicima iz većine: Vredi Nikolaj više nego ceo Sabor! — Kazaće jednog dana šta je bilo u Saboru! — To je malerozno vođenje politike!)

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodine Janjiću, molim Vas da ne upadate. G. Baričeviću, molim Vas da nastavite, jer niste još ni u polovini svoga govora.

Dr. Janko Baričević (nastavlja): Postavljajući, gospodo, to pitanje, mi moramo da postavimo još i ovo pitanje: Zar je to sve učinjeno zato, da jedna vlada samo prizna svoj politički i moralni poraz i da nade jednu većinu, koja će ju, u prkos tome, podupirati! (Pljeskanje na levlci.) I ko zna, gospodo, dokle bi to išlo, da li se narodno uzbudjenje i ogorčenje ne bi pretvorilo u građanski rat u krajevima srpskog dela našeg naroda, da nije naišla jedna nova diverzija, tako zvani sporazum između srbijanske udružene opozicije i seljačko demokratske koalicije.

Je li to samo slučaj da je do t.zv. sporazuma došlo baš u onom času, kada je Konkordat bio zavitlao duhove do paroksizma besa i otpora? Da li da se poveruje izvesnim glasinama, koje tvrde da je t.zv. sporazum u ono vreme vešto ubačen i namešten u tajnim razgovorima, koje da je g. dr. Korošec vodio, a koji da je jednom nogom u Vladi a drugom nogom u federalističkom taboru? Jedan put će se i to znati. Ali mi moramo računati sa činjenicom, da je srbijanska udružena opozicija potpisala jedan težak politički akt, jednu sudbonosnu političku izjavu sa dr. Mačekom. To znači s nacionalnim separatistima, koji neće da su Hrvati i Srbi jedno, to znači sa državnim federalistima, koji neće jednu državu nego tri.

Odmah hoću da naglasim jedno. Ja ne verujem, da je beogradska udružena opozicija taj akt potpisala namerno i hotimično, da učini zlo. Ja ne verujem, da je ona bila na čisto i svesna nesretnog zamašaja toga svog čina. Ja to i neću da verujem. Ali narod naš i javnost imadu pravo, da o tome važnom političkom aktu razmišljaju i o njemu da svoje mišljenje javno dadu pa s tim pravom i ja kao jedinka u tome narodu evo se i služim.

Dakle, osmotrimo suštinu toga t.zv. sporazuma. Po traženju i diktatu g. dr. Mačeka svi potpisnici su morali stati na stanovište, da se naše unutrašnje političko sređivanje i normalizovanje odnosa može postići samo sporazumom većine Hrvata, većine Srba i većine Slovenaca. Drugi preduslov je bio: apsolutno priznanje hrvatskog nacionalnog individualiteta. (*Dr. Mirko Kosić*: Stoji li baš taj izraz nacionalni?) To je sasvim isto, gospodine profesore, nacionalni ili narodni, tu mi nećete davati lekcije. Nation, nation, narod, možete studirati koliko hoćete, pa ćete videti da je to isto. Ja slučajno znam dosta latinski savršeno italijanski, a poznajem i hrvatski. (*Dr. Mirko Kosić*: Ne razlikujete pojmove.)

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodine govorniče, nemojte da se upuštate u pojedinosti.

Dr. Janko Baričević (nastavlja): U tome prvom preduslovu postoje dve glavne misli. Prvo: sporazum; drugo: većina na svakoj strani. Veoma je značajno, da je za ovaj politički akt uzeta reč sporazum, a ne pogodba ili pakt. Taj izraz sporazum uporno je tražio sam g. dr. Maček. I sada, gospodo, analizirajmo malo reč sporazum i njen smisao! Šta ona znači? Ona znači utvrditi nešto o čemu sve stranke jednako misle, ono što je plod razmišljanja, razuma i uverenja svake od tih stranaka pa se ispostavila i utvrdila saglasnost stranaka u tom i takvom pitanju. Dr. Maček sam je dao ovoj reči još određenije značenje čime je jasno, tačno i nedvoumno obeležio svo-

ju misao, svoj cilj. Rekao je: »Sporazum znači da jedna stranka ne može i ne sme drugoj stranci nametnuti svoju volju, nego se sporazum ima postići slobodnim uverenjem i opredeljenjem svake stranke posebno, a po tom svih stranaka zajedno.« (Upadice. Jesam li citirao dobro? Sad dolazi... (Ponovne upadice)... čekajte, malo strpljenja. Kad smo mi sve te premise tačno postavili i kad smo postavili sve što g. Maček traži, onda pre no što svršimo sa ovim, da postavim jedno pitanje. Je li to bilo nacionalno vero- vanje svih kod toga sporazuma? (Jovan Zdravko- vić: To nije važno!) Za pojam o nacionalnom i dr- žavnom jedinstvu, zar to nije važno? Pa šta je onda Vama važno? Hrvatska seljačka stranka po original- noj Radićevoj namisli bila je na stanovištu: Hrvati i Srbi su jedan narod. Dr. Maček je od toga otstu- pio i čim je postao predsednik Hrvatske seljačke stranke, on je proklamovao ideju od tri naroda. Ali Samostalna demokratska stranka? Ta ona je bila no- silac integralnog jedinstva! Gospodin Ljuba Davidov- ić? U emfazi jugoslovenskog nacionalnog barda zvao je gromko »Jugosloveni na okup«. Radikalni Glavni odbor? Oni su dobili naziv »Stari nacionalisti«. Zemljoradnici? Oni imaju u programu zapisano na- čelo »Jedinstvo nacionalno Hrvata, Srba i Slovena- ca«. I sada: i gospodin Aca Stanojević, i g. Davidov- ić, i g. Joca Jovanović i Adam Pribićević svi su sad za tri naroda. Ali, gospodo, mi moramo uglaviti jedno: da ta njihova nacionalna ispovest nije nji- hova originalna partiska nacionalna vera, n'ti njihova lična; i da ta nacionalna vera nije vera njihovih pri- stalica. Jer kad bi to bilo tako, onda se ne bi radilo o veri n'ti o evoluciji, nego samo o reakciji; takva bi stvar bila inat. U stvari, to je bio diktat g. Ma- čeka Udruženoj opoziciji (Dr. Sulejman Halizadić: To nije tačno, to je bio jedan sporazum.) To nije bio sporazum jer je g. dr. Maček unapred stavio te pre- duslove i kazao: ako to ne primite, ne samo da neću da pregovaram, nego neću ni da razgovaram sa vama. Zato ste se dve godine mlatili. Dr. Maček je namet- nuo svoju veru, svoju nacionalnu ideologiju ostalim grupama. I zato Sporazum je u svojoj suštini, u svome značenju, u svojoj bitnosti — laž.

Sad da pitam vas: kad dr. Maček traži većinu kod sva tri dela: gde je većina za tu ideju kod srp- skog dela našeg naroda? (Uzvici: Ima je, ima!) Go- spodo, ja ne bežim od toga i ja bih prvi zagovarao da kod srpskog dela našeg naroda provedemo ple- biscit o tome, pa da vidimo. Ne radi se o reči »spo- razum«, nego o sadržaju sporazuma. Sadržaj spora- zuma je tri naroda. Baška Hrvatski narod, baška srp- ski narod i baška slovenački narod. (Radivoj Nikolić: Gospodine Baričeviću, antiteza je sporazuma nespo- razum, a mi nećemo nespozazum.)

Ako misao o tri naroda nije prava nacionalna vera ni samostalaca, ni radikala, ni demokrata iz Glavnog odbora, ni zemljoradnika, onda se nameće pitanje, zašto su oni potpisali taj i takav sporazum! Zna se, — da onemogućće današnju Vladu da napravi sporazum sa dr. Mačekom i da obore kombinaciju Stojadinović—Korošec—Spaho. Tu je tajna sporazu- ma i sadržina sporazuma na strani beogradske »UO«. A vidite, ja tu cenu za takav uspeh nikada ne bih platio. (Odobranje i pljeskanje na levici). Ali ako ovaj režim bude i dalje terao mak na konac, može se desiti, da i bez mene i protiv moje volje, sve ode u onu narodnu: »Za inat se i Marko poturčio«, ili bolje: »u nevolji i Turčina kume« (Smeh).

Vi, gospodo sa desnice, ne zavaravajte se: ako do toga dođe zaslugom današnje Vlade. Svi vi bez iznimke solidarno nosićete odgovornost za to, punu i bez olakšavajućih okolnosti. (Pljeskanje na levici). A kazna Božja i narodna spora je, ali dostižna! I vas žive, i vašu decu i unučad stići će i — pogoditi! Bolje od puške Mandušića Vuka. (Ministar pošta, telegrafa i telefona: Vojko Čvrkić: Bogami, vidi se da si primio stil od crkvenih vlasti!) Tu crkvene vlasti nemaju ni- kakvog posla, ja govorim o sporazumu.

Ovde moramo priznati, da je Udružena opozicija sporazumom više koristila nego naškodila današnjoj Vladi, jer ova Vlada kroz taj sporazum dobila je, kako da kažem, nešto malo novih injekcija, dobila je eliksir za duži život.

I time, gospodo, ovaj red mojih misli dovr- šio sam.

Na ovom mestu imao sam najozbiljniju nameru, da govorim o netom minulim senatskim izborima. Ali na moju nesreću pretekao me je jedan senator sa egzotičnim imenom, Uzejraga Hadžihasanović. Na sastanku JRZ u Sarajevu on je održao kratak, sažet i dubokouman govor, koji je imao pretenziju, da ot- krije smisao nekidašnjih senatskih izbora. On je re- kao ni više ni manje doslovno ovako pred svojim biračima: »Kada vas kod vaših kuća budu pitali, a ko je taj Hadžihasanović, a vi im samo recite: »U čakši- rama je, taman kao i vi.« To je suština i sadržaj sena- torskih izbora. (Odobranje i pljeskanje na levici). Tu je oznaka i forma senatorskih izbora; time je sve rečeno glasno i jasno. I pitam ja vas, gospodo, da li se može ma šta tome dodati? Bože sačuvaj, jer bi se ma kojim dodatkom sažetost i konciznost samo po- kvarila.

Ja ovo neću zaboraviti gospodinu Uzejragi, što mi je svojim istorijskim sarajevskim govorom duš- manski oteo jednu važnu temu u današnjim mojim budžetskim razmišljanjima. Bog da mu prosti.

Ali, ima još jedno bolno mesto u našoj državnoj i nacionalnoj politici.

To je pitanje naše jugoslovenske braće musli- manske vere u Bosni i Hercegovini. Vi se bez sumnje sećate, kako sam ja u minuloj budžetskoj debati za- pazio, kako svi govornici iz vladine većine, kad go- vore o odnosima u Bosni i Hercegovini, neprestano ponavljaju refren: Srbi, Hrvati i Muslimani, Hrvati, Srbi i Muslimani, Muslimani i Hrvati, i Muslimani i Srbi. Ta je oznaka, plemenski separatistička, uvek i stalno postavljana kao oznaka muslimanstva. Ja sam izrazio sumnju, da se iz vere hoće da stvori nacija, još jedan novi nacionalni separatizam, kao da nam ova tri, srpski, hrvatski i slovenački ne bi bilo pre- ko dosta i preko glave. U međuvremenu, od onda do danas, imao sam prilike, da se upoznam sa jednim leka- rem, koji je inače rezervni oficir. Taj gospodin mi je pričao jednu zgodu, koju je imao u Goraždu, kad je služio izvesno vreme u rezervi.

Jednoga dana izlazeći iz svoga stana naiđe na jednoga vojnika, koji je onako izgledao da je Musli- man. Zaustavi ga i počne sa njime razgovor. Na kraju razgovora reče mu: — Slušaj vojniče, kaži ti meni šta si ti! — Kako mislite? — Kakve si nacije? — Pa gospodine, Musliman! — Nemoj tako da govoriš, Musliman, kaži pravo, koje si nacije. Vidiš, ja sam pravoslavne vere, a po plemenu Srbin, a onaj drugi tamo, on je katolik po veri, a po plemenu Hrvat. Ti si po veri Musliman, a šta si po plemenu? — Musli- man! — Ama nemoj čoveče, kaži pravo! — A neće mi ništa biti? — Dajem ti reč, da ti ništa neće biti. —

Kad me baš pravo pitate, pravo da vam kažem — Turčin!

Gospodo, ja neću da pozledujem stare rane niti da otvaram ožiljke zaceljene u dalekoj prošlosti i postavim pitanje, kako su naša jugoslovenska braća stupila u muslimansku veru. Računajmo sa sadašnjicom i činjenicama, da jedna trećina našeg življa u Bosni i Hercegovini pripada Islamu. I niko nema ništa protiv. Ali pripadnost jednoj određenoj veri ne daje ni pojedincu niti svima vernicima zajedno pravo na neki izuzetan položaj. Jer, ako ste Muslimani niste Turci, niste osmanlije. Po rodu i po krvi vi ste Hrvati ili Srbi t.j. Jugosloveni-muslimanske vere.

Zar je u pameti te naše braće utrnulo sećanje, da su njihovi nedavni pretci vodili borbu protivu osmanlijskog, turskog presizanja i da su se njihovi pretci laćali čak oružja protivu Osmanlija—Turaka. Pitam, šta nas deli? Zar nas deli Alah? Ne, gospodo, jer je Alah isti što i slavenski Bog, isti što i latinski Deus, ono isto što je germanski Got; Bog istine, pravde i ljubavi.

Pitam, gospodo, šta nas može da deli u Bosni i Hercegovini? Muslimani u svojoj velikoj većini zatorili su se kineskim zidom i odvojili od svoje braće katoličke i pravoslavne vere. Među njima u velikom delu postoji mržnja protivu Srba, sukobi su na dnevnom redu, a pod gospodinom Spahom tlačenje Srba u Bosni je više nego vidno. Gospodo, to je pošlo tako daleko, da se Muslimani neće da nazivaju ni Hrvatima ni Srbima, pogotovu ne Jugoslovenima, nego izmišljaju ime muslimansko, jer nemaju hrabrosti, da otvoreno i javno kažu da se osećaju Turcima. Gospodo, takvo gledanje na naše nacionalne odnose od strane braće Muslimana moglo bi da dovede do vrlo komplikovanih stvari. Jer može se dogoditi, da danas sutra Hrvati i Srbi u Bosni i Hercegovini osećaju da vode Muslimana u Bosni i Hercegovini ucenjuju Srbe i Hrvate i da hoće da budu jezičac na vagi. I kad Hrvati i Srbi to osećaju, pa jednoga dana dodu pameti, pa se dogovore protivu Muslimana, pitanje je šta će biti onda. (Prigovori iz centra).

Pretnednik Stevan Ćiriac: Gospodo, ja vas molim da ne upadate govorniku u reč pošto je njegovo vreme proteklo pa je potrebno da što pre završi.

Dr. Janko Baričević (nastavlja): Zato, gospodo, Muslimani treba da čuvaju svoju veru i da donesu narodnoj celini njene plemenite odlike: Slepou veru u Bogo-Alaha, čistoću pranja, avdesta, umerenost u jelu i piću, zdrav i higijenski post Bajramski, ali da donesu i svoju ljubav, pripadnost i nepokolebljivu privrženost Jugoslovenskoj nacionalnoj ideji. Jer, gospodo, šta fali Muslimanima u našoj zemlji? Danas je naša zemlja evropske kulture i civilizacije, i u toleranciji daleko poznata. Tako daleko; da neće da se povodi ni za reformama, koje sprovodi Kemal Atatürk u Turskoj. Džamije prostrano se šire, vita minareta ponosno se dižu nebu pod oblake, mujezin dnomice peva sa visokih minareta: Alah, ul Alah, Mohamed resul Alah.

Muslimanske žene i devojke nesmetano nose feridže i zar ikada daurska ruka dirnu niti posegnu da ih obećasti. (Dr. Sulejman Hafizadić: Šta ti je to trebalo da govoriš. Dr. Mirko Kosić: Čovek je u Poeziji!) Prema tome i oni uživaju pune verske i građanske slobode.

Zašto Jugoslovenski Muslimani u Bosni i Hercegovini nisu shvatili divan položaj i prozreli veličanstvenu ulogu, koja im je bila na domaku i pri-

ruci: da oni budu kroz veru most, poluga i snaga, kojima bi se pristupilo mirnom i dobrovoljnom asimiliranju naših sugradana muslimanske vere u krajevima van Bosne i Hercegovine, a koji su potekli od druge nacije, a ne od naše.

Kako bi velika dela učinila i koliko bi zadužila i naciju i državu! Koliko časti i slave njima!

Gospodo poslanici, sve u svemu, pod ovim režimom imamo ove rezultate:

Jačanje do maksimuma hrvatskog nacionalnog separatizma, obest siledžiskog slovenskog klerikalizma, koji krije svoje nacionalno-separatističke papke, dizanje glave muslimanske individualnosti, — da se tako izrazim, — u Bosni i Hercegovini, pojava nastojanja oko stvaranja srpskog nacionalnog separatizma, pokušaj ljudi van svešteničkog staleža pravoslavne crkve, da i nju klerikalizuju, pad morala, odmetništvo naroda od vlasti, Konkordat, sporazum, — sve su to rezultati i plodovi dveipogodišnjice vladavine terceta Stojadinović—Dr. Korošec—Dr. Spaho.

Ali, kao da čujem jednu primedbu, pa čak i prigovor: Pa ,eto, Vlada je skrenula ka jugoslovenskom unitarizmu, pa opet niste zadovoljni.

Ima nekoliko momenata, koji me i u ovome pitanju čine skeptičnim prema ovoj Vladi i prema njenom jugoslovenskom nacionalnom skretanju.

Prvo: Si duo faciunt idem, non est idem — ako dvojica čine isto, to nije isto.

Drugo, ova Vlada nije tu, da se vežba na narodu u pravljenju eksperimenata, koji uvek zlo svrše; jer narod i država nisu domaći zec za medicinske eksperimente.

Treće, ona se na vlast profurtimašila sa skrivenim federalističkim tendencijama, sa jasno izraženom voljom, da likvidira Aleksandrovska Jugoslaviju. Ona nije trkom bežala ni od teorije tri naroda, samo ako bi joj to pomoglo, da se učvrsti na vlasti.

Cetvrto, njen sastav Stojadinović—Korošec—Spaho. Mi znamo: g. Stojadinović sa užim društvom otpadnik je sa liste petomajskih izbora; dr. Korošec, deželni federalista, dezertira sa linije apstinencije; dr. Spaho — uskok sa liste dr. Mačeka. Svi ti uskoci, koji sačinjavaju tako čudnu mešavinu kontrasta, koji nikada ne mogu da se sliju i stope, zaularili su petomajsku Skupštinu i skrenuli je sa puta, za koji je ona bila određena.

Peto, ta Vlada došla je sa parolom demokratije da je izneveri, da nastavi sa autoritativnim metodama i da se iskukulji kao čisto diktatorska, a neki kažu da se sprema i na neki fašizam. I još ima mnogo i mnogo toga.

Pa kako je ova Vlada koketirala sa federilizmom i sa tri naroda — neki kažu, da je to bila samo taktika, da udobrovolji dr. Mačeka — e, pa, da nije možda i ovo njeno skretanje ka unitarizmu samo koketiranje i časovita taktika, koja joj je dobro došla da popravi šanse, koje je tako divno bila dobila u dosadašnjem svome sjajnom, uspešnom, i kako bih rekao, osvajajućem političkom radu.

Puštam na stranu, da ova Vlada nije kvalifikovana, da ima voćstvo u unitarističkom pokretu, jer je drugo nešto glavno i presudno, a to je: gde su garancije, da je ova Vlada sa dr. Korošcem i dr. Spahom sposobna da vodi pravu, nepatvorenu jugoslovensku unitarističku politiku i da je ona, u svima svojim sastavnim delovima ozbiljno i odlučno voljna da tu politiku vodi?

Pre par dana nam je u tome pogledu pružen jedan dokaz. XXIV Pododbor JRZ u Beogradu kome je

na čelu kao predsjednik sam Predsjednik vlade dr. Milan Stojadinović, držao je drugarsku večeru.

Na tu drugarsku večeru bio je pozvan i g. dr. Mažuranić, Predsjednik Senata Kraljevine Jugoslavije. G. dr. Mažuranić održao je jedan vatrometan govor, koji je od reči do reči stenografiran i donesen u »Vremenu«. Dat mu je pun publicitet. U tome govoru je g. dr. Mažuranić glorifikovao g. dr. Stojadinovića, što je konačno stvar njegovog ukusa, ali se on upustio i u politička rasmatranja. On je u tome svom govoru kazao izvesne političke stvari koje mi moramo ovde da ponovimo i da im damo važnost, koju one zaslužuju. Njegov čitav govor bio je protkan nacionalnim hrvatskim separatizmom. Nigde nije spomenuo jugoslovenski narod, nego svuda hrvatski narod. Jugoslaviju je spomenuo u stilu »medunarodnog priznatog teritorija«. Ali jedan stav u njegovom govoru je naročito interesantan, jer on obiluje izvesnim aluzijama. Taj stav biću slobodan da pročitam onako, kako je beogradsko »Vreme« donelo: »Jer evo 14 stoleća naše historije pokazuje svakom objektivnom posmatraču da se otpor nas Hrvata u svojoj suštini pokazao osobito jakim i odlučnim baš onda, kada se je radilo o vitalnim interesima domovine i o etničkom našem opstanku. U takvim časovima hrvatski narod nije uzmaknuo ni pred najjačim pritiskom stranih zavojevača«. Gospodo narodni poslanici, nakon »otpora protiv stranih zavojevača« nemam šta da nadodam, tek jedino: Da se digne pokojni ban Mažuranić djed dr. Zeljka Mažuranića, pa da se sa svojim unučetom sastane, ja ne znam kako bi izgledala druga pesma pod naslovom: »Djed i unuk«.

Eto, gospodo, to su sve razlozi, koji me sile da ne verujem da ova Vlada u ovakvom sastavu može, hoće i sme voditi pravu, iskrenu i smišljenu jugoslovensku unitarističku politiku. Ja ne mogu da zatvorim oči pred činjenicom. Jedna je od najtužnijih ta, da smo mi Srbi i Hrvati, velikom zaslugom i ove Vlade, danas dalje jedni od drugih nego pre 1 decembra 1918 godine i nego li smo bili pre Svetskoga rata. To je činjenica, kojoj mi moramo u oči da pogledamo. Ali čim je ta činjenica ustanovljena, ona ima i jednu utešljivu stranu, jer znači da to jugoslovenstvo postoji, da ono nije fikcija. Nešto, što je danas slabije, a sutra jače, to je nešto što postoji; to je nešto što nije fikcija. Prema tome jugoslovensko nacionalno jedinstvo i unitarizam nisu fikcija nego stvarnost. I, gospodo, taj fakt da je jugoslovenstvo sad jače sad slabije, to je dokaz da današnje stanje ne može da traži krivnju u jugoslovenstvu nego imamo da je tražimo u samim sebi, imamo da tražimo krivnju u našim greškama. A čim je tako, a tako je, jedna od tih grešaka i jedan od tih grešnika je i današnja Vlada.

I, gospodo, kad smo to ustanovili, onda nam se nameće jedno pitanje: Zar Jugosloveni u hrvatskom, srpskom i slovenačkom delu našeg naroda zajedno ne predstavljaju veliku većinu, ovog naroda? Zar ta pretežna većina nije belodano pokazala svoju jugoslovensku borbu? I kad je tako, čemu onda majorizacija manjine nad većinom? Čemu ta manjina, Korošćevih Klerikalaca i Spahinih Muslimana uz asistenciju jedva vidljivih jerezinih Srba, čemu da oni majorizuju i guše ovu jugoslovensku većinu!

Zar smo mi jugoslovenski unitaristi protiv reda i poretka? Protiv države! Zar smo mi protiv Monarhije, protiv Dinastije? Zar je, gospodo, ma kome potrebno naglasiti i dokazivati, da jugoslovenski unita-

risti hoće osnovna načela i intencije Krune: Čuvanje državnog i narodnog jedinstva, dobrobit naroda, mir i spokojstvo unutra i punu teritorijalnu bezbednost spolja, na granicama?! Naša opozicija, gospodo, uperena je protiv jednog režima, koji danas ne zna, šta će hteti sutra. Spoljni oblik, forma naše opozicije uperena je samo protiv odgovornih, njihovih metoda, detalja i grešaka, a politička, misiona sadržina te naše opozicije je lojalno vršenje naših dužnosti prema Kruni. Ona, ta naša opozicija, smije se posmatrati samo pod jednom prizmom, ona je posredno, lojalno i pošteno i iskreno savetovanje Krune, van zvaničnih audijencija. I zar je, gospodo, greh ako upozorimo da nacionalni separatisti u Dalmaciji više vole Italijane nego Srbe, u Slovenačkoj da separatisti više vole Nemce od Srba, u Hrvatskoj separatisti da vole više Madare od Srba, u Bosni da vole više Turke od Srba. Nemojte se buniti i čuditi, jer smo imali posetu g. g. Inenija i Ruždi Arasa i videli smo šta je Sarajevo dalo. 40—50.000 ljudi izašlo na ulice da dočeka oba ova gospodina i Sarajevo je bilo prekriljeno zelenim zastavama sa polumesecom. Mi protiv toga ništa ne bismo imali, da su u tom slučaju kako g. Ineni tako i g. Ruždi Arasa bili ili izaslanici i pretstavnici Kalife, ali oni su bili samo izaslanici turske nacije i turske države, i ono što se dogodilo tamo, to je bila demonstracija. Jedan je gospodin kazao: Situacija je u Sarajevu bila takva da su stari ljudi govorili, da barjaci fale samo konjski repovi pa da opet vidimo stare alaj-barjake. I pitamo još: Zar je greh, ako sad zabrinuto upremo prstom na opadanje prestiža jugoslovenskog Pijemonta-Srbije — i ako tvrdimo, ako se ovako produži, da će Pijemont-Srbija — biti tučen; tučen po snazi, a šta je još gore i ideološki. (Jedan glas sa desnice: Ne bojte se!) Ja imam pravo, da se bojim isto toliko koliko i vi. Zar je greh, da savetujemo regeneraciju beogradske politike i političara? Mi kažemo, da nas svak razume: da mi jugoslovenski unitaristi nećemo nikakvih operativnih zahvata i nikakvih amputacija sa povećanom temperaturom; mi tražimo i preporučujemo terapiju, ali stalnu i neprekidnu terapiju sa savesnim lekarima i to do punog ozdravljenja.

Ja u to ozdravljenje verujem, jer verujem u jednu opštu istinu. Čovečanska rasa podvrgnuta je zakonima evolucije ka boljem. U tim zakonima ima pregnuća, ali ima i momenat idenja u natrag; ali to je zato da kasnija evolucija krči sebi put jače, o čemu imamo dovoljno primera u svetu kao što je primer rimsko carstvo i grčka kultura u staro doba, koji su bili na najvišem stupnju kulture i civilizacije, a docnije morali su da padnu u mrak srednjega veka. Ali, gospodo, i Renesansa i Francuska Revolucija sa svojim divovskim koracima nadoknadili su sve ono što je mrak srednjega veka bio pokvario. Dakle, gospodo, sa tih polaznih tačaka za mene je danas reakcija vraćanje ka Hrvatstvu, Slovenstvu i Srpstvu; reakcija znači bežati od napretka, od evolucije, od Jugoslovenstva. Jugoslovenstvo je tu, ono se stvara i ono podiže ovu zemlju, ono podiže ovu naciju, ono podiže ovu državu i ono je bilo preduslov za stvaranje ove nacije i države, i kad bismo mi opet tražili u sporazumima Hrvatstvo, Slovenstvo i Srpstvo, to bi bila nova reakcija. Neka bude i ta reakcija. Tu reakciju jugoslovenske nacionaliste pretrpeće.

Oni veruju, da će poslije reakcije doći novi polet državnog i narodnog unitarizma, skok u puno Jugoslovenstvo. Evolucija će biti jača od reakcije, od uzmaca unatrag, unitarizam jači od separatizma.

Tako će i biti!

Jer je tako sudeno.

Jer je to sudbina! (Burno pljeskanje i odobravanje na levlci.)

Pretsednik Stevan Ćirić: Reč ima narodni poslanik g. Živojin Rafailović. (Čuje se: Umorni smo!) Gospodo, ako ste umorni, onda ja prekidam ovu sednicu i istu ćemo nastaviti po podne u 4 časa.

(Nastavak sednice u 16,30 časova.)

Potpredsednik Franjo Markić: Gospodo, nastavljamo prekinuti rad. Ima reč narodni poslanik gospodin. dr. Šime Kulišić.

Dr. Šime Kulišić: U optimističkim predviđanjima našeg nacionalnog privrednog prosperiteta, predlog budžeta, prema sadašnjem, povišen je za 1.270.000.000. Ja ne poričem stručnost i opremljenost g. Ministra finansija, njegovu savestnost i dobru volju oko sređivanja naših finansija, te njegovo nastojanje za popravak finansijskog stanja zemlje, — u čemu donekle i uspeva, uz potporu promene opštih svetskih privrednih prilika na bolje, ali te povoljne okolnosti svetske privredne politike nisu bile, niti mogle biti, našom kontrolom i našim dirigovanjem, a niti pod našim uticajem. Usprkos privrednog poboljšanja naše zemlje, za koje se ne može znati da li će biti stalno i da ide putem jednog stalnog prosperiteta, smatram da je odnosno fiskalno opterećenje preteško za celokupnu našu privredu, koja je još uvek u jednom latentnom stanju siromaštva i da, obzirom na njezin prosperitet koji bi se mogao očekivati tek u budućnosti, ne trpi nikakvih daljnjih većih opterećenja, tim manje što je momentano poboljšanje uvjetovano i uticajima opšte svjetske privredne djelatnosti, za koju ne možemo znati u kojem će se pravcu i opsegu u budućnosti razvijati, što nas sve nuka na rigorozno posmatranje celokupnog privrednog stanja i na veliki oprez u zahvat djelatnosti našeg privrednog života.

Dopuštam, da se naš nacionalni dohodak računski povećao, međutim, on je odmah i nesrazmerno opterećen, ali stvarno i praktični standard života ogromnog dela našeg naroda ostao je na istom stupnju na kojem je i ranije bio, a taj stupanj nije se izdigao iznad normalne točke vegetiranja u borbi za opstanak i nasušni hleb. Ogromna većina našeg seljačkog sveta, zbog svog siromaštva, upućena je na druga vrela prihoda, u koliko do njih u opšte dolazi, nego što su ona koja mu pruža zemlja na kojoj živi i koju obrađuje.

Radnički stalež koji je još uvek pod uticajem eksploatacije od strane velikog kapitala, nema minimum egzistencije za život, uz prkos povećanja minimalnih nadnica, koje povećanje nije nikako u srazmeri sa povećanjem potreba života.

Činovnički stalež, naročito niži činovnici, žive u bedi kao nikada, a zadnja učinjena povišica nije u stanju da popravi prekarni položaj onih koji na svojim leđima nose sav teret celokupne državne uprave.

Općenita kulturna zaostalost našega sela još je uvek velika, obzirom na veliki postotak nepismenosti, a ta zaostalost proizlazi usled pomanjkanja dovoljnog broja prosvetnih ustanova, u kom smo pravcu ipak napredovali, ali ne dovoljno, pa ne možemo da idemo u korak, u pogledu razvitka kulture u širokim masama, sa ostalim kulturnim narodima i nema izgleda da ćemo u doglednoj budućnosti stići stupanj

prosvećenosti ostalog kulturnog sveta. Umesto da idemo u pravcu što većeg širenja prosvećenosti naših širokih narodnih slojeva i što većeg broja podizanja kulturnih ustanova, mi, prema predlogu budžeta, povećavamo broj nastavnika sa 1.445 lica, da istodobno, kad pripovedamo na sva usta vraćanje demokratiji i političkim slobodama, povećavamo prema predlogu budžeta, žandarmerijski kadar sa 1.018 lica i sa efektom opterećenja predloga budžeta za lične i materijalne rashode od preko 62 miliona dinara.

Smatram da se ovo povećanje, pored drugih velikih potreba, ne može nikako opravdati, a najmanje sa stanovišta interesa državne privrede i narodne odbrane.

U interesu državne privrede i opštih narodnih potreba trebalo je, prema predlogu budžeta, mesto te nepotrebne dotacije Ministarstvu policije, dotirati jače potrebne resore koji dublje zadiru u život našega naroda, kao što su Ministarstvo prosvete, poljoprivrede i socijalne politike i narodnog zdravlja, jer su na tim područjima potrebe našeg naroda još uvek goleme.

Svaki privredan razvitak zemlje ovisan je o razvitku i jačanju potrošačke snage naroda. Te dvije komponente moraju da idu uporedo, jer gde toga nema, o razvitku i napretku privrede ne može biti ni govora. Potrošačka snaga širokih narodnih slojeva nije u bitnom porastu. Moglo bi se prije reći da je ta potrošačka snaga još uvijek u stagnaciji kao u doba privredne depresije, jer široki narodni slojevi nemaju još uvijek dovoljno sretstava za nabavku i zadovoljenje svojih najvitalnijih potreba jer do tih sretstava ne mogu da dodu.

Čim potrošačka snaga naroda nije u stanju da cirkulaciju dobara upotrebi za konsumiranje svojih dnevnih potreba, o njegovoj potrošačkoj snazi ne može biti govora, pa usled toga sva predviđanja o jačanju poreske snage naroda mogu biti postavljena samo na labave temelje i neostvarene.

Povećanje činovničkih prinadležnosti u opsegu, u kojem je ono izvedeno, ne može se upisati u aktivnu socijalne i privredne politike Vlade, jer tim povećanjem nije riješen problem činovničkog pitanja, koji problem traži kudikamo radikalnije i opsežnije mjere. Likvidacijom zemljoradničkih dugova nije riješen problem prezaduženosti seljaka. Jer veliki broj istih nije u stanju da plaća dospjele anuitete, a o prezaduženosti ostalih staleža da i ne govorimo.

Pitanje sanacije banaka i povratka uloga siromašnim ulagačima nije uopće dotaknuto, jer sva riješenja, koja su u tom pravcu donešena, sve su prije, nego li stvarna i temeljita riješenja. Kod velike većine banaka, koje su zatražile zaštitu, ulagači ne mogu doći ni danas do svojih uloga i nema izgleda da će ikada do istih doći. Kod novčanih zavoda koji su došli u vanstečajnu likvidaciju imovina ulagača je potpuno upropašćena, zahvaljujući propisima Uredbe o vanstečajnoj likvidaciji, kojom Uredbom ulagači kao jedino interesirani za sudbinu takovih zavoda, nemaju skoro nikakove ingerencije u upravi odnosnih zavoda, već se daje pravo raspolaganja imovinom ulagača akcionarima čak i u onom slučaju gde je akciski kapital već davno upropašćen. Troškovi vanstečajnih likvidacija rastu, akcionari i uposljeni činovništvo nemaju interesa da likvidaciju što prije sprovedu, već interes da ta likvidacija što duže traje, tako da će troškovi likvidacije upropastiti i ono malo aktivne imovine koja bi se mogla upotrebiti bar dje-

limično za namirenje ulagača, a to sve opet krivnjom nadležnog Ministarstva trgovine, koje propušta dužnu kontrolu nad takovim zavodima i propušta da poduzme potrebite mjere za što hitniju i uspješniju likvidaciju takovih zavoda, koji su usled pasivnosti došli u vanstečajnu likvidaciju.

Nekažnjeno je upropašćena ušteta stotine hiljade ulagača, najzdravijeg i najsolidnijeg sloja u našoj nacionalnoj privredi, a da za to niko ne snosi, a niti može i da snosi odgovornost prema sadašnjim propisima zakona, jer su odnosna kažnjiva djela već davno zastarela, a ta kažnjiva djela mnogi novčani zavodi pokrili dobivenom uredbom za odlaganje plaćanja. Ta zaštita mnogim novčanim zavodima sa strane nadležnog Ministarstva davana je širokogrudno, bez obzira na to, da li pojedini novčani zavodi, obzirom na svoje imovinsko stanje i nesolidno poslovanje, tu zaštitu zaslužuju, ili ne. U svrhu zaštite podnašane su od nekih novčanih zavoda i lažne bilanse, da bi se pokazala na papiru aktivnost odnosnog zavoda, dok je to stanje u stvarnosti bilo u raspadanju. Takovim zavodima produljivao se ipak život, premda oni nijesu mogli više u našem kreditnom gospodarstvu igrati nikakove uloge. Na taj način potrošena je i ona mala aktivna imovina, koja je još preostajala, a sve to opet na štetu samih ulagača.

Samo kod banke i štedionice Gorskog Kotara D. D., koja se sada nalazi u vanstečajnoj likvidaciji, upropašćena je ušteta onog siromašnog naroda od oko 10 miliona dinara, a niko za to nije pozvan na odgovornost. To su većinom sve uštete naših iseljenika, koji su te uštete stekli svojim teškim radom u stranom svetu. Ovaj zavod ne samo da je upropastio ulagače već je upropastio i svoje dužnike i onesposobio ih za svaki dalji privredni opstanak, jer je taj zavod na dane mjenične kredite tražio kamate koje su prelazile i 50%.

Ako ova kriza banaka nije imala svojih dobrih strana i dobrih posledica ona je u našem privrednom životu imala bar tu dobru stranu što je otkrila trulež i svu nesolidnost tih novčanih zavoda naročito po provinciji, i onemogućila im u budućnosti njihovo razorno djelovanje u našoj privredi. Dakle o sanaciji banaka o kojoj govori g. Ministar finansija u svom ekspozeu može biti govora samo utoliko, što će mnogih novčanih zavoda, koji su bili nesolidni u svom poslovanju, stvarno nestati sa površine kreditne djelatnosti, jer mnoge novčane zavode nije onemogućila privredna kriza, nego njihovo nesolidno i rasipno poslovanje.

Predlog budžeta napinje ekonomske snage zemlje, u kojoj je jedna polovina stanovništva izložena periodičnom stalnom gladovanju, a druga polovina ima samo toliko da jedva namiruje svoje najvitalnije potrebe svog privrednog i kulturnog života. Princip na kome treba da se temelji svaka zdrava državna privredna socijalna politika, treba da ide za tim da se uklanja neimaština i kulturna zaostalost i promiče glavni interes da u ovoj zemlji treba da ima rada i hleba za svakog, da po udovoljenju najvitalnijih životnih potreba promiče kulturne interese širokih narodnih slojeva. Te ciljeve moći će država da poluči ako u budžetu osigura za namirenje tih potreba dovoljne kredite i te kredite bude planski i periodično privadala svojoj svrsi.

U našoj privrednoj djelatnosti mi nemamo te planske politike koja bi trebala da sistematizira i tačno odredi potrebe, kojima treba neminovno i prvenstveno udovoljiti i da za te potrebe nabavlja

svake godine potrebite kredite u budžetu i predvidi rok u kojem sve te potrebe moraju biti zadovoljene.

Mi imamo u svakom predlogu budžeta samo stereotipnu konstataciju, da se visina materijalnih rashoda, uglavnom, pokriva sa visinom ličnih rashoda i da prema tome skoro polovica budžeta ide samo na to da se omogućiti normalno funkcionisanje državnog organizovanog aparata.

Iako je predlog budžeta veliki on ipak nije dovoljan da zadovolji bar primitivne potrebe naroda. Iako postoje velike potrebe u narodu svi budžeti, pa bili i manji, biti će još uvijek tegotni za našu privredu sve dotle dok se planskim radom ne pridigne privredna i kulturna zaostalost širokih narodnih slojeva, a kad se to postigne, onda će ojačati i poljoprivreda i trgovina i industrija i onda će se moći iz viška nacionalnog prihoda sa lakoćom da dotiraju sve veće i daljne državne potrebe, bez opasnosti da će te veće dotacije moći učmaliti radnu i privrednu djelatnost naroda.

Mi ne možemo dalje ostati pasivni, i bogatstvo rezervirati samo za bogate, a more potištenih i potlačjenih ostaviti i dalje da grcaju u bijedi i siromaštvu kao stalnoj pertinenciji njihovog životnog stanja sa kojom se radaju i umiru. Ovakovo stanje ne može biti znak zdrave i racionalne državne socijalne politike. Ovakovo stanje ne traži društvena solidarnost i osjećaj socijalne pravde. Dokle god u jednoj državi bude na jednoj strani šaka privilegovanih, koji žive u izobilju, a na drugoj strani masa siromašnih i oglađenih, dotle u toj državi ne može biti društvenog mira i ne može biti osiguran trajni društveni i pravni poredak. Taj osjećaj socijalne nepravde koji se osjeća na svakom koraku ne može se ugušiti žandarmskim metodama pod parolom suzbijanja subverzivnih elemenata opasnih po društveni mir i poredak.

Tu plansku socijalnu politiku, pod parolom i principom da rada i blagostanja mora biti za svakoga, moramo da uvedemo u našu javnu djelatnost, da se u taj princip uživimo sa cijelim svojim bićem i duševnošću, da nas vreme ne bi preteklo, jer privredna časovita konjunktura nije lijek za liječenje socijalnih nepravdi, tim manje, što je u privrednom životu naroda nemoguće obezbjediti vječni prosperitet, koji bi zadovoljavao vitalne potrebe naroda, jer su krize kronična bolest svakog kapitalizma. Radi toga treba cjelokupnu privrednu djelatnost, koja će moći, što je moguće idealnije, da zadovoljava životne potrebe svih slojeva naroda postaviti na socijalne osnove, jer ni planska privreda, niti državni kapitalizam nisu u stanju da trajno i za vječita vremena obezbede načela stalnog prosperiteta, a to tim manje danas, kad u privredi vlada puna anarhija, gde privredni liberalizam dolazi u sukob sa privrednom autarhijom.

Naš privredni prosperitet u kome se nalazimo, prema ekspozeu Gospodina Ministra finansija, pokazuje svoje dve bolesne karakteristike. S jedne strane skupoću, a s druge strane pomanjkanje sretstava za suzbijanje te skupoće. Samo obilje u cirkulaciji tih sretstava za suzbijanje skupoće znaci su privrednog prosperiteta, dok kod nas postoji skupoća, ali pomanjkanje sretstava za nabavku materijalnih dobara kod širokih narodnih masa. Uprkos izobilja postoji masovna bijeda kao neminovna pojava svake loše privredne politike i odlika svakog kapitalističkog sistema u kojem kapital postavlja kao cilj što veću cirkulaciju dobara u jednoj ruci, što veći profit, a koji principi kapitalizma u našoj zemlji triumfuju, tim više što je taj kapital, koji u našoj zemlji djeluje,

stran i anacionalan, i nema razloga da se u našoj sredini u svom djelanju rukovodi socijalnim motivima.

Dok se polet privredne djelatnosti i porast cijena zasnivaju na potrošnji, ne može se reći da su te pojave nezdrave. Ali ako nastupi porast cijena, a nije obezbeđeno odgovarajuće povećanje dohotka potrošača, potrošnja će prestati da raste, a uslijed prestanka potrošnje prestaje porast proizvodnje i tako dolazimo do ponovne depresije.

Gro našega pučanstva troši za svoje potrebe, uglavnom, koliko sam proizvodi, a to je pretežna većina našega seljaštva, što proizvodi to i troši u svome kućanstvu, a u koliko mu nedostaje iz njegove proizvodnje za ishranu, on je izvrnut latentnom gladovanju u neishranjenosti, jer nema dohodaka da podmiri svoje nepodmirene potrebe. Manji dio proizvodi preko viška svojih potreba.

Stalež koji ne proizvodi nego troši to je radnički i činovnički. Ukupna obezbeđena zarada radnika, prema prošloj godini, nešto je porasla. Godine 1935 snižene su činovničke prinadležnosti usled ekonomske krize i teškog stanja u kojem su se nalazile državne finansije. Povišenje prinadležnosti koje je sledilo izmakom prošle godine, nije moglo činovnički stalež da osposobi kao potrošače dobara, koja se nude po povišenoj cijeni. Potrošačka snaga radničkog i činovničkog staleža tih najjačih konzumenata nije išla uporedo nego u raskorak sa povišenjem cijena koje bilježe porast u zadnjih pet godina za 50 i 100%, dok je dohodak radnika i činovnika u istom periodu skoro ostao isti, pokazujući neznatne oscilacije na bolje, koje ne mogu potrošačku snagu tih staleža, prema sadašnjim prilikama, nikako postaviti na solidnu osnovu.

Predlog budžeta zasniva se na predviđanju privrednog poleta u koji smo zašli. Međutim, ta predviđanja mogu se ali i ne moraju ostvariti. Statističke brojke mogu da ocjene događaje u prošlosti i sadašnjosti, ali ne mogu biti podloga za stvaranje odluka u budućnosti. Sve prognoze stvorene u tom pravcu mogu biti iz temelja pogrešne, jer ne možemo predvideti sve događaje, kojima može biti ugrožen privredni prosperitet i ne možemo predvideti sve okolnosti za uklanjanje opasnosti nove privredne krize, jer privredna konjunktura, koju proživljujemo nije izazvana zakonima i principima koji vladaju u političkoj ekonomiji, nego specifičnim razlozima jedne anomalije u svijetskoj politici, razlozima naglog naružanja kakvog ne pamt istorija, ali koje ne može dugo i večno da traje po samoj prirodi stvari. Ne možemo očekivati da će, usled sistematskog provanjanja autarhije, uskoro prestati sistem kontingentanjanja, da će nastupiti principi liberalizma u međunarodnoj razmeni i cirkulaciji dobara. Usled nastupa skoka cijena poljoprivrednih dobara poskupili su troškovi života, usled povećanja nadnica nastupa povećanje proizvodnih troškova. Ove činjenice stalno ugrožavaju svaki privredni polet, odnosno prosperitet. Ukoliko je kod nas agrarna proizvodnja nazadovala u toliko industriska delatnost pokazuje stalan napredak. Usled racionalizacije industrije prema porastu industriske delatnosti nije srazmerno porastao broj zaposlenih radnika. Zbog toga je i broj nezaposlenih u svijetu i kod nas ipak za bar 2/3 veći, nego li u godini 1929, a industriska proizvodnja dostigla je danas visinu proizvodnje iz te godine.

Izgleda da će nezaposlenost ostati stalna i definitivna pojava našeg vremena, koja će stalno ugrožavati postojeći društveni poredak ukoliko u današ-

njem kapitalističkom poretku ne preovladaju altruistički motivi i osećaji društvene solidarnosti i socijalne pravde. Poslije rata napušta se u privredi princip liberalizma i uvada princip intervencije države u sve oblasti gospodarskog života naroda.

U autoritativnim državama liberalistički sistem potpuno je i definitivno napušten i postavljeno načelo da je država regulator ne samo političkog nego i cjelokupnog ekonomskog privrednog života. Svi ti različiti sistemi koji djeluju danas na razvitak svjetske privrede, a koji su u opreci jedan s drugim, stvaraju jednu privrednu anarhiju i ne mogu privrednu djelatnost dovesti u jednu normalnu kolotečinu, kojoj bi se mogli predvidjeti uzroci i posljedice i povući poduka za djelanje u budućnosti. Na privrednom polju vlada danas načelo borbe sviju protiv svih, pak obzirom na sve ove činjenice, kao i na činjenicu jedne svjetske konflagracije koja može svakog časa nastupiti ne možemo podjeliti optimizam koji projevava ekspozicija g. Ministra finansija obzirom na stanje naše privrede, a niti se možemo složiti sa njegovim optimističkim predviđanjima na kojima bazira svoj predlog budžeta, koji je nerealan i ne odgovara ekonomskoj snazi našega naroda, jer sva ta predviđanja i taj optimizam može svakog časa da izazove teško razočarenje, obzirom na razvitak događaja u svijetu. Ocjena našeg nacionalnog dohotka i njegov porast, koji je odmah predlogom budžeta i opterećen, ne može da ublaži bijedu i siromaštvo miliona našeg seljačkog i radnog svijeta, među koji taj nacionalni dohodak nije podjeljen, nego je zgrnut u rukama srazmerno malog broja ljudi. Budžet kako je predložen ne može da podnese narod podijeljen s jedne strane na mali broj sitih i bogatih, a s druge strane na veliki broj gladnih i siromašnih, pak svi ti ekonomski razlozi govore da ne možemo usvojiti predloženi budžet.

Postoje i razlozi političke prirode, zbog kojih se ne može usvojiti predlog budžeta.

Vlada je u svojoj deklaraciji opravdala svoj dolazak na vlast u glavnom političkim razlozima, da spase zemlju, da uvede mir i spokojstvo građana, da donese političke slobode, naročito ističući da će kod toga biti vodena principima demokratije, te da riješi državopravni problem nazvan pod imenom Hrvatsko pitanje. Ni jedno od ovih istaknutih načela u našem političkom životu Vlada do danas nije ostvarila. Politički zakoni nisu doneseni iako je Vlada bila u mogućnosti da te zakone donese, jer je imala za to puno ovlašćenje od ove Skupštine. Mesto slobode štampe, koja je obilježje svake prave istinske demokratije, zavedena je najstrožija cenzura, kojom se guši svaka slobodna kritika i mjesto političkih sloboda gone se politički protivnici režima. Dopuštena je štampa kojom se falsifikuje javno mišljenje. Dok se kod kuće poigravamo demokratijom, službena štampa sramežljivo reklamira autoritativne strane režime, priželjkujući čak i pobjedu najkrvavijeg satrapa historije nad zakonitom vladom Španije, koja je u teškoj borbi za demokratiju, za prava i slobodu svog naroda.

Sa načela demokratije ne vidimo nikakve razlike između autoritativnih režima, bili oni crni, crveni ili smeđi. Odobravam vanjsku politiku Vlade dok ide za tim da uz očuvanje tradicionalnih i iskušanih prijateljstava i saveza, stvara i nalazi nove prijatelje, bez obzira na njihove ideološke stavove. Ali ne mogu razumjeti da mi do danas nijesmo priznali Sovjetsku Rusiju i da s njom ne podržavamo diplomatske veze,

premda su to učinile sve države svijeta, a naročito naši najbliži i najiskreniji saveznici.

Konačno Rusija je slavenska zemlja, bez obzira na režime koji u njoj vladaju. Vjerujemo da će ona ipak konačno naći svoj mir i svoje sredenje, a ne vjerujem da od Rusije preti propast kulturi i civilizaciji svijeta, kako se to pripovjeda sa strane stanovitih režima, čiji je stav prema slavenstvu, bilo ono crveno ili bijelo, u najmanju ruku uvijek bio sumnjiv. Zar su samo autoritativni režimi zvani da brane kulturu i civilizaciju svijeta? Od koga? Zar od Rusije, koja je dala, i koja će, vjerujem, u budućnosti dati veliki prilog općoj kulturi čovečanstva.

Vraćanje slobodi i demokratiji, te rešenje svih političkih problema na principu demokratije i slobode morala je biti moralna podloga opstanka ove Vlade.

Nijedna akcija, bilo da ona dolazi od Vlade ili od stranaka, neće moći da donese dobro narodu ako ta akcija ne bude vodena velikim moralnim principima, a to su principi demokratije. Treba razlikovati demokratiju od demokratskih stranaka, koje u praktičnom životu mogu krivo da provode načela demokratije, i da ta načela profanišu. Mogu se napadati pojedine demokratske stranke radi njihovog praktičnog pogrešnog rada u provadanju demokratskih načelnih principa, ali se ne može radi toga da napada i obara sama demokratija kao načelo na kojem mora da počiva svaka javna i državna delatnost.

Ne mogu se poreći sve one koristi u javnom životu koje je dala demokratija. Ona je mlada a da bi bila mogla ispuniti svoju zadaću u moralnom odgoju društva. Stoga je pogrešno stanovište da demokratiju treba odstraniti jer da je ona izvršila svoju misiju i da mora ustupiti mesto novim političkim koncepcijama i novim političkim institucijama.

Samo u demokratiji može biti oživotvoren princip slobode, koja je svakom organizmu neophodno potrebna za njegov opstanak, i upravo baš radi toga, što demokratija počiva na principu slobode, ona i ne može da umre.

Iz političke istorije svijeta naroda znamo da su oni bili veliki istom onda kada su se razvijali u duhu slobode, a da su propadali čim je te slobode iz javnog života naroda nestalo.

Danas demokratija proživljuje jednu krizu iz koje će ona izići očišćena, a proživljuje krizu radi toga jer je bilo malo pravih apostola demokratije.

Demokratija nije bez religije niti je protiv religije.

Država kao suvereno telo nema ništa drugo nego tu dužnost da zajamči slobodu savesti za svakoga pojedinca i prema tome za sve religije. Usled toga demokratska država više je religiozna nego li pojedine crkve. Dok pojedine crkve, osnivajući se na ekskluzivnosti, više puta hoće fatalno da imaju monopol nad Bogom i nad odgojem gradana, dotle država kao etički organizam, iznad divergenca pojedinih vera oživotvoruje božanske principe u duševnoj zajednici svih svojih gradana i u svesti da je dužnost svijetu da rade za dobro i veličinu svoga naroda.

Demokratija nije demagogija. Demagogija je kršenje zakona i negacija svakog autoriteta državne vlasti. Demokratija je međutim takav civilni poredak, koji počiva na apsolutnom principu zakona i na principu autoriteta.

Danas smo svi složni u spoznaju da je današnja kriza u kojoj se Evropa nalazi na koncu konca samo kriza principa autoriteta.

Kod svake demokratije, ako će ona biti uspešna, sloboda ima biti sretstvo a ne cilj. Ne sloboda radi same slobode nego sloboda za puni razvitak našeg duhovnog života. Nije demokratija koja u svom programu unaša reč „sloboda” a kada se dočepa vlasti guši svaku slobodu duha.

Dokle god je povredeno načelo zbora i dogovora, slobodne organizacije naroda, dokle god nema slobode misli, a štampi nije dana mogućnost da vrši svoju misiju, biće svaka borba za poboljšanje ekonomskog života naroda negativna i sterilna, jer se sve snage naroda usredotočuju na to da se postigne sloboda koja se krati. Biti će utopija i Društvo naroda i mir među narodima, te mir i blagostanje naroda u pojedinoj državi dok se oživotvorenju općih principa budu suprotstavljali egoizmi pojedinih klasa, dok bude vladao princip kapitalizma da se služi samo sebi i radi sebe. Te bolesne pojave neće samo sprečavati da se leče političke i socijalne bolesti današnjeg vremena, nego će one i biti trajan uzrok svih sukoba i bratskih borbi u pojedinom narodu i pojedinim narodima među sobom.

Budući da je država samo jedan organizam podleže i on zakonima života. Ovaj zakon je njezina preobrazba i transformacija prema duhu vremena, da oživotvori sve one socijalne, ekonomske i demokratske principe, na koje u svom delanju nailazi. Država koja je i kruta, čvrsta i nepromenljiva u svojim principima i u svojoj konstituciji sama sebe proglašuje nesposobnom da vrši svoju nacionalnu, socijalnu i kulturnu misiju.

Kao što je država, koja je u svojim institucijama okamenjena i koja se opire zakonu obnove i života koji se nameće slaba, tako je još slabija država u kojoj pojedine promene ne proizlaze iz svesti naroda, nego dolaze kao nametnute sa autoritetom jednog partiskog režima.

Visoka načela demokratije, sloboda misli, sloboda štampe, pravo zbora i dogovora ne mogu se sprovesti samo rečju nego i delom. Za ta visoka načela mora postojati odgojni duh, koji prožima svu duševnost onih, koji ta načela propovedaju, a gde toga nema, reči ostaju samo prazno slovo, koje se gubi i nestaje u vazduhu.

Gospodin Ministar unutrašnjih dela u svom prošlogodišnjem ekspezu prilikom pojave ilegalne literature, u formi letaka, rekao je da ta pojava nije zdrava i da će tu pojavu ilegalne literature moći sprečiti samo smišljena sloboda koja se mora dati štampi, stoga je Vlada odlučila, završio je g. Ministar, da ovom nemogućem stanju u pogledu štampe učini kraj donošenjem jednog zakona, koji bi pružio punu slobodu štampe na bazi zaštite bitnih državnih i nacionalnih interesa. Međutim, prošla je godina dana od tog obećanja, riječi su ostale bez djela, i zakona o štampi nema, ali ne samo to, nego je sloboda štampe od onog vremena još više prigušena i cenzura pooštrena. Da nije bilo te pooštrene cenzure, ne bi bilo onih bolesnih pojava sa podzemnom lektinom i Vlada ne bi pretrpela onaj moralni poraz, koji je pretrpela prigodom iznošenja Konkordata pred Skupštinu i prigodom onih događaja koji su slijedili posle toga. Od te zavedene i pooštrene cenzure i gušenja slobode štampe nijedna vlada nije izgubila na svom prestižu baš kao ova vlada, koja ne propušta nijedne zgode, a da ne izjavljuje kako joj duboko leži na srcu sloboda štampe i vraćanje demokratskim principima vladanja.

Ali ne samo da nije donesen zakon o štampi, nego ova Vlada u tri godine što vlada zemljom nije donijela nijedan politički zakon, nego provodi sve one političke zakone koje je zatekla, a na koje se najjače okomila prigodom preuzimanja vlasti, jer da su ti zakoni reakcionarni, nedemokratski i štetni po politički razvitak naroda. Ova Vlada najjače se oborila na šestojanuarski režim, baš u ime principa demokratije, ističući da je taj režim doneo veliko zlo narodu i da ga treba likvidirati.

Ova Vlada propovijeda da je potrebno da se narod sam politički opredeljuje po svom nahodanju, ali mu zato ne daje mogućnosti, jer ne donša obećane zakone, već idući stopama onih koje najjače napada, ulaže svu svoju energiju i gospoda ministri gube dragocjeno vreme, da narodu nature jednu političku stranku, koju on neće, jer znade da je ta partija jedna umetna formacija utroje sa podeljenim političkim interesima, koje će formacije nestati onim časom kad njezini glavni akteri sidu s vlasti. Prema tome i u pogledu političkog vaspitanja naroda, njegovog slobodnog političkog opredeljenja mi imamo i danas ovo stanje u zemlji, koje je ova Vlada pred tri godine zatekla, a koje je ona stanje kao nedemokratsko najjače napadala. Mi imamo puno opravdanih moralnih razloga da tražimo od ove Vlade da vrati slobodu narodu, tim prije kad je ova Vlada opravdavala svoj dolazak na vlast baš radi vraćanja tih narodnih sloboda. Prema tome ova Vlada nema moralne snage da u svom vladanju provodi reakciju kao princip i da ograničava slobodu ove zemlje.

Šestojanuarski režim nije bio sam sebi cilj, on je bio samo kao prelazno sretstvo za postignuće normalnih političkih prilika. Blaženopočivši Viteški Kralj Aleksandar u svome manifestu od 6 januara rekao je: Parlamentarizam kao političko sretstvo, po tradicijama Moga nezaboravnog Oca, postao je i Moj ideal. Ono što je bilo dopušteno Ocu i Ujedinitelju ove zemlje, da ukine samo privremeno parlamentarizam i političke slobode u svrhu da spase zemlju od propasti u koju je srljala, i da narodu opet te slobode vrati, čim bude otklonjena opasnost koja je pretila, nije dopušteno ovoj Vladi kao slučajnoj političkoj kombinaciji, da u cilju svog vladanja i držanja na vlasti otklanja uvođenje demokratskih principa u naš javni politički život. Ona nema za takav način vladanja niti autoriteta a niti moralnog opravdanja.

Dalji razlog kojim je ova Vlada opravdavala svoj dolazak na vlast i potrebu da vlada zemljom bio je rešenje hrvatskog pitanja, te konačno skidanje tog teškog državno-pravnog problema sa programima naše dnevne politike. Njeni aktivni članovi javno su govorili da jedino ova Vlada može da riješi i hoće da riješi hrvatsko pitanje, da ona hoće iskreni sporazum sa doktorom Mačekom i da prigodom tog sporazumevanja sva pitanja mogu biti predmetom razgovora i pregovora osim pitanja forme vladavine i državnih granica. Izgledalo je neko vreme da je ova Vlada za volju dr. Mačeka htela da pogazi i sam princip narodnog jedinstva na kome počiva ova država i da poluči sporazum pošto poto, pozivajući se na rezultate provedenih općinskih izbora, da je ona jedini predstavnik Srba i ravnopravan faktor vis-a-vis dr. Mačeka kao jedinog predstavnika Hrvata.

Medutim dr. Maček osporio je ovoj Vladi legitimaciju da predstavlja većinu i mišljenje srpskog dijela našeg naroda i da prema tome ova Vlada nema

legitimacije za pregovore i razgovore, a najmanje za sporazum i rešenje hrvatskog pitanja.

Ali Vlada nije popuštala, ona je i dalje, po svojim aktivnim članovima, pripovjedala da je ona jedina u stanju da riješi hrvatsko pitanje, da ona ima za to stvarno legitimaciju i puno povjerenje naroda. Medutim ona se kritički nije nikad osvrtnala na suštinu tog problema, i u čemu se isti sastoji, i kako je moguće isti riješiti, već je po svojim političkim zborovima na sva usta govorila da treba pustiti da Hrvati hrvatuju, a Srbi da srbuju. Ona je držala da će svojim lakonskim izjavama, da je za sporazum, privući dr. Mačeka aktivnoj politici i da je time hrvatsko pitanje skinuto s dnevnog reda, pa da će na taj način Vlada pobrati ne samo oreol slave i političke mudrosti, nego da bi joj takvo paliativno rešenje tog problema u pogledu podele interesnih sfera u vlasti, omogućilo vođenje državne politike za nedogledni niz godina. Medutim na sve te sirenske pozive dr. Maček ostao je gluhi i nade ove Vlade, da bi polučila neki aranžman sa dr. Mačekom nisu se ispunile, nego su one izgleda i definitivno propale.

Poslije dugih natezanja pretekao je Vladu njezin najopasniji partner u izmeni na vlasti, vanparlamentarna udružena opozicija, koja je prihvatila sve zahteve dr. Mačeka, baš u momentu kada je očekivala da ova Vlada, usled neuspeha sa Konkordatom, mora biti oborena i da ju zameni na vlasti, budući da je imala za to sve političke preduvjete, obzirom na sporazum sa dr. Mačekom, koje je imala u džepu. Ali očekivanja vanparlamentarne opozicije nisu se do danas ispunila. Vanparlamentarna opozicija dobila je sporazum, ali nije dobila vlast.

Hrvatsko pitanje kao najteži naš državno-pravni problem imalo je do sada u našoj političkoj istoriji obilježje jednog običnog mešetarenja, ono je služilo kao podloga za stara partijska obračunavanja, a da se u njegovu bitnost i njegovu srž nije nikada ozbiljno ulazilo.

Sa rešenjem hrvatskog pitanja ova je Vlada dugo golicala javno političko mišljenje, da sad na sam sporazum i tvorce istoga saspe najžučju paljbu, optužujući ih da su napravili sporazum sa prikrivenom mišlju, da pomoću njega dodu na vlast, nazivajući ih političkim starcima i šarlatanima i izdajicama narodnog jedinstva a sve to opet u cilju da raspiri javno mišljenje protiv tvoraca sporazuma, da ih moralno i politički dezavuiraju, ne dajući im prilike za odbranu, pozivajući putem štampe narod na uzburku, da je državno i narodno jedinstvo u opasnosti i da samo ovaj režim može sačuvati zemlju od propasti, koja joj sporazumom preti i da ovom režimu nema i ne može biti zamene u upravi zemlje.

Dok nije dana mogućnost i drugoj strani da iznese svoje misli u odbranu sporazuma, dok nije dana mogućnost tvorcima istoga da iznesu pred narod u čemu je njegova suština i bit, dotle se taj akt ne može objektivno prosuditi, a prema tome niti radi sačuvanja vlasti apriori zabaciti.

Mi možemo sada, nakon tolikih iskustava, izneti samo jednu posve objektivnu i neospornu konstataciju, da bez rešenja hrvatskog pitanja nema opstanaka ovoj zemlji, da je to pitanje kao crvotočina koja izjeda temelje države. Čim se bude dulje zavlčilo sa njegovim rešenjem, to će njegovo rešenje, kao što iskustvo pokazuje, biti to teže.

Jedno moramo biti na čisto, da se ova zemlja, baš u interesu hrvatstva, ne može dijeliti na tri naroda, jer je to u opreci sa političkim težnjama u pro-

šlosti, kada je hrvatski dio naroda tražio baš svoju slobodu i za slobodu se borio na principima narodnog jedinstva.

Poništiti princip narodnog jedinstva znači srušiti podlogu na kojoj je ova država sazidana i stvorena, znači poreći i zanjekati sve naše velike umove i sve one žrtve, koje su dane za ostvarenje naše slobode i našega jedinstva.

Legitimni predstavnici hrvatstva i u Krfskoj deklaraciji i u Ženevskoj deklaraciji u zaključcima Narodnog vijeća, i u Adresi kojom je došlo do akta Ujedinjenja izrazili su nedvoumno da ova država ima da počiva na principu narodnog jedinstva.

Ako se pogazi taj princip onda naša država postaje jedna mehanička tvorevina bez vitaliteta, ugrožena u svom opstanku. Ona postaje time jedna slučajna tvorevina, koja se može svakodobno da trga i raskine. Nije u interesu hrvatskog dijela našega naroda, da se u državnoj zajednici ogradi kineskim zidom od ostale braće kad bi to i bilo moguće.

Usljed pomješanja uticajnih sfera između Hrvata i Srba u tom slučaju suprot hrvatstvu suprotstaviće se srpstvo i izazvati neminovnu borbu, koja bi bila razumljiva i opravdana, ako se postavimo na stanovište tri naroda i konačno bi došli usljed te borbe do osvjedočenja da i u jednoj takovoj državi, gdje bi političke nacionalne i kulturne sfere jednog političkog organizma bile hermetički nepristupačne drugom političkom organizmu, hrvatsko pitanje ne bi bilo riješeno i ne može biti riješeno. I tako bismo se našli ponovno na onoj točki na kojoj smo i prije sporazuma bili, jer na principu triju naroda ne bi bio odstranjen sukob interesa, a osim toga u nužnoj konsekvenciji porekli bi i nacionalnu osnovu ove države i tako diskreditovali one principe na kojima ona počiva. Ali hrvatstvo u ovoj državi nije, ne može biti ugroženo.

Nepobitno je da princip narodnog jedinstva nije u našem praktičnom životu ostvaren usled lošeg metoda uprave, ali to ne znači da se taj princip narodnog jedinstva ne bi mogao u budućnosti ostvariti i da bi se njega trebali a priori odreći.

Obzirom na praktične rezultate naše dnevne državnopravne politike, hrvatski dio našega naroda je u pravu kad posmatra sa skepsom i sumnjom princip narodnog jedinstva i pojam jugoslovenstva, kako su se ti principi provodili u praktičnom životu naše dnevne politike. Iskustva su teška, i opravdane žalbe svima su poznate, jer se princip pravde, jednakosti nije provodio.

Ali radi toga mi se ne možemo odreći jugoslovenstva, pod kojim razumjevamo punu pravdu i jednakost za sve dijelove našega naroda, jednake dužnosti, ali i jednaka prava u svim granama državne uprave, čuvajući naše kulturne osobine, koje imaju služiti ne razjedinjavanju, nego sjedinjavanju, da našoj zajednici damo svaki od nas sve što je najbolje i najplemenitije. Kakav će naziv ta nova organizacija dobiti, da li će ta organizacija imati obilježja najširih samouprava odn. federativna obilježja sporedno je ako ta nova organizacija bude počivala na principu narodnog jedinstva.

Tražimo da se konačno vrati mir ovoj zemlji, koji ona zaslužuje, da se nakon rešenja svih političkih problema posvetimo kulturnom i socijalnom podizanju zemlje, jer su potrebe na tome polju ogromne.

Bez rešenja političkog problema ne mogu se pravilno rešiti socijalni i kulturni problemi, čije re-

šenje ne trpi daljnih odgadanja. Prema tome nerešen politički problem baca nas u natrag, tako da u svom progresu ne možemo slijediti stope savremenog, kulturnog i socijalnog razvitka vremena. U tome političkom problemu troše se sve pozitivne i konstruktivne snage našega naroda i one ostaju jedan ogroman minus.

Kad bi naš politički problem posmatrali nesebično sa stanovišta i pjestala općenitosti i cjeline, izvan utisaka uskoga mentaliteta, koji naš politički život okružuje i rastvara, izvan sitničavosti i bolesne političke megalomanije naših čaršija, bile one hrvatske ili srpske, i kada bi našu dušu očistili od štetnih partikularističkih natruha i sebičnih prohtjeva, naš politički problem bio bi rešen za 24 sata. Dok naša sredina ne bude očišćena od tih nastranosti, dotle nema pravilnog rešenja našeg političkog problema. Taj politički problem, prema tome, iziskuje jaku kulturnu sredinu koju taj problem zahvata. Bez visoke kulture nema rešenja političkog problema. Zato će trebati još dugo vremena, trebaće mnogo kulturnih nesebičnih pionira da se očisti sredina u kojoj živimo i radi toga ne vjerujem da smo na domaku pravilnog rešavanja problema koji rastaće naš narodni organizam.

Vjerujem u zdravu snagu našega naroda da će moći izdržati tešku bolest sadašnjice, da će se moći odupreti demagogiji, ma s koje strane ona dolazila, i da će konačno pobediti razum kao aksiom svake uspješne pozitivne djelatnosti i napretka i da će naš narod, i ako kasno, a ono ipak iz patnja i nastranosti sadašnjice, dočekati i doživjeti svoj uskras i preporod pravog i istinskog Jugoslovenskog duha, bratske ljubavi i snošljivosti.

Pošto sam uveren da ova vlada ne zna i da nije u stanju da reši i naše političke probleme, te da zanemaruje i socijalne i kulturne, zbog svega toga ja ne mogu glasati za ovaj predlog budžeta. (Burno pljeskanje na levici).

Потпретседник Фрањо Маркић: Реч има народни посланик г. Живојин Рафаилович.

Живојин Рафаилович: Господо народни посланици, уобичајено је задњих година у нашој Скупштини да владе ретко одговарају на интерпелације, политичког карактера, а на неке баш никако и не одговарају. И ето отуда жеља је код свих народних посланика из опозиције да буџетску дебату употребе за те политичке разговоре. То морам учинити и ја, остављајући да у специјалној дебати о буџету, проговорим о финансијским питањима.

Ја, господо, и овом приликом не могу да се отргнем једној зебњи која већ много дана притискује моје груди. Све оно што се дешава у иностраном свету, ма колико то било од нас далеко, и оно што се дешава код нас мора свакоме уливати зебњу од несрећа које могу наћи. Летимично само погледајмо у те догађаје, па ћемо видети да у Шпанији већ годину дана пламти крвави братоубилачки рат, да су на томе терену многе велике европске силе умешале своје прсте, помажући и физички и материјално било једну, било другу страну, хотећи да кроз њих спроведу своју политику. А сви заборављају да је Шпанија данас највеће жариште зла и несреће по цео свет и велика опасност да из ње не букне велики европски, па и светски рат.

На далеком Истоку освајачки Јапан напада истина једног колоса, Кину, али мирољубиву и неспремну. Сви се снебивају да заштите правду, сви остављају да се један велики пацифистички народ уништи и сломије.

Буне, устанци у Палестини, у Сирији, борба демократије у Француској против крајњих десничара и фашизам на помолу, све то указује на те велике бојазни, на тај велики страх.

А у нас у Југославији, зашто у нас, када смо удаљени од тих угрожених крајева, зашто код нас да нема унутрашњег мира? Зашто да ми нисмо сложни кад смо добили отаџбину уједињену, моћну и велику? Зашто да на нашој слободној груди немамо сви једнака права, немамо сви политичких слобода, равноправности и потпуне једнакости? Шта се све ово дешава на далеким странама, у XX веку, веку хуманизма, веку кулминације људске културе, то још и да се не чудимо, јер све то не зависи од наше воље. Али што се ове ствари одигравају код нас, то је бол који осећа сваки југословенски родољуб.

Господо народни посланици, ја сам у политичкој борби већ 35 година, а скоро ће се навршити 30 година како сам члан овога Дома. За свих 35 година мога политичког живота, ја сам са мојим пријатељима био у власти, и то делимично, свега око 2½ године. Све остало време то је била борба, борба непоштедна, борба љута са политичким противницима, да речем отворено и јасно са радикалима, јер сам од увек био демократа. Али наша борба имала је границу, наша је борба била међупартиска, наша борба није ударала по отаџбини, јер смо знали да нам отаџбина није крива за сва она трпљења, која подносимо. Борили смо се очајно и ми и радикали. Али над свима, и над нама и над радикалима, била је отаџбина више свега. Знали смо одредити границе тој нашој борби и зато никада својој отаџбини нисмо наносили вреда. Најбољи доказ за то може сваки наћи у свима нашим ратовима, а највише у ратовима од 1912 до 1918 године. Међусобна трвења између нас и браће Хрвата изгледа да се не ближе крају. Они нас оптужују за хегемонију; ми њих за федералистичко расположење. Па, хајде мало да расмотримо има ли хегемоније. Ја искрено мислим, и нека ме чују Хрвати, да хегемоније нема. Има нечег другог. Има насиља власника, има безакоња, има гажена правде и слободе. (Пљескање на левици). Али то није племенска хегемонија, јер од тог истог патимо и ми у Србији. (Један глас на левици: Још и више!) Зато ја браћи Хрватима препоручујем међупартиску борбу. Она није штетна. Она је врло често и корисна. Она излаже критици рад Владе. Она врло често даје корективе, који су и држави и народу корисни. Али на жалост, међупартиску политику не видимо на хрватским странама. Г. др. Мачек окупио је највећи део снаге и највећи број хрватских партија око себе и место међупартиске борбе он води племенску борбу. Г. Мачек вели да смо — кад велим г. Мачек ја говорим о свима Хрватима који мисле као г. Мачек, — г. Мачек вели да смо три народа потпуно засебна. Па на жалост, нашло се људи и у Србијанским крајевима који на то пристају и то признају. Међутим, ја мислим, господо, да ми нисмо три народа. Ако бисмо могли још о браћи Словенцима говорити у питању језика, само о дијалектичној разлици, између нас и браће Хрвата чак и те разлике нема. Има разлике у прошлости, има разлике у васпитању, у менталитету, у

историји, али све то не значи да ми нисмо један народ. Ако бисмо ми били три народа, онда ја не верујем да би икад дошло до овог уједињења. Ако бисмо ми били три народа онда бисмо се исто тако могли ујединити са Румунима, Италијанима, Мађарима и, не знам, с ким још. Међутим, ја мислим да смо ми један народ а ако не баш један народ, онда бар три племена једног народа. Међутим они веле да нисмо ништа род, а кад нисмо ништа род, шта ћемо онда у једној држави? (Гласови на левици: Тако је!)

Нажалост, опажа се слаба кохезија са тих хрватских страна за заједничку државу. Чак и појам државе на тим странама је нејасан. Помишља се да је држава нешто променљиво, нејасно, лабилно, нешто по чему може свако баратати кад хоће, и како хоће. Међутим, господо, држава није то. Држава је резултат свих напора и прегнућа нације за своју слободу и независност. Држава је збир снага нације и вечни чувар свих њених великих тековина. И у то се не сме дирати. То се мора чувати као светиња, као наследство предака, као наследство нашим будућим покољењима. Југославија није постала радом неколико екзалтираних родољуба, нити је постала снагом каквог завојевача. Она је плод једног историског хода кроз векове сва три племена нашег народа. Тај историски и величанствени ход не може нико омести. Он је непобедив. Он је неодољив. Он ће, кретан снагом Провиђења погизити све оне који покушају да му противстану.

Господо, ја дубоко верујем, ја имам непоколебљиву веру у овај историски ход, и на дну душе гајим уверење да нашем народном јединству не прети никаква велика и озбиљна опасност. Покрети који се опажају, они су по мом уверењу разумљиви. Они су епизоде. Они могу бивати кад слабији, кад јачи, али никад не могу угрозити наше јединство и нашу државу. И народи који су се пре нас уједињавали, имали су таквих истих незгода. Италијанима и Немцима требало је неколико деценија, па да доживе своје коначно уједињење; док су, изгледа, практична браћа Словаци и Чеси то много брже урадили.

Дајући на овај начин своје мишљење о нашем уједињењу и нашој држави, ја не бих желео да будем схваћен као човек који мисли да је само довољна гвоздена снага државе и њена груба сила па да све буде у реду. Не. Ја знам, господо, да снага једне државе не почива само у њеним добрим стратегиским границама, у њеном одличном наоружању, у њеним бетонским утврђењима; већ снага једне државе лежи у живој снази њеног народа. Народ који сачињава државу треба да буде задовољан па да своју државу, своју отаџбину воли. А да народ заволи своју државу, државна управа мора се старати да о свима крајевима, ма колико они забачени били, води подједнаку бригу, да сва социјална питања из свих друштвених редова подједнако третира, подједнако се о њима брине и кад народ види ту подједнаку бригу државе над свима, тај ће народ једном истинском и дубоком љубављу завоleti своју отаџбину.

Ја нисам, господо, интегрални Југословен. Ја немам уверење да се за кратко време од Срба, Хрвата и Словенаца може направити Југословенски народ. Не могу се у једну торбу бацити и Срби и Хрвати и Словенци, промућкати мало, па отуда вадити чисте Југословене. То је неприродно. Нека

свако од наша три племена чува своје племенско име, нека чува своју заставу и своје обичаје, нека чува своју веру. Нека их све воли, јер су за њих везани традицијом и прошлошћу. Али као што воли те своје племенске одлике, тако исто нека воли заједничку отаџбину, нека за њу гине и умире онако како смо ми умиралли у свима ратовима. (Одобравање на левици). Са тих страна желеле би се промене унутрашњег уређења у смислу федеративном. Не жели се јединствена и недељива држава, а знамо и зашто. Боје се наша браћа са тих страна, да ће у једној јединственој и недељивој држави изгубити своје племенске одлике и на пример после 100—200 година или не знам када, престати бити Хрвати.

Ја, господо, не бринем о томе како ће се моји пра-прауници звати. Али знам док ја будем био жив да ћу бити Србин, а у исто време и Југословен. Како ће се моји потомци, после сто и двеста година звати, Србима или Југословенима, ту бригу остављам ја њима.

Нас Србе, врло је тешко приволети федералистичкој држави. Ми Срби, никад у прошлости нисмо имали такву државу. Ми смо имали у средњем веку феудално уређену државу и она је имала пуно одметнуте властеле са својим покрајинама, али ипак су то биле тада засебне мале државе, али никако не федералне. Од кад се зна код нас за праву државу од Немање, па преко Милутина, Стевана Првовенчаног и Цара Душана, ми Срби знамо за једноставну и недељиву државу, и кад смо градили ову државу ми смо имали уверење да такву државу изграђујемо. И ни на крај памети није нам падало да у тој држави будемо хегемонисти и тиме подјармимо браћу која улазе у састав нове државе. Хегемонија није у природи Србина. Он то не жели, он то не тражи, но тражи, да сви чувамо недељивост државе, јер се боји сваког другог облика који би могао државу расклиматати и ослабити. Али прихватимо, господо, могућност да се на неки начин ипак дође до неког федеративног уређења државе. Да ли бисмо таквим решењем вратили ред, мир и спокојство у нашој земљи? Не, само би се промениле улоге. Били би задовољни Хрвати, што су добили онакву државу какву они желе, и то онај део који такву државу жели, али би на супрот томе били незадовољни сви Срби. Па ипак, господо, кад ми Срби не можемо да прихватимо федерализам, ипак морамо бити на чисто са тим да се нешто мора учинити да би се дошло до унутрашњег мира. Ја мислим да има начина. Ја мислим да ако би био донесен закон о најширим бановинским самоуправама, и закон о потпуној децентрацији власти, и ти закони били зајемчени Уставом, да би се под таквим околностима могли слободно да развијају племенски индивидуалитети не штетећи ни мало ни народно јединство ни снагу државе (Гласови на левици: Тако је!).

Господо, сад ћу да пређем на још једно друго питање из унутрашње политике. Влада господина др. Милана Стојадиновића у 1935 години, ступајући на власт, свима нама је врло добро познато, у својој декларацији обећала да ће земљу вратити у нормални политички живот и да ће донети неопходне политичке законе: Закон о слободи штампе, Закон о слободи збора и удруживања и најзад Закон о избору народних посланика.

Краљевска влада претставила је Народној скупштини ту ствар тако хитном да чак није имала времена ни да сачека редовни сазив Народне скупшти-

не, него је тражила овлашћење да она сама те законе донесе путем уредбе са законском снагом. Скупштина је, жељна и расположена да се земља што пре врати у нормални живот, дала Влади тако овлашћење. Али је прошла та година, а од тих закона није било ништа. Обновљено је и овлашћење и за следећу годину, па опет од тога није било ништа. И онда је сасвим природно да смо дошли до уверења да од тих закона уопште неће бити ништа. Међутим, у парламентарном животу сматра се да Влада има моралну обавезу да оно што обећа у својој приступној декларацији, да то и испуни. Ако то не учини онда значи да не поштује парламенат с једне стране, а с друге да најпотпуније демантује саму себе.

Господо, проговорићу неколико речи и о једном законском пројекту који је био пред нама и који је произвео толико буре у нашем унутрашњем животу, нарочито у српским православним крајевима, а то је Конкордат. Ја нећу да помињем све перипетије кроз које је овај законски предлог пролазио; нећу да говорим о свима оним силним напорима које је Краљевска влада чинила да овај Конкордат прође кроз Народну скупштину. Ја ћу да проговорим само неколико речи о последицама које је овај законски предлог оставио на наш политички живот. Конкордат, толико чувена реч да је данас и мала деца у православним крајевима знају, не би био такав баук за нас православне да је ишао својим редовним путем и да му садржина није била таква, да вређа интересе православне вере. Међутим, начин на који је Конкордат изгласан, повређено достојанство православне цркве, угрожени интереси православља, учинили су, да су се наши свештеници нашли спонтано са православним народом на једном фронту и у једној легитимној борби за одбрану интереса православне цркве. За срећу, и ако је пало доста крви и нанизало и превише нових хумки и гробова, ипак су обадве стране у последњем тренутку стале. Стала је акција и једне и друге стране. Цркве с једне, и Владе са друге стране. Влада је, увиђајући потребу, и свесна тога да православни наш народ неће ни по коју цену тај и такав Конкордат да прими, решила се да га, после изгласања у Скупштини, не спроводи Сенату. Затим је одлучила да га и дефинитивно скине са дневног реда и, најзад, недавним Указом Краљевског Намесништва амнестиране су и све кривице везане за Конкордат. Али у низу тих репарација остало је још нешто што није извршено а то је, да најоштрије буду кажњени они који су без икакве потребе изазвали крвопролиће; да најоштрије буду кажњени они државни органи који су издавали наредбе да се пуца у живе народне масе.

Запажа се, господо, последњих година једна свемоћ наше полиције и наше жандармерије. Оставља се простим жандармима или ситним полицијским чиновницима да они процењују моменат у коме треба пуцати, у коме треба убијати. А то не сме да буде, господо. Падале су главе, падали су мртви грађани у тренутку кад још ниједна длака са главе ниједном државном чиновнику није нестала. И ја молим Народну скупштину да прихвати мој предлог: да сви захтевамо од Краљевске владе, да јасним прописима прецизира, када, и у коме случају, жандармерија сме употребити оружје. А то би могли бити само они случајеви кад то захтева крајња нужда и када се зато има пуно оправдања. Без тога, господо, употребити оружје

значи злочин власти према народу. (Живо одобравање на левици).

Постоји, господо, бојазан да се Конкордат не повампири. Поштовани предговорник г. др. Баричевић баш је данас пре подне нагласио, да све ове обавезе које је Влада преузела, да оне још нису довољне. Да се може променити влада и доћи нова, којој се те обавезе не би свијале па опет изнети на решавање Конкордат. (Граја). Ја се, господо, не бојим тога. Ја се, господо, не бојим да ће се Конкордат понова јавити. Не бојим се из простог разлога што је се њихова партија Ј.Р.З. толико опржила на ватри Конкордата, да јој је мрско и чути реч „Конкордат“, а камо ли понова износити га на решавање. (Гласови: Тако је).

Господо, сећам се једног случаја из буџетске дебате за прошлу годину, када је један од другова, народних посланика, упутио питање Министру унутрашњих послова г. др. Корошецу, кад ће се обавити избори по градским општинама. Ако се не вaram г. др. Корошец одговорио је да ће се ти избори обавити до краја текуће, значи 1937 године. Али одговарајући на то питање г. др. Корошец је био заборавио да сенатски избори имају да се обаве фебруара месеца ове године и да ће му ти декретирани гласачи, претседници градских општина, требати за сенатске изборе. И у недоумици шта да ради, он је то питање једноставно решио. Није то обећање испунио, и у пуној мери искористио је гласове тих декретираних гласача за сенатске изборе. Ја уместо тога друга из прошле године поново упућујем то питање г. Министру унутрашњих дела и молим га да ми одговори, кад мисли расписати изборе за градске општине по Закону који већ толико година „сном мртвијем спава“ у фијокама Министарства унутрашњих дела.

Најзад, господо, на завршетку свога говора хоћу да проговорим само неколико речи, управо да региструјем само неколике појаве из области наше спољне политике.

Г. Претседник Краљевске владе и министар иностраних дела др. Стојадиновић учинио је неколико смелих и снажних потеза у спољној политици. Али о тим потезима ми, нажалост, не знамо ништа. Они су за нас потпуно тера инкогнита. Г. др. Стојадиновић средио је односе са суседном братском земљом Бугарском и чак са њом створио и пакт вечитог пријатељства. Ствар несумњиво добра, и ако буде вечна онда ће бити и вечно сачувано име г. др. Стојадиновића у аналима наше политичке историје.

Г. др. Стојадиновић средио је односе са великим земљама, Италијом и Немачком. Средио их до те мере да су они прешли границе коректности и постали пријатељски. И то је добра ствар. Италија и Немачка највећи су потрошачи наших производа, нашег извоза, и нема никога који би нам могао приметити и ставити у грех да са тим државама одржавамо добре, солидне и здраве односе. (Одобравање код већине). Али све, господо, може бити добро само уз један непобитан услов да су сачувана стара пријатељства, све старе везе и стари савези са пријатељима из тешких дана, са Француском и Енглеском. (Одобравање и узвици: Тако је!) Ако је учињено само оно прво, без овога другог, онда је то велики грех за који ћемо се некад горко кајати.

И поред све жеље да гласам за овај буџет који је земљи потребан, ја то ипак не могу да учиним

јер сам у опозицији и остајем у њој и гласаћу противу буџета (Одобравање и плескање на левици — Смех на десници!)

Потпретседник Фрањо Маркић: Има реч г. Љубомир Јовановић.

Љубомир Јовановић: Господо народни посланици, кад бацимо један поглед на европске државе, готово свуда видимо нешто неједнако, незадовољство и тежњу за побољшањем економско-политичког унутрашњег склопа једне државе.

Та неравност, неједнакост, то балансирање примећује се знатно у Пољској, а нарочито у нашим суседним државама. Како се само писало и како се поздрављао долазак Монарха у Грчкој, са каквим одушевљењем и клицањем примљен од народа, а данас, данас се изразити претставници његови налазе интернирани на разним острвима удаљеним од средине, од народа, који служе као импулс за постојање једне државе. Шта видимо у Румунији? Није ли се доскора клицало премијеру г. Гоги? Како је помпезно штампа писала о њему у Румунији као и код нас, како је он једини пронашао камен мудрости за спас и величину своје отаџбине. А г. Гога у том заносу и сјају толико се изгубио, да му се деси, на мистериозан начин нестанак једног дипломате велике стране силе, па да брига за егзистенцију државе доведе Патријарха на управу земље. Какав ће крај бити, блиска будућност показате.

Али оставимо на страну наше суседе. Гледајмо будним оком на нашу Отаџбину крвљу стеченом, какав ће њој крај бити. Зар нам мала пређашња Србија не може бити поучна историја нашег политичког живота? Нису ли партиске вође у маленој Србији збијени са народом створили од малене Србије данашњу Југославију?

Само је демократизам од 1903 године ојачао економски нашу малену Србију и у њен политички живот уливао вјерују и убеђење, да ће не само постојати, него и бити центар гравитациони за све Јужне Словене. Само такав унутрашњи живот малене Србије био је фантастично привлачан, да су Јужни Словени подјармљених суседних Империја, жудно очекивали да се баце у загрљај братске им Србије. Само такав систем довео је до величине државе Југославије. А у спољној политици, на гаранцију Русије имали смо кредит и престиж код наших савезника. А данас, не само што се стиде имена пређашњих партија и веза са Русијом, него се онај који у најбољој намери помишља на обнову пређашњих партија и везу с Русијом сматра непатриотски настројен.

Једна чврста и јако организована држава на бази демократије не може да подлегне дејству стране силе, ако су интереси унутрашњег и политичког живота идентични у вођењу спољне политике. — Само укрштањем интереса овакве структуре, оваквог склопа живота доводе до катаклизме.

Господо народни посланици, ми сви знамо, да је постојала некада моћна Римска Империја под чијом су влашћу били народи, познати цивилизованом свету. Видимо њене тврђаве, табле и мостове, руине њене некадашње културе, али ње нема данас.

Хиљаду научника, филозофа и историчара постављају себи питање и одговоре, у чему лежи катастрофа те Империје?

И најзад су дошли до закључка, да су томе узрок три сестре корупције: новчана, политичка и уставна, не водећи ни најмање рачуна о моралу. Ту симбиозу, ако се смем тако изразити, требало је уништити. Па и данас код нас, јавним гласањем се народ толико корумпирао, да за њега нема идеала ни политичких начела, него гласа ко да више. Узмимо пример, скорашње гласање за сенаторе. Зар данашњи бански већници који нису од народа изабрани, да бирају сенаторе? Зар ће такви сенатори претстављати народ и тумачити вољу и жеље народа? То нису прави сенатори, то је фалсификат. А шта да рекнем о господи министрима, који се доводе споља на министарске столице, који не познају, нити су се старали да упознају психу и потребе народа, јер су та висока господа далеко од народа, и понижење им је у народ улазити. Не ради се о томе, да један министар такве врсте само из партиске дисциплине излази у сусрет г. г. сенаторима и народним посланицима, са фалсификованим жељама, него је потребно испитати да ли је то оправдано и потребно народу, па да жеље и захтеве г. г. народних посланика и сенатора буду реализоване. Да се тако радило у маленој Србији не би се народ са циновском снагом и еланом борио против вековних непријатеља.

Па, господо народни посланици, против свега овога што сам изложио, ипак има лека да имамо и видимо срећну и моћну нашу Југославију.

Радикална странка са осталим партијама руковођена патриотизмом, начелима демократије, а имајући у виду да идемо у сусрет крупним догађајима, гради прошле године споразум са браћом Хрватима, а њој се пребацује, да поткопава темеље наше државе, нашег економског живота и слаби њену одбранбену снагу споља и изнутра. Не објављује се преку штампе, ко тако мисли и говори. Споразум није зато направљен, већ ради бржег завођења правог демократизма и решавање хрватског питања ако оно постоји. А да оно постоји, мишљења је и др. Стојадиновић, кад на конференцији у Топчидеру са Претседником Скупштине г. Ђирићем и Претседником Сената г. Мажуранићем вели, да би се радовао када би се то питање решило.

Не лежи конструкција једне државе у оваквом систему недемократском, у коме се г. Министар социјалне политике појављује на свима зборовима са својом отрцаном фразом, како народ треба да буде конструктиван. Па како ће народ бити конструктиван, кад га бију, мрцваре, само зато што тражи слободу, кад се ниједан збор не може одржати без жандарма тобоже под видом васпостављања реда. Зар је то конструктиван рад на завођењу демократизма, кад г. Министар социјалне политике долази на збор у Алексинцу са г. Баном и 20 жандарма, све у циљу, да има куражи да уђе у Алексинац и тиме на тај начин претстави своју популарност и како је народ за његову политику. (Један глас са деснице: То није за начелну дебату!) Ја себи не могу да претставим ауторитет и популарност г. Министра. Ако је ауторитет г. Министра јак, шта ће му пратња г. Бана са жандармима?! У сваком случају, сви политички људи, који политички мисле и раде, морају признати, да је г. Министар социјалне политике у своме изборном округу, који он уображава — врло слаб. Господина Бана Моравске бановине много сам ценно, али

себи не могу да објасним, шта му би да прати Министра, који нема политичких обзира. Само се једино може тумачити из страха да не би изгубио банску пензију.

Зар је политички морал г. Министра да он штити старешину среског суда и потпретседника ЈРЗ, па ма му био и рођак, који води моткама наоружане општинске и државне плаћенике, да јавно нападају литију и свештенике приликом парастоса изгинулим архијереју и свештеницима 28 новембра прошле године у Нишу.

У граду се овај лемо догађај препричавао неколико дана. Овај догађај је имао и тежих последица, које су се показале одмах после три дана. На дан Уједињења 1 децембра после обављених свечаности грађани су се као и обично шетали улицом. На Главном тргу — Тргу Краља Милана — један општински службеник без икаквог повода напао је једног свештеника и теже га повредио и то на очиглед великог броја грађана. По наређењу иследног судије г. Луке Савића, који се на тргу случајно нашао, нападач је одмах ухапшен. Док се ово догађало на тргу, старешина среског суда Димитријевић налазио се на балкону своје куће, која је на углу трга и посматрајући како нападач туче свештеника цинички се смејао. Неки тврде да је он са балкона и знак дао да се свештеник нападне.

Многи присутни тврде да је г. Димитријевић у моменту када је иследни судија г. Савић наредио да се нападач ухапси, интервенисао са балкона у корист нападача. Сви ти поступци старешине Среског суда г. Димитријевића узбудили су и револтирали масу грађана, очевидце овог догађаја. Свет се окупљао око куће г. Димитријевића и протествовао на његове поступке, довикујући: „Срам те било, уа... и ти си неки...! Уа... уа... ти си старешина...! Срамota! Зар ти претстављаш правосуђе...! итд. итд.

Тек што се маса света мало смирила, г. Димитријевић је са својом супругом изишао из своје куће и упутио се преко трга у хотел „Оријент“. Маса света спазивши га почела је за њим да виче „уа, срам га било! Саучесник у лицу старешине суда! Уа! итд“. Г. Димитријевић у место да се склони, он је још како тврде многи, масу изазивао и пркосио јој. Маса је кренула за њим до хотела „Оријент“. Она је све више расла и окупљала се пред „Оријентом“. Г. Димитријевић је сео за један сто крај прозора и пркосио гледао, цинички се смејао и изазивао масу разним мимицима, позивајући је прстом да уђе унутра. У тај мах из гомиле су бачена два камена у прозоре рестаурације. Г. Димитријевић се није склонио већ је извадио револвер и њиме претио маси. Овим поступком маса је била страшно узбуђена и до кулминације разјарена. Прохујао је само један моменат и рестаурација хотела „Оријент“ била је пуна разјарених грађана, који су на старешину суда г. Димитријевића бацили све што су по постављеним столовима нашли: тањире, чаше, флаше, сифоне и друго. Г. Димитријевић је био сав обливен крвљу. У рестаурацији је био прави пакао. Полиција је била већ ту и једва растерала разјарене грађане. Мора се рећи, да је полиција била врло хладнокрвна и да није грубо интервенисала. Ово, или из велике ревности, што је код нас у Нишу велика реткост или пак из плашње од разјарене масе, која је била многобројна.

После свега овога тешко повређени Димитријевић је пренесен у свој стан где је лежао до опорављења.

Због свега што је учинио целокупно исправно и честито грађанство је било против њега. Револт је дошао до кулминације и револт грађана срушио се на њега.

Иначе г. Димитријевић је рођак г. Министра Драгише Цветковића те је правио велике скокове у напредовању као чиновник. Готово као најмлађи судија у Нишу постао је старешина суда. И поред свих ових скандала још седи г. Димитријевић као старешина суда у Нишу. Оваквим поступцима он руши углед судства и правде, а судије су га у Нишу осудили и стиде га се. Оваквим конструктивним радом г. Министар не само што је погубио присталице, него се чак и најближи његови сарадници шапатом одричу њега и само чекају згодан момент па да га се отресу.

Молим г. Министра правде да не буде под сугестијом свога колеге г. Министра социјалне политике да не би постао оруђе за постигнуће његових циљева, јер сви, који су били под његовом сугестијом, изложени су били разним искушењима.

Владу г. Милана Стојадиновића примили смо са усхићењем, али његови су му сарадници нанели огромну штету разним аферама, Конкордатом а нарочито лакомисленим поступцима г. Министра социјалне политике.

Ја верујем да се г. др. Милан Стојадиновић не осећа пријатно у овом друштву, а уверен сам да би влада г. др. Милана Стојадиновића више успела, да се је дебарасирала многих баласта.

О осталим подвизима и политичком моралу г. Министра социјалне политике засебно ћу говорити приликом претреса буџета Министарства социјалне политике и народног здравља.

Гласаћу против овога предлога буџета. (Пљескање на левици).

Потпретседник Фрањо Маркић: Реч има народни посланик г. Душан Иванчевић.

Душан Иванчевић: Господо народни посланици! Влада г. Милана Стојадиновића претставила се Народној скупштини 4 јула 1935 г. декларацијом, која је садржавала минималан програм њезина рада. Ја наглашавам и подвлачим да је то био њезин минималан програм, који је она требала да изврши и у краћем року, него што је овако дуги рок колико она досад већ управља земљом. Ми ћемо данас, након скоро три године како Влада управља земљом и кад је при крају скупштинска периода, да подвргнемо критици рад Владе с обзиром на њезину декларацију и на онај минимални програм њезинога рада. Да видимо шта је Влада испунила од обећања које је дала Народној скупштини и целој земљи и да видимо колико се држала оних обавеза које је на себе примила у декларацији.

Пре свега, Влада Господина Милана Стојадиновића изјавила је пред Народном скупштином, да ће се у спољној политици држати основице која је од раније утврђена уговорима о миру, уговорима о савезу и пријатељствима, постојањем Мале антанте и Балканског споразума, и на традиционалним везама дубоког пријатељства према Француској. Ту је основицу Влада прогласила непроменљивом директивом за сав свој будући рад у спровођењу спољне политике.

Даље је Влада изјавила да ће подржавати и појачавати досадашња пријатељства и да ће проширивати сарадњу са оним силама чији би основни идеал био учвршћење и организовање европског мира. Ја нећу дубље улазити у питања спољне политике због тога што су се о тим питањима изјаснили већ другови са левице који се у та питања боље разумеју и што се наддам, да ће у специјалној дебати још бити говорника са левице који ће та питања расправити.

Као народни претставник ја хоћу да изјавим о вођењу наше спољне политике оно што о томе осећа наш грађанин, што осећа наш сељак који прати политику унутрашњу и спољну, оно што осећају широки слојеви народа. Ја господо, нећу да подвргавам критици Владину обавезу да ће се држати у спољној политици основице која је од раније утврђена. Узимам шта више да Влада и данас стоји на тој основици и питам: да ли је Влада испунила своју обавезу коју је дала у декларацији, да ће она стара пријатељства не само одржавати него и појачавати. Господо, цео југословенски народ без разлике осећа то, да ова Влада не само да није појачала стара пријатељства, него да је ослабила везе пријатељства баш према нашим најбољим и најприроднијим пријатељима и савезницима. Тај осећај који се код народа развио, изазвао је сам наш Министар спољних послова неким својим демонстративним гестовима и демонстративним шетњама по Европи, као и оним његовим гестовима, који су у вези са посетама које су нашој престоници чињене.

Господо, Влада нам се хвали да је нашој земљи прибавила нове јаке пријатеље. Ми постављамо једно питање у тој ствари. Да ли је Влада у томе свом раду остала верна својој обавези: да тражи пријатељство са оним силама којима је основни идеал учвршћење и организовање европског мира? Господо, за нас и све наше пријатеље и савезнике основно је начело у спољној политици: одржање европског мира на бази уговора у миру, а у сарадњи са Друштвом народа. Ми имамо право поставити питање Влади, да ли је тим нашим новим пријатељима збиља основни идеал учвршћење и организовање европског мира, или су баш они ти, због којих је цела Европа забринута за свој мир.

Имамо право да поставимо Влади питање, да ли су ти наши нови пријатељи они који гарантују уговоре у миру и оно стање које се на тим уговорима заснива, или су баш они ти који траже дубоку ревизију уговора у миру.

Господо, цео наш народ без разлике осећа да је нама место на оној страни и на страни оних сила које иду за тим да се уговори о миру одрже и да се одржи оно стање које се заснива на тим уговорима, а никако на страни оних сила које иду за ревизијом уговора о миру.

Влада се брани и каже да она с тим новим пријатељима не склапа политичке пактове већ само боље трговачке везе. Господо, ми смо и пре ове Владе имали с тим новим пријатељима добре трговачке везе. Са нашим западним суседом имали смо јаке трговачке везе и онда, када су политички односи били јако рђави, а први трговачки уговор са Немачком био је начињем за време владе Југословенске националне странке, па ипак господо, у то време није било овако бучних манифестација ни у Риму ни Берлину, крај свих тих добрих трговачких односа. (Повици: Тако је! — Одобравање

на левици). Значи, да је др. Стојадиновић вероватно неку другу трговину направио са тим државама, која нама није позната.

Господо, цео наш народ без разлике осећа да у спољној политици постоји извесно скретање са досадашње линије. Можда г. др. Стојадиновић има нека оправдања за та скретања, али он народу та скретања није до сада објаснио и не може да их објасни и због тога што то није објаснио, влада код народа забринутост због вођења наше спољне политике.

Господо, народ је у својим захтевима за објашњење спољне политике јако скроман. Широки редови народа не траже од Владе да му казује садржину пактова и уговора са пријатељима и савезницима. Народ не тражи да му се саопштавају поверљиви разговори министара иностраних послова, а све то данас не знају ни активни министри у Кабинету г. Стојадиновића, а камо ли да их знају шири редови народа, али на једно има народ пуно своје право, а то је: спољна политика мора бити у својим основним линијама јасна и одређена, морају се знати основна начела спољне политике и њезини главни циљеви, и најзад, народ има пуно право да од свог Министра спољних послова тражи да осигура земљи сигурне и добре пријатеље за сваки случај. (Одобравање и плескање на левици.) Данашња наша спољна политика, господо, да се најблаже изразим, народу је нејасна и неразумљива, и зато што је народу нејасна и неразумљива, та политика не ужива поверење народа, а, господо, била нека држава демократска или диктаторска, ипак нешто значи и народ и народно поверење, јер без поверења народа ништа не значи ни унутрашња, а још мање спољна политика.

Влада се, господо, хвали нашем народу да су данас све европске силе једнако добри пријатељи наше земље. Али се наш народ том Владином изјавом ништа не теши. Кад би у Европи владала потпуна хармонија односа, онда би се још и могао тешити том изјавом, али кад се Европа дели у супротне таборе и кад велики државници стално употребљавају сву своју вештину како би евентуални ратни сукоб избегли или барем одгодили, онда нам та изјава Владе ништа не користи. Наш је народ био много спокојнији кад је имао мањи број пријатеља, али зато посве сигурних, јаких и поузданих. (Одобравање на левици).

У унутрашњој политици Влада се обавезала да ће се држати Устава од 1931 године, да ће нарочито бити верна принципу народног и државног јединства, да ће радити на стишавању политичке заострености и на концентрацији свих конструктивних народних снага.

Што се тиче прве обавезе Владине ми добро знамо да је она све до прошле године на сав народ чинила тај утисак да јој је много више стало до ревизије Устава, него до одржања Устава од 1931 године. Што се тиче народног јединства, на свима странама добијао се утисак да је Влада спремна да од тога принципа отступи, као и од државног уређења које је везано за принцип народног јединства.

Господо, ми никада нисмо за ове три године чули од Владе да она истиче или подвлачи, да јој је главна дужност да спроведе Устав до краја, него смо стално слушали то како је њезина дужност да ликвидира шестојануарски режим, али не

да ликвидира неке методе и привремене законе тога режима, него да ликвидира ону идеологију, која је проткана кроз сам Устав, који се оснива на принципу народног и државног јединства.

Ми смо слушали прве министре из Кабинета г. Стојадиновића, који су били мозак и Владе и странке, како на зборовима препоручују народу да србује и хрватује, а југословенство да остави за доцније време и доцнија покољења. И не само то, да Влада није спроводила Устав како се у декларацији обавезала, него је она свом снагом нападала оне, који су бранили Устав и ону идеологију на којој се Устав оснива. Влада је са удруженом опозицијом била сложна у томе питању и нападала је све нас који смо остали верни оним принципима ради којих смо и помагали шестојануарски режим.

Питање је сада кога је ова Влада нападала, да ли је она нападала оне, који су за шестојануарског режима имали главну власт у рукама? Влада је најоштрије нападала оне, који у том режиму нису имали никакву власт или су имали врло мало власти. Код нас уопште настаје такав политички обичај, да они, који су за исти рад најодговорнији, беже од своје одговорности, а остављају да тај рад бране они, који су у њему имали најмање удела.

Ви сте, господо, у Финансијском одбору видели како владина већина верно помаже сваког активног министра, а видели сте и то како владина већина са уживањем слуша нападаје на оне министре који више нису активни министри. (Плескање на левици — *Миливоје Исаковић*: Менталитет новог покољења!)

Ви сте слушали исповести неких људи који се бране пред Народном скупштином како ништа нису имали са опструкцијом из 1936 године и како су се та исповедања и прања заређала, изгледа, да ће остати на крају крајева, као најјачи опструкционаши у овој Скупштини, нека ми се то не замери, остаће као највећи опструкционаши из 1936 године наши мирни и тихи другови Анте Мastroвић, Јосип Хорват и др. Светислав Поповић, који су у овој Скупштини познати као људи најмирнијег темперамента.

Тако је било и са одбраном шестојануарског режима! Остало је да бранимо тај режим ми, који не само што нисмо имали власт у томе режиму, него који добрим делом нисмо имали ни пуну наклоност власти у својим срезовима (*Јован Здравковић*: Шта ћете, таква вам је судбина!) Пуне две године били смо у борби и са др. Влатком Мачеком и са удруженом опозицијом и са режимом др. Милана Стојадиновића, и ми смо поносни, што смо ту борбу издржали у борби са свима, а без ичије помоћи. (Бурно одобравање на левици. — *Мирко Дошен*: И Влада је дошла на наш програм!) У свом држању према Уставу и свом тумачењу народног јединства, Влада је била много ближа Удруженој опозицији него Југословенској националној странци. И Влада и Удружена опозиција сматрале су Југословенску националну странку највећом запреком за спровођење својих споразумашких планова. Влада се цело време колебала између обавеза датих у декларацији и споразумашке политике, па је овим колебањем уносила забуну не само у широке редове народа него и у посланичке редове на десници.

Наши другови на десници често пута су довођени у тежак и смешан положај. Они су једнога

дана бурно одобравали оним посланицима који су говорили о три различита народа у духу Мачекове науке, а ти исти посланици другога дана исто тако су живо одобравали оним ретким говорницима са деснице, који су говорили у духу народног јединства.

Када је Влада изнела Конкордат пред Народну скупштину она је објашњавала како се Конкордат мора изгласати, јер да то траже крупни интереси државни и народни, интереси спољне и унутрашње политике и принцип верске једнакости и равноправности. Десница је то бурно одобравала. Али кад је Влада после тога изјавила да брише све оно што је раније казала и да Конкордат не треба више ни држави ни народу, онда је десница и то бурно одобравала. (Пљескање и смех на левици — Војислав Лазич: И своје батине је одобравала.)

Влада је многим својим поступцима изазивала сумњу у своје планове и циљеве не само код народа, него је изазвала сумњу и код оних политичких људи који су се трудили да најобјективније оцене рад Владин и њезине циљеве. Да ништа друго немам, довољан ми је доказ један случај који се мени лично догодио. Ја сам 1 марта прошле године са овога места говорио и бранио сам левицу од оптужби једног активног министра, који је помињао извесне ствари које нису имале свога места. Бранећи левицу од тих неумесних напада ја сам између осталог казао и ове речи: „Цео овај Дом исто тако је једнодушан у дубоком поштовању Краљевског Намесништва, за које верује да ће оно са много мудрости и вештине знати и умети да очува аманет Великог Краља Александра. Тај аманет збијен је јасно и одређено нарочито у овим Краљевим речима: Чувати народно јединство и целину државе, то је највиши закон за мене и за свакога“. Па сам, господо, у томе истом говору цитирао оно што се зове политичким вјерују нашег народа. То је цитат Краљевих речи из Адресе од 1932 године. Тај цитат гласи овако: „Чувати јединство народно и целину државну, то је највиши циљ моје владавине и то мора бити и највећи закон за мене и за свакога. Народно јединство и државна целина не могу никада бити предметом никаквих погађања; они морају бити увек изнад нашег дневног државног живота и изнад свих посебних интереса“.

Господо, шта се догађа? Цензура Краљевске владе дозволила је да у свима новинама, које су донеле извештај о томе говору, изађе само прва половина прве реченице, да изађе само ово: „Цео је Дом исто тако једнодушан у дубоком поштовању Краљевског Намесништва,“ до ове запете, а од запете даље ниједне речи! Све остало цензура је избрисала, а онај други цитат, Краљеве речи, не само да није дозвољен за новине, него је једва остао и у самим стенографским белешкама.

Како сам ја могао другојаче да протумачим то него тако, да се Влада не слаже са тим речима које сам овде цитирао.

Ето, господо, какав је ликвидаторски дух владао у редовима Владе пре годину дана. Ми данас чујемо по неког говорника са деснице, — они су истина тако ретки, — али кад неко и од њих дође на говорницу, чујемо како и они хоће да се данас води југословенска национална политика, као што то и ми препору-

чујемо да се води. Па, господо, узмимо да је тачно то што ти ретки говорници кажу, али онда сваки од нас има право да пита: Па, господо моја, зашто онда пуне три године толиког мучења и земље и овог народа? На то нам они поверљиво одговарају: То је била Владина тактика: Ми питамо: какав је био циљ те тактике? Они нам исто тако поверљиво одговарају: био је циљ да се покаже како господин Мачек у највећој слободи, коју му је Влада намерно дала, ипак ништа не може да нашкоди овој држави, јер — Бог чува Југославију. (Усклици на левици: Тако је! — Врло добро!)

Ми, господо, збиља видимо да је Југославија остала, упркос свега рђавог рада Владе и у пркос разорног рада г. Мачека и његових савезника. Али ми питамо: што је нашој држави било потребно да се три године врше тако опасни експерименти. Зашто су биле потребне толике велике жртве и коме је било то потребно да убија морал у најбољим нашим националним редовима? (Живо одобравање на левици.)

Док Влада у првој тачци барем толико изјављује преко својих посланика да се враћа на ону обавезу коју је преузела 4 јула 1935 године, идемо да видимо даље, шта је извршила од даљих својих задатака и обавеза.

Господо, када је Влада примила власт, она се обавезала пред целом земљом и пред Народном скупштином да ће донети некоје важније политичке законе, а пре свега Закон о штампи. Ми се, господо, питамо: да ли је Влада донела Закон о штампи? Не само да нема новог Закона о штампи, него је данас слобода штампе мања него што је икада раније била. Влада се исто тако обавезала да ће донети Закон о зборовима и удружењима. Тога закона још немамо, нити имамо слободу зборовима и удруживања. Влада се обавезала да ће донети Закон о избору народних посланика, а ни тога закона немамо, иако је овај скупштински период пришао своје крају.

Влада се обавезала да ће донети још и закон о широким народним самоуправама, па ни тога закона нема! Не само да нема широких народних самоуправа, него је данас централизација власти већа него икад раније. (Одобравање на левици.) Данас је та централизација власти тако велика да има министара који се баве чак и постављањем обичних радника тамо негде на градњи пута или пруге. Место да донесе ове законе, ова Влада из године у годину само тражи овлашћења и добија их, али их никако не користи и обавезе своје не извршује. Па, господо, свако од нас има право да запита Владу с чиме ће она изаћи на изборе, ако их она буде водила. Али, господо, није Влади до решавања великих унутрашњих политичких питања ради којих је и добила власт, него је њој главно то како би добила изборни мандат и како би изборе спровела на препад и подвалу.

Господо, најтежи неуспех Влада је доживела у извршењу својих обавеза у трећој тачци, тј. у стишавању политичких заоштрениости. Не само да Влада ништа није стишала, него је тако заоштрила све старе сукобе и отворила многе нове сукобе, да данас унутрашње стање у нашој земљи задаје најозбиљнију бригу сваком грађанину ове земље.

Министар спољних послова још се и хвали неким својим успесима које је постигао у спољној политици, хвали се успесима које ми тако лако

не можемо да контролишемо, али г. Министар унутрашњих послова у свом дугом, врло исцрпном и врло искреном експозеу о унутрашњој ситуацији наше земље, приказао је у Финансиском одбору стање у нашој земљи тако тешким да га ја са ове говорнице не могу и не смем да приказујем тежим него што га је он приказао.

Кад је г. Стојадиновић дошао на власт, онда је у нашој земљи постојало свега једно једино тешко политичко питање, а то је такозвано хрватско питање. Г. Стојадиновић је у 1938 годину зашао са шест тешких политичких питања, а имао је само једно кад је на власт дошао. Поред хрватског питања настало је питање католичке цркве и питање православне цркве. Два питања која су изазвана неспретном и рђавом политиком Владе г. др. Стојадиновића. А г. Министар унутрашњих послова упозорио нас је у своме експозеу у Финансиском одбору да сад имамо на Југу три опасна покрета који му задају много бриге, а, разуме се, нама свима још много више него њему. Човек и нехотице долази на ту грешну мисао да је г. Коросец хтео свима нама да укаже прстом на то да се два покрета на Југу јављају као прва последица вођења нове спољне политике г. Стојадиновића, јер он се још лане на те покрете није ниједном речи жалио.

Господо, данас је унутрашња ситуација у нашој земљи тако тешка, да више ни партизани не уживају у тешкоћама ЈРЗ, јер те тешкоће нису више партиске тешкоће, нису тешкоће партије која влада, него су то тешкоће целе земље, и ми се сви забринутно питамо да ли ће се наћи неко способан и јак да извуче нашу земљу из ових неприлика у којима се данас налази. (Одобравање на левици.)

Господа су говорила како је 1935 година била година великих немира и бурних политичких страсти. Господо моја, када се сравни данас стање у нашој земљи са оним у јуну 1935 године, ми можемо јуни 1935 године сматрати месецом идеалног мира у нашој земљи према оним немирима какви се данас догађају. (Одобравање и плескање на левици). Па, ипак се, господо, ова иста влада већ тада осећала и сувише слабом да ситуацију сама носи и зато је у својој декларацији примила обавезу пред целом земљом да ће радити на концентрацији свих конструктивних снага у народу.

Да видимо, господо, како је Краљевска влада извршила и тај задатак, како је провела концентрацију? Ми данас видимо да је Краљевска влада досад успела да прикупи око себе само две групе двају Ђорђевића, г. Воје Ђорђевића и Милана Кр. Ђорђевића. Кад говорим о групи г. Воје Ђорђевића ја сасвим искрено могу да кажем да сматрам самог г. Воју Ђорђевића политички вреднијим него ону целу групу коју је довео г. Милан Кр. Ђорђевић. И сад видите, иако ја г. Воју Ђорђевића сматрам таквом политичком вредном, ипак, господо, ви се сетите на који је начин и како је ушао г. Воја Ђорђевић у Владу г. Милана Стојадиновића. (Живота Милановић: Немојте те ствари, то је било онда!) Господо, г. Живота Милановић се вара ако мисли да ћу ја сад да спомињем оне ствари које су њима непријатне. Не, он се вара, ја ћу да пређем преко тога, ја хоћу само да потсетим Народну скупштину на то како је г. Воја Ђорђевић ушао у Владу сасвим тихо, готово срамежљиво, без икакве помпе и без икакве славе, одједном се г. Воја нашао у Влади и нити се с тиме

поносио он, нити г. Милан Стојадиновић. Али, господо, кад се пријавио, не у Владу, него само у владајућу странку г. Милан Кр. Ђорђевић са својом групом, онда је то примљено на врло свечан начин. Та је група примљена у самом Кабинету г. Претседника владе, на историски дан 1 децембра, па долазе и фоторепортери, и фотографишу групу скупа са г. Стојадиновићем па се те фотографије доносе у свима новинама у земљи и онда г. Претседник владе чека ефекат, а народ се само насмејао и рекао: „У нужди ђаво и муве ждере“. (Буран смех на левици).

Господо, зашто оваква велика разлика у примању једне групе која има неку своју политичку вредност и једне групе која политичку вредност уопште нема? Разлика је, господо, у томе што је 1936 године г. Стојадиновић био на врхунцу своје славе и своје моћи и онда му је и г. Воја Ђорђевић био мали, није га ни сам опазио кад му је у Владу ушао, а 1937 године он је био у таквој невољи да му је сваки добар био и са сваким се поносио.

Господо, 31 јануара о. г. била је једна конференција ЈРЗ у Београду. На тој конференцији држао је говор г. Ђура Јанковић и у томе свом говору он се ниједном речи није обазрео на оне страховите оптужбе које су неколико дана пре тога изнесене против њега у Финансиском одбору, него се виноу у највише сфере унутрашње и спољашње политике, помогнут од својих пријатеља и савезника који су на тој конференцији били. А поред присталица г. Ђуре Јанковића и поред цигана у име којих је говорио г. Сима Васиљевић, на тој су конференцији били и пријатељи г. Милана Кр. Ђорђевића, који је између осталог рекао и ово: „Ми смо прикупили народ који сачињава самосталну демократску странку, а која је састављена од тако званих пречанских Хрвата, од Срба у ствари. Довели смо их у Београд и спојили се са ЈРЗ на славу велике Југославије и на страх врагам“.

Господо, наш народ каже: „У нужди ђаво и муве ждере“, али што је „Самоуправа“ кадра да прождере, то ни ђаво није кадар. Ми, господо, не знамо какви су то пречански Хрвати који су у ствари Срби, али једно сигурно знамо а то је, да приласком ове групе у Јерезу, нити је Југославија постала славнија него што је била, нити је страх код наших врагов већи него што је раније био.

Господо, поред ове концентрације коју је извела Краљевска влада, она се јача још и на тај начин, што Господин Претседник Владе из скупштинских клубова извлачи једног по једног посланика као сандуке из магацина и онда те сандуке, већином празне, гомила у велики магацин Јерезин. Господо, можете о господину Стојадиновићу да мислите шта хоћете, али моје је дубоко уверење да је он у партијским стварима врло вешт, врло бистар и паметан, и зато, кад он те сандуке превлачи из клубских магацина у свој, он тиме не заваара себе, јер он зна шта то вреди. Ако он те сандуке ипак превлачи, он то ради зато што има људи који не знају право стање у народу и он хоће да те неупућене људе заваара са тим својим привидним успесима.

Ми видимо како се влада преко своје штампе хвали и са „величанственом победом“ на сенатским изборима, док ми сви знамо да никакве борбе није ни било, јер кад влада поставља кандидате и кад она сама именује бираче, онда народ уопште и не учествује у тим борбама. Ми сви то знамо,

али има људи који не знају какав је наш закон о избору сенатора и они збиља могу да мисле како је била велика и тешка борба у народу против Владе и да је Влада „величанствено” победила!

Господо, сав југословенски народ осећа да је стање у нашој земљи данас теже него икад раније. Сав народ осећа да је крајње потребно да се све снаге народа удруже, како би очувале аманет покојног Краља. Краљевска Влада је у својој декларацији од 8 јула 1935 године врло добро казала, и онда јој је десница то бурно одобравала: „аманет Великог Краља Ујединитеља није остављен на чување само једној личности или једној влади, или једној политичкој групи, него је остављен целом југословенском народу”. То су речи из декларације Владе господина др. Стојадиновића. Наши противници са деснице често су нас корили, да Југословенска национална странка само себи присваја дужност да чува Краљев аманет. Господо, ми ту дужност никад нисмо присвајали само за себе, већ за сав народ али од 1935 стицај политичких прилика у нашој земљи био је такав да је Југословенска национална странка била једна политичка група, која је најјаче и најодлучније подвлачила основне принципе наше националне политике на којима почива аманет Великог Краља. И кад смо, господо, још и прошле године нападали другове са деснице, ми их нисмо нападали зато што нисмо хтели да и они воде југословенску политику и што би нам то било криво, него смо их нападали због тога што нису водили југословенску националну политику никако, или су је водили рђаво. Ми смо хтели и желели смо само то да је они воде боље него што су је водили. Али, господо, под утицајем Владе, десница се стално колебала између политике југословенског националног јединства, на коју је Влада била обавезна по декларацији, и између споразумашке политике коју је водила 1935, 1936 и до половине 1937 године. Баш због тога што се десница у тим основним политичким питањима колебала, ја сам зато и прошле године са овог истог места казао десници ове речи, које хоћу и данас да поновим, како бих одбио од нас сва подметања и све неправедне оптужбе. Прошле године ја сам казао десници ове речи: „Југословенска национална политика није својина једне организације. Југословенска национална странка најмање мисли на то да она једина за се присвоји ту политику. Она не тражи то за себе, и ако ви, господо, мислите да Југословенска национална странка не може да води југословенску политику како треба, онда узмите, господо, ви југословенски барјак и ви га носите. А кад бисте ви доиста тај југословенски барјак носили, ми би се сви лако нашли заједно на југословенској линији”. То сам, господо, казао још у прошлој години, а то значи да је наша жеља да десница, које на жалост овде ни нема и која је опустела не само у народу него ево и у скупштинским клупама, наша је жеља да и она води југословенску политику. Данас нас је, господо, један говорник са деснице уверавао да ће од сада и десница водити југословенску националну политику. Ако је то тачно, господо, ми се томе можемо само да радујемо. Ми се можемо радovati ако се грешник, макар и у дванаестом часу покаје и пође правим путем са кога је залутао. Али ми, господо, немамо вере да једна оваква Влада, са оваквим својим саставом

и са оваквом својом десницом, која се стално колеба, да оваква Влада с том својом колебљивом десницом може ма шта добро у овој земљи да учини. Јер досадања Влада није се уопште бавила решавањем политичких питања, а што је и покушала да реши, њен је рад уродио најгорим плодом.

Господо, ова је Влада тако разнородна да она уопште не може да нађе неке заједничке принципе у вођењу унутрашње политике. Тој Влади није ни стало до неких политичких принципа и начела, него се само окреће преврће и лево и десно, тако да ствара велике непријатности и народу и самој својој скупштинској већини. И најзад, господо, не могу успешно водити југословенску националну политику они људи који нису Југословени по уверењу, него су само условни Југословени, који су Југословени само дотле док су на власти и само толико, колико се то од њих изрично тражи. Господо, и са условним Југословенима може бити сарадње, али вођење југословенске националне политике припада само онима, којима је југословенство уверење, којима је то основна политичка мисао, којима је то жив осећај. Ја нећу да кажем да таквих Југословена са уверењем има само у Југословенској националној странци. Ја радо признајем да таквих Југословена има и у другим политичким групама, па има их и у Југословенској радикалној заједници. Али је невоља у томе, господо, што су политичке прилике такве да сви југословенски политичари заједно имају сувише мали утицај на вођење наше државне политике, а уколико и има југословенских елемената на десници они су и сувише мали и слаби да се може осетити њихов што јачи утицај на вођење владине политике. И зато што је њихов утицај мали и слаб, зато ће и успех бити слаб. А господо, и шестојануарски режим није уродио јачим плодовима углавном стога што власт ни тада није била поверена људима који су били Југословени по уверењу. И онда је било много званих, а мало изабраних. И у тим кабинетима било је људи који не само да нису радили за југословенску мисао, него су радили противу југословенске мисли. (Одобравање и пљескање на левици). У тим владама било је људи са највећим поверењем Великог Краља, који су се по Његовој смрти први бацили каменом на свој рад, а сви ти који се одрекоше свога рада, где се данас налазе? Налазе се у Радикалној заједници, или око ње и скупа с њом.

Па како, господо, можемо очекивати да ће ова Влада показати какве успехе у решавању политичких питања против свога уверења, када она није показала успеха у ономе питању, које је доиста хтела да реши свом својом енергијом. Како ће она да реши питања која сам малочас набројао, кад та Влада није успела да спроведе ни питање Конкордата? Први министри из владе г. др. Стојадиновића наводили су са овога места тешке разлоге и аргументе, како је Конкордат велика потреба наше земље, па је и у томе питању Влада доживела тако страховит пораз да ни у једној другој земљи ни једна влада не би могла да и даље остане на свом месту после таквог тешког пораза. Јер, господо, када је скупштинска левица донела заједничку резолуцију и саветовала Влади да повуче Конкордат који је био пред Скупштином и да донесе измене у Конкордату у сагласности са Уставом и принципима верске једнакости и равноправно-

сти, онда је Влада то одбила уз бурно одобравање наших другова са деснице. А та иста Влада данас признаје да тај Конкордат, који је она донела, не одговара одредбама Устава и да не одговара принципу верске равноправности и једнакости.

Па, господо, када знамо све то и кад сад слушамо говоре о некој преоријентацији од стране Владе у погледу унутрашње политике, ми ни сад не можемо да верујемо у добре плодове њенога рада, јер ми видимо да Влада за ове три године није испунила ниједан задатак који је добила кад је власт примила нити је одржала у целости и једну обавезу из своје декларације од 1935 год.

У спољној политици, господо, Влада је изазвала код народа тешку сумњу да је ослабила пријатељске везе са нашим најбољим пријатељима. Изазвала је сумњу да се исувише наслонила на оне силе за које у нашем народу нема уверења да им је највиши идеал учвршћење европскога мира. Влада је унела забуну у народу својом хвалом да су нам готово све државе овог света једнако добри пријатељи, тако да народ више не види и не зна ко му је прави пријатељ.

Влада није донела ниједан закон од оних за које се изричито обавезала да ће их донети. У унутрашњој политици није Влада решила ниједно политичко питање, а кога се питања и дотакла, прошла је врло рђаво. Влада није ублажила политичке заострености, него је напротив заострила све старе сукобе и отворила нове сукобе до те мере, да се сваки грађанин са стрепњом пита ко ће моћи да изведе ову земљу из свих ових тешкоћа у које ју је Влада довела. У целој земљи влада велико незадовољство са политиком владином. Данашњи режим је омраженији него и један ранији, а ми смо из експозеа г. Министра унутрашњих дела у Финансијском одбору разабрали да су једино усташе задовољни са владином унутрашњом политиком, па према изјави г. Корошца усташе се враћају из иностранства натраг, јер више не осећају потребе да наставе са својим деструктивним радом у иностранству.

Наше унутрашње прилике никада нису биле теже него данас. Али ми се уздамо да ће Круна, уз помоћ народа, наћи излаза из ове тешке ситуације, а што се нас југословенских националиста тиче, ми ћемо учинити све што можемо да се прилике у нашој земљи што брже и што боље среде како би Његово Величанство наш млади Краљ Петар II преузео власт у јакој и срећеној Југославији. (Живо одобравање и плескање на левици.)

Потпредседник Јеврем Томић: Има реч г. Јеремија Протић.

Јеремија Протић: Господо народни посланици, ја ћу говорити у своје име и у таквом положају имаћу једну олакшавајућу околност, што ћу говорити одређеније и либералније, констатујући извесне чињенице које су на дневном реду и које су имале реперкусије на јавно миљење и схватање свих честитих грађана у овој земљи. Ово је једина говорница која је остала за опозиционе посланике, који су доведени у могућност да своје говоре доставе народу ако не непосредно одавде из ове дворане, а оно, благодарећи цензури, или боље „слободној штампи“ прештампавањем стенографских бележака и слањем тих говора својим бирачима. Па, нажалост, и у таквим случајевима г. Министар унутрашњих дела нашао се побуђен да поверљивим

расписима издаје наређења среским властима да те и такве говоре народних посланика забрањују и спречавају њихово растурање, оглашујући их за илегалне брошуре.

Господо, после свега што се радило и ради за ове две и по године и после свих догађаја у земљи и после рада у Парламенту и начина рада у Парламенту, с обзиром на оне силне Уредбе које су донесене од саме Краљевске владе, а којих је било на крају 1936 године, по изјави г. Министра финансија, 301, којима је Влада регулисала административно-правне односе при финансирању и вођењу финансијске администрације у земљи, ја са овога места могу да кажем, кад тако посматрамо пословање овога Парламента, ја се онда морам запитати па и зашто ће нам онда овај Парламенат. И, господо, кад тако једно питање постављам без имало демагогије, ја могу да кажем и да запитам да ли је иједан од вас политичких старијих људи који сте пратили ток буџетских дебата у нашој земљи, да ли је иједан запамтио, да се је и један буџет досада усвојио од Народнога претставништва потпуно анолоком како га је Влада предложила, или се је нашао ма ко, ако не из опозиције, бар из владине већине, који ће устати и предложити и постићи макар и најмањи резултат да се тај буџет сведе на ону меру која одговара економској снази нашега народа?

Тај случај се до данас није десио. И онда се питамо: па зашто ће нам онда Парламенат? Зашто ово презнојавање наше овде, а народ пита, зашто да ви трпате на моју грбачу толико управних трошкова, који се предвиђају за издржавање Парламента! Одговор је јасан: Овој Влади треба овакав Парламенат кроз који може несметано своје пословање да спроводи, својом већином да покрије све оно што не би у конкретним случајевима излажењем пред Парламенат могла да спроведе. (Плескање на левици.)

Господо, пре него што пређем на дискусију буџетску на којој мислим да се задржим у главним линијама онолико колико ја познајем буџетирање, ја ћу да поменем овај завршни рачун за 1936/37 годину. Г. Министар финансија у својој експозеу нам каже, да је ово први Завршни рачун од 1931 године који је показао активан салдо, и који износи 512,808.948.61 и да је са тим салдом покрио све раније дефиците буџетске, тако да му је на крају 1937 године салдо обртног капитала Државне олагајнице износио 46,147.044.89. Господо, када би ми посматрали овако уоквирени цифарски део Завршног рачуна у границама одобреног буџета за 1936/37 годину, ја бих мирне савести примио ове разлоге г. Министра финансија.

Али господин Министар је заборавио једну ствар да нам каже, како су прокњижећи издаци 1936/37 године и да ли је било каквих издатака мимо цифарног дела по буџету за 1936/37 годину; колико је било издатих бонова у току 1936 године, у коликом износу, за које време, у којем добу су плативи? Господин Министар саобраћаја са својим буџетом, који је огроман, чини саставни део тога данашњег Завршног рачуна и он је прокњижио сву кредитирану возарину као приход. Господин Министар шума и руда прокњижио је све продукте рударске, који су дати на вересију, а нису реализовани, као и све залихе, које су се затекле на дан састава Завршног рачуна, а које нису продате већ леже на лагеру.

И, сада, господо, када се ми питамо, који иоле познајемо финансије: па шта су то приходи? Добићете одговор: да су то предвиђања буџетска у току периода једне године. Када су приходи реализовани? Онда, када држава унесе готов новац у касу, јер се ни са кредитираном возарином, ни са залихама ни са дуговима не може да плати ни један једини службеник у земљи. Е, па, господо, добијате ви одговоре у сваком моменту како када треба. Мени су казали да сам ја изгубио из вида да предузећа државна воде књиговодство по систему двојног књиговодства. Ја, господо, знам врло добро шта је камарално а шта је двојно књиговодство. Па чак да примим и то да треба водити по двојном књиговоду, онда се бојим да из тога двојног књиговодства не буде дупла штета, јер дупло књиговодство у рђавим рукама увек производи дуплу штету, док је камерално књиговодство приступачно сваком човеку који је иоле писмен и може да чита лево у десну страну.

Господо, па добро, баш да примимо и тај разлог, да је све у своме реду, онда ћу ја запитати г. Министра финансија: па лепо, јесте ли ви по том систему двојног књиговодства прокњижили у активности све оно што ви потражујете као и оно што дугујете. Ако сте прокњижили сва потраживања као активу, онда сте морали да прокњижите и дуг. А колико је било дуга на крају 1936 године? Није био велики! Износио је код Народне банке, господо, као аванс држави 2.200.000.000, код Поштанске штедионице 1.176.000.000 и код Државне хипотекарне банке 500.000.000 свега 3.876.000.000.— Господо, садашњи аванс, који се такође води код Народне банке, износи 1.653.091.230.— Учешће је државе 14.737.537. Чист аванс, који данас остаје као потраживање Народне банке од државе јесте 1.638.353.669.37 динара, поред привредног аванса од 600.000.000 динара. Дакле, данас потраживање Народне банке од прилике износи око динара 2.238.353.669.37. Ето, господо, како се склапају завршни рачуни.

Ја сам прошле године лепо питао Господина Министра (Министар финансија Душан Летица: Ми смо све ово наследили!) Ништа ја не говорим о томе, ко је шта наследио, него констатујем фактично стање, и кад човек треба да се кити оном страном, која иде у прилог Краљевској влади, онда треба да изађе отворено и да нам изнесе све и отворено каже, јер ако ми народни посланици нећемо знати стање у земљи, онда ја не знам ко ће у овој држави знати. (Министар финансија Душан Летица: Све то има у завршном државном рачуну!)

Господо, толико сам сматрао за потребно да кажем о завршном рачуну. Да пређем сада на буџет.

Господо, буџет за 1938/39 годину износи 12.180.000.000, већи је за 1.270.000.000. У експозеу се каже ово повећање од 1.200.000.000 отишло је већим делом на материјалне потребе предузећима техничким, која ће сама својим рентабилитетом у току буџетске године показати већи приход и покриће тај вишак буџетски без икаквих даљних буџетских терета. И то да примимо, али то је раицлањено па се каже: повећање иде на личне потребе у 174.000.000, па онда на спроведено повећање од 235.000.000 на нових 6.909 службеника у држави, а остатак од 860.000.000 иде на та техничка предузећа. И онда г. Министар финан-

сија прави једну паралелу па каже: и поред тога што је буџет повећан, ипак однос личних расхода према материјалним стоји у бољем односу него што је стајао прошле године, проценат лични износи 45,13 према материјалном 54,87.—

Сасвим природно, уколико се буџет на материјалне потребе повећавао, утолико се проценат на личне издатке смањивао. Али, господо, да ли је тако специјализација расхода изведена како је претставио г. Министар финансија и како то захтева Закон о државном рачуноводству, да ли је он фактички тако и извршен? Министар финансија дао је драгоцено признање када је рекао да су се у прошлим буџетима огромни лични расходи крили по материјалним расходима буџетским и да је он сада успео да то издвоји. И то је сасвим на своме месту, али да ли је, господо, то стање изведених и специјализираних тих личних издатака и материјалних остало једино у том делу личних, односно материјалних издатака или ми видимо и даље да се спроводи, ипак, мешање личних и материјалних издатака, поред израженог овог процента од 45,13 и да ли се спроводе лични издаци на терет материјалних издатака у свима Министарствима, почевши од Народне скупштине и Сената па до Министарства за физичко васпитање народа. Господо, заборавља се једно, да лични издаци нису само плате службеника, него су лични издаци и награде, лични издаци су и путни и подвозни трошкови. А када ту пођете редом по Министарствима ви ћете видети у сваком Министарству, у свима материјалним расходима увек убачену по једну позицију за награде, за путовање, за ово, за оно, и увек се нађе тако да, ако је та позиција недовољна у току буџетске године, онда да се не би путем вирмана извршило повећање тога кредита, остављају се остале позиције исте буџетске партије нетакнуте и тражи се накнадни кредит за повећање и те позиције, јер зна г. Министар финансија врло добро, да се накнадни кредит може тражити само за оне материјалне расходе, који се у току једне буџетске године покажу као недовољни, а када би тражио за личне расходе онда их не би могао добити, јер лични расходи се не могу повећавати накнадним кредитима. Таквих кредита материјалних има по свима Министарствима, да их не набрајам; господо, а не желим ни да замарам Скупштину, иако сам их поводио из разних ресора и то у детаљу, ја ћу да вам кажем камо које Министарство носи рекорд у том погледу. У том погледу рекорд носи Министарство социјалне политике. Господо, откако сам се ја почео да бавим по мало тим финансијским стварима, ја нисам имао прилике да видим да један Министар у своме ресору у једној партији, партији 1044 поз. 103 обухвати од стране 212 до стране 456 једну једину партију и позицију. Рачунајте колико има страна и све је то једна једина позиција. То је тако систематизовано и детаљисано да би изгледало да су специјализоване потребе и да се не би могао ни један динар окрјити. Све је то једна партија у оквиру које може у току године да се врши вирманисање. То се тако жонглира у току буџетске године док се не поједе тај кредит.

Министарство грађевина у претераној ревности заборавило је, господо, да партије 659 до 665 у износу од 3.750 милиона убаци у збир прегледа на страни 58, па ни у укупну суму буџета тако да

нам је овај буџет за толико показан мањи, за 3,750 милиона.

А господин Министар пољопривреде, да не изостане у тој ревности, он ништа мање није урадио него је изоставио три државне свиларе у Војводини, није их унео у буџет и кад се износ тих свилара покаже у буџету, опет ће буџет бити за неки милион већи него што је предложен.

То је исто код награда, то је исто код путних трошкова.

Рекорд код превозних и путних трошкова носи г. Спахо. Да не говорим о оним силним бесплатним картама које леже код појединих шефова станица и само на карту једног од пријатеља те се карте издају, и кад треба да се покажу завршни рачуни, онда се отписује обртни капитал. Ја не знам откуд отписи код обртног капитала. Како може држава да отписује од готовог новца. То је као кад ја имам готов новац у благајни па кажем: отписујем од готовог новца. То није отпис него фалше прокњижени приходи који нису могли да уђу у буџет док се не реализују.

Господо, још једна новина која мене јако интересује. То је новина за мене, а можда је тога и раније било, да свако министарство ствара фондове и тим фондовима апсорбује један велики део државног буџета. Ти фондови прегледају се од Главне контроле, али улазе само као салдо у државни буџет, тако да су увек ван контроле Парламента. Ми не знамо коме се даје из тих фондова, — то знају само ресорни министри. Исто тако, господо, и ова државна предузећа остављена су на милост и немилост и министри једино могу да знају, ако се интересују, коме се шта, на име чега даје и колико се даје. И ти рачуни улазе као салдо у завршни рачун и нико не може да их контролише.

Господо, сад да видимо како стојимо са економском снагом народа према буџету. Ја верујем да је г. Министар финансија имао најбољу вољу да уравнотежи коњунктуру привредну са велицином буџета. Али, ако се сматра да једна родна година може да створи такву коњунктуру да може одмах држава да опорезује, не мислећи шта је тај човек урадио у прошлој години кад није имао погодну коњунктуру, можда је остао дужан, — онда се не могу да сложим са таквом политиком, да се коњунктура одмерава с том ранијом годином. Ја сам очекивао да ћу од г. Министра финансија преко г. Министра пољопривреде добити статистички преглед нашег крупног и ситног газдинства на селу. Да не говоримо и да нам се после предбацује да говоримо напамет. Али, ми смо сви са села и сваки своје село познаје и ја, колико сам био у задругарству, знам да је код нас врло рђаво економско стање на селу. (Одобравање на левици). Ми немамо ни 5% домаћинства преко 20 хектара, до 10 хектара имате 50%, а остало је испод 3 хектара. Из тога произлази једна врло велика недаћа, ствара се један огроман пауперизам на селу и тај вишак пауперизма треба негде убацити, да га не оставимо као пролетаријат на селу, јер то представља опасност и за државну одбрану, и за друштво и за народ, ако га оставимо гладна на селу. На несрећу нашу индустрија није у таквом полету да би могла тај вишак да прихвати. Наша индустрија иде спорим темпом, далеко споријим него се могло очекивати за ових 19 година. Ја мислим да је и ту било донекле демагогије и услед тога

што се колебало, дошли смо до тога да је овај колективизам на селу толико раздробљен, да му се није могло наћи другог лека до у задругарству. А да ли је, господо, и ту све здраво. Могу да кажем да има много чега трулог, јер није лако издржати велике режије, пошто има што-шта да се плати, а све то се плаћа кожом сељака, јер се јамчи солидарно, један за све а сви за једнога.

И тако долази до субвенција. Главни савез српских земљорадничких задруга добио је 20 милиона динара, а др. Корошец је добио 60 милиона динара. (Један глас са левице: Само?) Он је био најјачи материјално у задругарству, па је неким случајем, не знам шта је могао да уради, изгубио 123 милиона, насмејао се и отписао 60%, јер када се у своје време тражило да се финансирају савези у земљи, он на то није пристао него је финансирао неке банке, које су имале претежно мађарски и аустријски капитал, — а 63 милиона успео је да добије преко Бановине од стране државе. Ја сада не видим разлога зашто г. Корошец седи у Краљевској влади, јер он је своје добио и њему не треба више ништа. Ако треба опет да промени линију, он ће опет бити Министар и тако ће то нићи вечито док траје нас као грађана ове државе. (Одобравање и плескање на левици).

А сада, господо да се осврнем, пошто време пролази, а треба да чујемо и другу господу говорнике, и да бацим један општи поглед на ситуацију. Ја хоћу да констатујем чињенице, да видите како мало друкчије ствар изгледа, када се мало одстранимо од хрватског питања, да видимо како стоје ствари фактично, онако како ми на њих гледамо.

Ви знате врло добро да је Влада др. Милана Стојадиновића ад хок влада дошла поверењем Круне, као уставног фактора, и то је у реду. Али Влада др. Милана Стојадиновића дошла је без икакве политичко партијске позадине и програма. Она је свој програм определила преко своје декларације. Па да се бар задржи на тој декларацији. Него је она залутала далеко. Шта је радила? То је, изгледа, исто као када имате један асфалтирани друм од Београда до Тополе, па уместо да ударите асфалтираним путем ви терате странпутницом. Ето, таква је политика др. Стојадиновића за ове две и по године. Он је сишао са асфалтираног пута и пошао преким путем, па када је видео да је заглавио, најзад после две и по године он се враћа натраг.

Господо, његов долазак на управу земље требао је да обележи једну нову политику. И после свих ових чуда у Народној скупштини и свега онога, што се десило, — да не понављам, о томе је већ говорено, — дошао је Конкордат као дебела записка, па је у тој борби Влада капитулирала пред народом. Сад се рве са епископатома и обоје су пали на трбух, али ће доћи клерикализам, који ће то питање да пречисти. Јер док се Конкордат дезавуише, док Краљевска влада даје писмене изјаве, да га неће доносити и док Др. Корошец у финансијском одбору изјављује да ни магарац не иде по други пут на лед, дотле се у Словеначкој држе молепствије за срећан свршетак Конкордата. Ја нећу о томе да говорим, не тражим ни ја вас нити ви мене да убеђујете, за мене је јасно.

Господо, шта је морао Г. Стојадиновић да уради? Да се ослони на једну партију, и да би имао покрића, он је створио странку ЈРЗ. Ко у

њу улази? Улази др. Корошец и др. Спахо, улазе компоненте са њим, трећим. Г. Спахо са Мачекове листе за време петомажских избора долази у Владу г. Стојадиновића, која жели да се данас манифестује као унитаристичка. Међутим, он нигде није казао о томе ништа, он зна за своју муслиманску организацију.

И да би пречистили то питање муслиманско, које је дотакао један наш друг, ја питам г. Спаху, нека нам отворено каже, да ли он идентификује муслиманизам са исламизмом, муслиманизам са странком и програмом странке ЈРЗ; или идентификује муслиманизам са неким муслиманским национализмом? То је врло важно.

Сви смо ми учили у школама, то је било пре 30—40 година, да је Босна насељена живљем српским, вере српске и муслиманске, никада није било говора о неком муслиманском национализму. Ја верујем, да један честит Муслиман никад неће идентификовати онако, како би у извесном моменту хтело да се то набаци. Г. Спахо се није племенски определио, јер рачуна овако: — Док је овако, дотле је добро, ја ћу да инклинирам Београду и седећу у Београду док сам у влади, онда кад изађем из владе, ја ћу да инклинирам Загребу! — Тако је он радио од првог момента ослобођења, па је тако продужио и сада.

А шта да кажем, господо, за г. Корошца? Он је претставник клерикализма. А сад да видите шта је то клерикализам. Да ли клерикализам трпи шефове, или је клерикализам једно засебно тело и као такво искључиво прима наредбе из Ватикана? А г. Корошец само је делегирани претставник клерикализма, јер њему то треба.

Треба му, господо, јер зна врло добро да има момената када он, као политички човек, мора да пристане да уради нешто по захтеву са извесног места што не би смео као политички човек да учини, с обзиром на свој политички програм. Па и онда, да би могао да нешто изврши што он не би желео да изврши, он нађе начина да преко тога тела дезавуише себе код тога форума.

Он пусти да се преко његових листова пише нешто супротно његовом становишту и гледишту и када се запита јавност шта је то, пошто сви знају да је господин Корошец велики политички човек, он онда изјави: „Не могу ту ништа, то је народни покрет у Словеначкој”. И тај народни покрет покрива господин Корошца да у својим сопственим обећањима не изврши нешто.

Кад ви тако посматрате ствар онда овако слика стоји: нека ми другови не замере са ове десне стране. Да ли можемо да поставимо питање, да ли је ЈРЗ странка као странка или као једна политичка комбинација. Господо, сасвим мирне савести можемо да кажемо да је то само политичка комбинација. (Војислав Лазих: Ортачина!) И сад видимо у Влади човека који претставља федерализам и Претседника Владе који инклинира, по његовом казивању, и преко српског дела Министара, да припада унитаризму. И сад да видимо, како је господин Стојадиновић тај унитаризам изједначио са нашом Југословенском националном идеологијом.

И ту има лепа слика: То вам личи на две педесетодинарке које су у оптицају. Обадве су у саобраћају и примају их и пиљари и државна каса и кафеџије и сви други, али од те две паре једна

је фалсификована а друга претставља праву емисију Народне банке. (Пљескање на левици.) И та фалсификована педесетица дотле иде док је не ухвати и онда је готова ствар. Тај је фалсификат ухваћен, јер народ је показао да не одобрава политику Владину. Кад би човек хтео да име више политичког чојства и морала онда би та Влада отступила, па би своје место уступила другој која би се поново натоциљала или би ствар добро извела. Међутим, у овом нашем случају, Влада седи и даље прелази се преко свега и слика је у томе оваква: Господин Спахо не мисли као Милан. Господин Спахо мисли као Корошец, али господин Корошец не мисли ни као Стојадиновић ни као Спахо. Он мисли оно што мисли трећи. Сад видите какав унитаризам и јединство може да буде. Да ли може бити унитаристичког расположења и схватања? Апсолутно не може. (Душан Антонијевић: Ипак се добро слажу!)

Господо, ја ћу сад да пређем на неколико интересантних чињеница и то оних чињеница о којима нисте имали појма, а сумњам да и ви са друге стране са деснице знате за њих.

Док је долазак француског Министра спољних послова господина Делбоса требао да се манифестује код нас у држави као наше традиционално савезништво, пријатељство и приврженост оно је манифестовано на тај начин што је пендрецима жандарма тучено недужно грађанство кад је узвиквало: Живела Француска! Живела слобода и демократија, дотле је на другој страни исте вечери, по одласку г. Претседника Владе Стојадиновића у Берлин, од стране људи из Ј.Р.З. нападнута синагога Бет-Израел, на њој су лупани прозори и ударани су крстови на прозорима у знаку хитлеризма да би се показало београдским Јеврејима да је ту хитлеризам ако се не упишу у странку Ј.Р.З., јер је слаб одзив од стране Јевреја за упис у Ј.Р.З. Уписало се само неколико интелектуалаца из својих личних рачуна. Иначе, наши Јевреји су се из политике повукли и не инклинирају ни лево ни десно.

Они не инклинирају ни лево ни десно, они чекају.

Господо, тај систем хитлеризма, који се испољава овога пута од једне организоване партије, како се то каже, врло је једна рђава појава, у толико више, јер се то учинило према београдским Јеврејима, односно србијанским, а пошто сам ја београдски посланик, немојте ми замерити, што ја о овоме говорим, јер ја не браним Јевреје, али хоћу да кажем да су београдски Јевреји по кућама најстарији, да су се гајили и школовали и улазили у јавни живот у Србији, а да су били одани и Краљу и Династији и народу и да су са нама заједнички расли, да су у току ратова показали сав свој жар и патриотизам и да се ни у чему не разликују у своме ставу према заједници. Кад имате на уму да је Бет-Израел осветио Краљ Петар, где и данас стоји плоча урезана са његовим именом, онда можете мислити колико се један тежак грех наноси тим људима на тај начин, ма да су они за време окупације били потпуно коректни, никад и ни у ком случају нису показали непријатељско расположење према ономе свету, који је остао овде, нити су се удварали, бар јавно, окупаторским властима. Видите, господо, колико има ту осетљивости. Мора човек да поведе рачуна о свачијој осетљивости. То београдски Јевреји нису заслужили.

Gospodo, a sad ima nešto drugo. Gospodo mi imamo малолетног Краља у овој земљи, имамо мајку Краљицу, имамо Намесништво на челу са Његовим Краљевским Височанством Кнезом Намесником, који је праунук Карађорђевог, пунокрван династичар, имате Претседништво владе, имате, господо, једног јединог војводу, који евоцира нашу славну прошлост из минулих ратова, па имате један број армијских генерала, имате дивизијске и бригадне генерале, имате пуковнике и потпуковнике и многе и многе официре одликоване Карађорђевог Звездом са Мачевима или Белим Орлом са Мачевима, па када је требала да се изврши манифестација, — молим вас да не схватите рђаво, далеко је од мене ма која рђава помисао, ја хоћу да изнесем оно што по тој ствари мисли народ и, ако хоћете, ја преносим утисак са стране народа онако како он на то гледа, — уместо да се на свечаност у Нанту одреди бар један од свих ових, одлази г-ђа супруга др. Милана Стојадиновића. (Одобравање на левици).

Страшан је хаос код нас, господо! Нека за то послужи само још једна чињеница. На пратњи г. Монсењера Бауера г. Мачек долази са својим штабом и жели да се стави одмах иза ковчега испред Намесника делегираног да претставља Круну. И када му је, наравно, речено да то не може да буде, и да се то не сме допустити, г. Мачек са целокупним штабом демонстративно напушта пратњу и одлази са пратње. То је доказ о ономе што се данас много чуло.

Gospodo, опет у прилог овог општег трулежа. Ја не знам да ли је ово тачно, али хоћу да поменем, јер је то из непосредне близине Министра иностраних послова. Говорило се о некој великој афери у Београду и мене је то као београдског посланика интересовало. Питао сам каква је то афера и ко је умешан, па ми кажу: г. Гашић, шеф кабинета г. Претседника владе и да му је Управа града Београда извршила претрес. И шта је било, сво г. Гашић је поштеђен и седи данас на положају секретара берзе.

Још један случај да поменем који мора нас као посланике да интересује, а то је случај мога друга г. Тасе Динића. Господо, г. Таса Динић изашао је са једном изјавом овде. Ја нећу да улазим у позадину те изјаве, али он се бранио од оптужбе да је био коловођа атентата извршеног овде у Скупштини, тврдио је да није крив и да је на неколико дана пред тај догађај отишао у иностранство. И ја са своје стране могу мирно да кажем да је сав-

шено тачно то што је он овде изнео. Ја знам, јер сам седео с њим код „Коларца“ тога вечера кад је требало да отпутује ради неке операције, познато ми је да он апсолутно није знао о томе. Али шта је требало то да значи да г. Динић буде означен за коловођу? Чиста ситуација. Требало је да се гађа г. Јевтић и фактички њега су погодили преко његових рођака г. Јове Ненадовића и г. Српка Вукановића који су обојица били ни криви ни дужни у хапсу. Поред тога да се Власи не сете похашшени су још људи који појма немају па су чак неки од њих осуђени и отишли на робију као Драгомир Миловановић и Василије Трбић, као и Драгиша Стојадиновић, који и дан данас невин седи на робији. Па, господо, зар нисмо добили једно драгоцено признање г. Тасе Динића, да он као коловођа није био умешан у ту заверу? Г. Таса Динић јасно је показао целој Скупштини и целој јавности, да нема никакве кривице ни до оних који су затворени и који су још као г. Драгиша Стојадиновић и дан данас на робији.

Може се, господо, политика водити, може докле бити терорисања опозиционих првака, то се допуштало и раније, мало се међу кверге, хајде, али ипак мора да се остане на оном високом моралу, не смемо отићи са оног високог политичког морала, па ударати по националном поносу искрених Југословена. Десило се оно, што нико није мислио ни сањао, да се руше у овој земљи сви ауторитети, па и највећи. (Одобравање на левици).

Gospodo, ја сам сматрао за потребно да ове чињенице изнесем и из свега овога доносим један закључак: овде више како се ради нема политике, овде је настао један трулеж и један хаос и с обзиром на све што се за ове две и по године радило, како се то све гледало, ја, не што бих могао дати свој глас, ја бих могао да га дам кад бих одобравао владину политику, али, господо, ја је не одобравам и гађајући владину политику, ја ћу гласати и против овог буџета. (Бурно плескање на левици).

Potpredsednik Jevrem Tomić: Gospodo narodni poslanici, pošto je vreme podmaklo, dozvolite mi, da sa vašim pristankom zaključim ovu sednicu a drugu predlažem za sutra u 8 časova sa ovim dnevnim redom: Produženje pretresa u načelu izveštaja Finanskog odbora po predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finanskog zakona za 1938/39 godinu. Prima li Narodna skupština predloženi dnevni red? (Prima). Objavljujem da je predloženi dnevni red primljen. Ovu sednicu zaključujem.

Sednica je zaključena u 19.55 časova.

PRILOZI

INTERPELACIJA

narodnega poslanca dr. Riko Fuksa in tovarišev na predsednika Ministrskega sveta in ministra zunanjih zadev ter ministra notranjih zadev v zadevi razpusta jugoslovanskega akademskega društva »Jadran« v Ljubljani.

GOSPOD PREDSEDNIK!

Slovenski dijaki so bili za časa Avstrije primorani študirati na Dunaju in Gracu, v popolnoma nemških krajih, kjer so živeli stalno pod nemškim pritiskom

ter se jih je smatralo na teh univerzah kot nadležne tužce. Edino na češki univerzi v Pragi so bili dobrodošli. V svrhu nacionalne samoobrambe in v svrhu gojitve nacionalne zavesti so se zbirali slovenski dijaki v svojih narodnih društvih tako na Dunaju, v

Gracu v »Taboru« in v Pragi v »Adriji«. V teh društvih se je zbirala nacionalna slovenska mladina ki je že tedaj gojila najožje stike s sorodnimi organizacijami Srbov in Hrvatov ter videla el v jugoslovanstvu svojo nacionalno rešitev. Mnogo je bilo bojev, pa tudi žrtev. Iz teh vrst je izšla znana borbena mladina Preporodovcev, iz teh vrst so izšli naši najboljši bojevnik za zvodbo naroda pa tudi prvi poborniki za čisto jugoslovansko idejo. Člani teh društev so na pr. za časa balkanske vojne, čeprav so bili avstrijski državljani in so zato vedeli, da jih čakajo preganjanja, prostovoljno stopili srpski vojski v pomoč in požrtvovalno vršili službo zdravnikov v srbski vojski.

Po razpadu Avstrije ter po doseženi svobodi, ko smo dobili v Ljubljani lastno univerzo, so ta društva prenehala delovati. Kot njihov naslednik je pa bilo ustanovljeno v Ljubljani Jugoslovansko napredno akademsko društvo »Jadran«. Pravila tega društva je odobrila tedanja pokrajinska uprava oddelek za notranje zadeve pod št. 18873 z dne 23-VI 1923. Namen tega društva je bil točno označen v § 2 Pravil ter je imelo društvo sledeče naloge:

a) Zbirati jugoslovansko akademsko mladino in ji nuditi samovzgojo in priložnost za medsebojno vzgojo v smeri k pravi in splošni izobrazbi.

b) Skrbeti, da stremi vsak član za tem, da si zgradi z društvenimi pripomočki trden individualen svetovni in življenjski nazor, da si vzgoji možat značaj in se pripravi za splošno koristen poklic.

c) Proučevati kulturne politične, gospodarske in druge probleme.

č) Doprinašati k napredku jugoslovanskega naroda in človeštva ter se boriti proti vsakemu konservativnemu stremljenju.

To društvo je bilo prvo in edino, ki je združevalo vse srbske, hrvatske in slovenske dijake na enem programu. Gojilo je jugoslovansko idejo ter z vso marljivostjo delovalo za združitev in edinstvo vsega jugoslovanskega dijaštva. Mladina, ki se je zbirala okoli te organizacije je bila idealna in borbena in že Blagopokojni Viteški Kralj Aleksander Ujedinitelj je znal ceniti to njihovo veliko delo ter je izdatno podpiral njihovo stremljenje. Društvo je prirejalo med drugim tudi vsakoletne slovenske večere nad katerimi prireditvami je prevzel vsakokrat protektorat Nj. V. Kralj, priznavajoč tako delo mladine za širjenje slovenske ideje.

Dne 15 januarja 1938 se je vršil XVII slovenski večer tega društva pod protektoratom Nj. V. Kralja Petra II. Na tem večeru je v začetku pozdravil predsednik prireditvenega odbora jurist Rajič zastopnika Nj. V. Kralja ter izrazil udanost in zvestobo Nj. Veličanstvu Kralju, Knezu Nemestniku in Kraljevskemu domu. Po otvoritvi večera je imel predsednik društva phil. Mlakar govor v katerem je z vso mladeniško navdušenostjo izrazil pripravljenost mladine zbrane v »Jadranu« za borbo za jugoslovansko idejo ter udanost mladine jugoslovanski ideji ter zavezniškim državam, ki so stale naši državi ob strani v najtežjih časih. Obsodil pa je dejstvo, da se danes v dravski banovini jugoslovanska ideja proglašuje za izdajalsko ter je ugotovil, da idealna mladina pred 17 leti tega pač ni pričakovala.

Vsi navzoči smo z veseljem pozdravili izjavo mladine, le navzoči policijski uradnik je v nerazumevanju smisla tega pozdravnega govora skombiniral v

govoru predsednika političen izpad in napad na sedanjo vlado, češ da ji je očital, da ona preganja jugoslovanstvo. Takoj mu je zagrozil s kaznijo in ovadbo. V veliko presenečenje vseh prijateljev te mladine je bil predsednik akademskega društva »Jadran« kaznovan na dinarjev 500, ban dr. Natlačen pa je z odlokom št. II/2611/2 z dne 3 II 1938 razpustil društvo, češ da je vsled tega govora predsednika, ki ga je policijski uradnik popolnoma napačno razumel, društvo prešlo na politično delovanje.

Odločbo utemeljuje gospod ban v razlogih s tem, da navaja posamezne iz celote iztrgane dele govora.

Gospod predsednik!

Ponovno smo imeli že priliko opozoriti Vas na nečuveni teror, ki ga izvaja sedanji ban dr. Natlačen nad vsem kar ni organizirano v organizacijah, ki ji smatra on za edino zveličavne. Preganja se vse kar je napredno in samostojno, uničuje sistematično vse napredne jugoslovanske organizacije ter vse, kar je bilo napredni jugoslovanski mladini ideja v borbi za boljšo bodočnost domovine. Z nečuvenim terorjem se hoče zatrei vsako napredno gibanje ter se ga hoče označiti kot protidržavno in tudi komunistično. V mladini se ubija vsak idealizem ter se ji hoče uničiti vsako veselje do slobodnega poleta. Niti v času največjega robstva v Avstriji nismo doživeli, da bi vlada razpustila kako akademsko društvo. Ko se je vršila leta 1906 v Logatcu skupščina Ciril Metodove družbe je predsednik akademskega društva »Slovenija« predlagal da se ne pošlje udanostni brzojav cesarju Francu Jožefu. Vsi smo pričakovali najhujših posledic. Vendar se ni zgodilo ničesar. Društvo »Slovenija« ni bilo razpuščeno. Danes v svobodni nacionalni državi pa doživljamo, da razpušča ban dravške banovine dr. Marko Natlačen nacionalno strogo jugoslovansko orijentirano akademsko društvo, ker predsednik izjavlja udanost onim državam, ki so nam stale v najhujši stiski ob strani, ter obsoja gonjo gotovih krogov proti jugoslovansko orijentirani omladini. Vse to pa na podlagi poročila policijskega uradnika, ki govora najbrž niti razumel ni, ker mu v celoti gotovo ni sledil ali slediti mogel.

Gospod predsednik! Ako se nacionalna omladina zbira v svojih organizacijah, je s tem dana vsa garancija za njeno pozitivno delo. Ako se pa to mladino preganja, ako se njihovo društvo razpušča ter se jim tako jemlje veselje in vsaka možnost za pozitivno delo, ali ni potem dana možnost, da odide velik procent te mladine popolnoma v levo? Ali bode to v korist države in naroda? Ali se naj na ta način ubija ves idealizem mladine? Komu bo to v korist? Mislim da bi bilo potrebno, da merodajni faktorji vse to temeljito premislijo ter potem uravnajo svoje postopanje.

Ponovo ugotavljam, da predsednik društva niti najmanj ni kritiziral delovanje sedanje vlade, katero v svojem govoru sploh omenjal ni. Gotovo pa ta govor ni mogel biti naperjen proti Italiji, saj se je vendar Italija za časa svetovne vojne borila na strani antante, torej Srbije za osvoboditev. Pozdravni govor društvenega predsednika je bil poln idealizma ter udanosti naši kraljevski dinastiji, Nj. V. Kralju Petru II ter slovenski ideji.

Z ozirom na to si dovoljujem Vas gospod predsednik vprašati:

1) Kaj nameravate ukreniti, da se predsedniku društva in društvu »Jadran« da popolno zadoščenje za krute žalitve?

2) Hočete li ukreniti vse potrebno, da se društvo JNAD »Jadran« takoj zopet vspostavi v življenje in da se mu dovoli zopetno prosto delovanje?

3) Ali ste pripravljeni takoj odrediti razveljavljenje odločbe Kraljevske banske uprave o razpustu JNAD »Jadran«?

4) Kaj nameravate ukreniti, da se preneha nezno in krivično preganjanje in zatiranje vseh naprednih elementov v dravski banovini po banu dr. Marku Natlačenu in njegovih organih?

Pršim za nujen ustmen odgovor v Narodni skupštini, zlasti še o tem zakaj je policija konfiscirala

društveni imetek med tem tudi Kraljevo darilo in pa udanostno adreso društva pripravljeno za Nj. V. Kralja.

Izvolite sprejeti izraze mojega odličnega spoštovanja.

Narodni poslanci:

Dr. Fiko Fuks, l. r.; **Rudolf Pleskovič**, l. r.; **Milan Mravlje**, l. r.; **Albin Koman**, l. r.; **Karel Doberšek**, l. r.; **Stanko Lenarčič**, l. r.; **Avgust Lukačič**, l. r.; **Ivan Janžekovič**, l. r.